

Istoria românilor din afara granițelor actualei României a constituit o preocupare constantă în rândul istoricilor din țară și nu numai. Fie că vorbim despre abordări care au reconstituit istoria devenirii acestor comunități de-a lungul timpului, fie că avem în vedere lucrările care au vizat activitatea unor instituții sau personalități, lista bibliografică este una impresionantă. Și totuși, în legătură cu trecutul românilor din Serbia de astăzi au mai rămas pete albe care reclamă noi cercetări istorice. Meritul lucrării redactate de către Aleksandra Đurić-Milovanović și Mircea Măran, Biserica Ortodoxă Română din Banatul Iugoslav în perioada interbelică (1918-1941) este unul evident, se acoperă în mod profesionist de către cei doi autori, care sunt binecunoscuți în istoriografiile nu doar din România și Serbia, ci și în alte spații culturale europene prin contribuțiile lor anterioare, unele apărute la edituri de prestigiu din Europa, un segment important din istoria românilor din Banatul sârbesc. Remarcăm acribia și echidistanța autorilor în a reconstitui diverse evenimente sensibile din istoria bisericii ortodoxe românești și sârbești într-un context istoric bine delimitat. Avem convingerea că lucrarea de față va face carieră în istoriografiile română și sârbă, cu toate că ea reprezintă un real interes și pentru alte istoriografii din spațiul Europei Centrale.

Prof. univ. dr. Ioan Bolovan,
membru corespondent al Academiei Române

Presă Universitară Clujeană – ISBN: 978-606-37-0636-3
Editura Episcopiei Caransebeșului – ISBN: 978-606-8458-32-8

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ DIN BANATUL IUGOSLAV (1918-1941)

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ DIN BANATUL IUGOSLAV ÎN PERIOADA INTERBELICĂ (1918-1941)

**ALEKSANDRA DJURIĆ MILOVANOVIĆ
MIRCEA MĂRAN**

Aleksandra Djurić Milovanović
Mircea Măran

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ
DIN BANATUL IUGOSLAV ÎN
PERIOADA INTERBELICĂ
(1918-1941)

**Aleksandra Djurić Milovanović
Mircea Măran**

**BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ
DIN BANATUL IUGOSLAV ÎN
PERIOADA INTERBELICĂ
(1918-1941)**

2019

Fotografia de pe copertă: Sfințirea clopotului bisericii din Glogoni (1939)

Lector: prof. univ. dr. Brândușa Juică

Referenți științifici:

pr. prof. univ. dr. Florin Dobrei

pr. lect. univ. dr. Daniel Alic

dr. Mircea Gheorghe Abrudan

Presa Universitară Clujeană (**ISBN: 978-606-37-0636-3**):
Universitatea Babeș-Bolyai Presa Universitară Clujeană Director: Codruța
Săcelean Str. Hasdeu, nr. 51 400371
Cluj-Napoca Județul Cluj, România Tel./fax: (+40)-264-597.401 e-mail:
editura@editura.ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro>

și

Editura Episcopiei Caransebeșului (**ISBN: 978-606-8458-32-8**);
Episcopia Ortodoxă a Caransebeșului Editura Episcopiei Caransebeșului
Consilier cultural: Arhim. dr. Casian Rușeț
Str. Nicolae Corneanu, nr. 5 325400 Caransebeș Județul
Caraș-Severin, România Tel.: (+40)-255-516.412, int. 16
e-mail: alic_daniel@yahoo.com
<http://www.episcopiacaransebesului.ro>

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Djurić Milovanović, Aleksandra

Biserica Ortodoxă Română din Banatul iugoslav în perioada interbelică : (1918-1941) / Aleksandra Djurić Milovanović, Mircea Măran. - Cluj-Napoca : Presa universitară clujeană ; Caransebeș : Editura Episcopiei Caransebeșului, 2019

Conține bibliografie

ISBN 978-606-37-0636-3

ISBN 978-606-8458-32-8

I. Măran, Mircea

2

Cuprins

Prefață	7
Introducere	11
1. Viața confesională a românilor din Banatul sârbesc până la 1918	15
2. Românii din Banatul iugoslav în anii interbelici. Cadrul general.....	29
3. B.O.R. din Banatul iugoslav în primii ani interbelici (1918 - 1923).....	41
4. Edificii eclesiastice	57
5. Continuarea tratativelor privind semnarea Convenției școlare-bisericești.....	69
6. Pelerinajele românilor din Banatul iugoslav ...	75
7. Implicarea clerului ortodox român în viața politică a Regatului Iugoslav.....	93
8. Vizite canonice	103
9. Clerul ortodox român în viața culturală a românilor din Banatul iugoslav.....	121
9.1.„Astra” în Banatul iugoslav și rolul clerului ortodox român	135
9.2.Biblioteci parohiale	143
9.3.Preoții ortodocși – promotori ai amatorismului cultural.....	149
10. Biserica și școala	155

11. Mișcările religioase în cadrul Bisericii Ortodoxe Române	161
11.1. Oastea Domnului în Banatul iugoslav ...	161
11.2. Activitatea cercurilor religioase.....	173
12. Concluzii.....	179
13. Lista parohiilor și a preoților ortodocși români din Banatul iugoslav în perioada interbelică	183
14. Cei mai importanți reprezentanți ai clerului ortodox român din Banatul iugoslav în perioada interbelică.....	187
Summary	197
Rezime	201
Bibliografie.....	205
Anexe	213
Indice onomastic	227
Indice geografic.....	237

Prefață

Istoria românilor din afara granițelor actualei României a constituit o preocupare constantă în rândul istoricilor din țară și nu numai. Fie că vorbim despre abordări care au reconstituit istoria devenirii acestor comunități de-a lungul timpului, fie că avem în vedere lucrările care au vizat activitatea unor instituții sau personalități, lista bibliografică este una impresionantă. Și totuși, în legătură cu trecutul românilor din Serbia de astăzi au mai rămas pete albe care reclamă noi cercetări istorice. Meritul lucrării redactate de către Aleksandra Đurić-Milovanović și Mircea Măran, *Biserica Ortodoxă Română din Banatul Iugoslav în perioada interbelică (1918-1941)* este unul evident, se acoperă în mod profesionist de către cei doi autori, care sunt binecunoscuți în istoriografiile nu doar din România și Serbia, ci și în alte spații culturale europene prin contribuțiile lor anterioare, unele apărute la edituri de prestigiu din Europa, un segment important din istoria românilor din Banatul sârbesc.

De această dată, subiectul cercetat este trecutul bisericii ortodoxe, instituție care a contribuit masiv la păstrarea identității etno-confesionale a românilor ortodocși din Banatul iugoslav în perioada dintre cele două războaie mondiale. Astfel, specialiștii vor avea de acum la îndemână un volum circumscris subiectului biserică și națiune la românii rămași după anul 1918 în componența Regatului sârbilor, croaților și slovenilor. Biserica a rămas și după Unirea din 1918 o instituție reprezentativă nu numai pentru credincioșii români din România Întregită, ci și pentru cei din comunitățile din jurul țării. Biserica s-a implicat în susținerea procesului identitar românesc din respectivele comunități, dar și societatea civilă a jucat un rol esențial prin sistemul asociațiilor culturale, între care ASTRA a jucat rolul cel mai important. De altfel, un capitol al cărții reface tocmai implicarea clerului ortodox în cadrul ASTREI, reliefând efortul acestei categorii profesionale în dezvoltarea culturală

a românilor din cele circa 40 de comunități românești relativ compacte aflate în Banatul iugoslav. Un alt capitol judicios întocmit se referă la „triada” atât de binecunoscută pentru istoria românilor din țară dar și din comunitățile aflate în jurul granițelor în perioada interbelică: sat, biserică și școală. În opinia noastră, apreciem că sunt foarte bine prezentate strategiile de supraviețuire identitară a românilor din Banatul iugoslav, în cadrul cărora biserica, instituțiile școlare, asociațiile culturale, presa, pe scurt societatea civilă au fost pilonii de conservare a națiunii române. Desigur, clerul ortodox a fost implicat și în viața politică din statul iugoslav, atari opțiuni vizând cu precădere maximizarea statutului minorității românești din respectivul stat. Lista parohiilor din Banatul sârbesc precum și o succintă prezentare a celor mai merituoși preoți locali întregesc în mod fericit imaginea de ansamblu asupra istoriei românilor din zonă în perioada interbelică.

Lectorul este impresionat de la bun început de construcția logică a cărții, de documentarea amplă în fonduri arhivistice sârbești și românești, dar și de bibliografia vastă consultată. Este indubitabil faptul că ne aflăm în fața unei lucrări armonios construite, care clarifică pe deplin ceea ce și-au propus de la bun început autorii. Așa cum a demonstrat analiza sincronică și diacronică, acea secvență cronologică de mai bine de două decenii cuprinsă între 1918-1941 a încorporat atât o perioadă extrem de agitată (mai ales la începuturile sale, după Unirea din 1918 și stabilirea frontierei de stat între cele două țări, care a bulversat raporturile interetnice, administrația, economia etc.), dar și una mai pașnică. Parcursul de două decenii pentru Biserica ortodoxă din Banatul iugoslav a fost unul anevoios, el a însemnat o asiduă muncă de reorganizare, după cum remarcabilă a fost și tenacitatea clerului românesc de a păstra individualitatea națională nu doar în plan confesional ci și identitar etnic. Remarcăm acribia și echidistanța autorilor în a reconstitui diverse evenimente sensibile din istoria bisericii ortodoxe românești și sârbești într-un context istoric bine delimitat. Avem convingerea că lucrarea de față va face carieră

în istoriografiile română și sârbă, cu toate că ea reprezintă un real interes și pentru alte istoriografii din spațiul Europei Centrale.

**Prof. univ. dr. Ioan Bolovan,
membru corespondent al Academiei Române**

Introducere

Existența națiunilor și a minorităților naționale reprezintă consecința organizării istorice a teritoriilor, în conformitate cu principiul național. În momentul în care a luat sfârșit Războiul de Treizeci de Ani (1618-1648) în Europa vestică, prin Pacea Westfalică, și a fost acceptat preceptul cuius regio eius religio („religia stăpânului, religia supusului”), a luat sfârșit și dominația mondială a papei și a început epoca statelor naționale suverane. Numeroși teoreticieni au încercat să explice procesul formării națiunilor în Europa de Sud-Est. După părerea lor, națiunea, grup social de proporții, este rodul unei construcții care a avut urmări pe termen lung asupra istoriei epocii moderne. De-abia odată cu tratatul de pace semnat la Paris, după Primul Război Mondial, minoritățile naționale obțin drepturi la nivel internațional. Potrivit lui Cristian Promitzer, în acest fel se „întărește semnificația expresiei minoritate națională, folosită pentru a face referire la grupurile etnice care au rămas în interiorul granițelor altor state”.¹ După modul în care au fost constituite, minoritățile se pot împărți în colonizate, imigrante și care au apărut ca rezultat al modificării granițelor.² Astfel, pentru formarea minorității române pe teritoriul Banatului iugoslav, o importanță capitală a avut-o modificarea granițelor statale de după Primul Război Mondial și destrămarea Imperiului Austro-Ungar, când se formează noi state suverane. Hotărârea împărțirii Banatului între Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor și România a fost luată cu ocazia conferințelor internaționale de pace de după Primul Război Mondial. Noile granițe ale statelor suverane au dus la crearea unor teritorii eterogene din punct de vedere etnic: astfel se explică existența a cca. patruzeci de localități cu populație românească pe teritoriul Banatului sârbesc/iugoslav.

1 Kristijan Promicer, „(Ne)vidljivost skrivenih manjina na Balkanu. Neka teorijska zapažanja”, in *Skirvene manjine na Balkanu*, ed. Biljana Sikimić, Balkanološki institut SANU, Beograd, 2004, p. 11.

2 Saša Nedeljković, *Čast, krv i suze: ogledi iz antropologije etniciteta i nacionalizma*, Beograd, Zlatni zmaj, 2007, p. 31.

Biserica a jucat un rol important în procesul de formare și de dezvoltare a identității minorității naționale române. Ca să putem înțelege importanța pe care a avut-o Biserica Ortodoxă Română pentru români după război, este necesar să indicăm care au fost momentele-cheie în istoria bisericească. Viața religioasă la sfârșitul secolului al XIX-lea pentru membrii comunității românești a fost foarte dinamică. Evenimentele-cheie din istoria românilor și a Bisericii Ortodoxe Române au fost separarea din cadrul Mitropoliei de la Karlovci în 1864 și înființarea Mitropoliei independente române din Transilvania, cu sediul la Sibiu și a celor două episcopate, cu sediul la Arad și Caransebeș, care au cuprins și parohii găsite în prezent în Banatul sârbesc.³ Deși ortodoxia a fost confesiunea dominantă în perioada de câștigare a independenței Bisericii Ortodoxe Române, în Banat a fost înființată și o episcopie greco-catolică (unită) cu sediul la Lugoj, în anul 1863.⁴ Numărul credincioșilor greco-catolici nu a fost mare, fiind înființate parohii doar în localitățile Iancaid și Marcovăț și câteva filii prin alte localități bănățene.

În afară de ortodoxie și greco-catolicism, neo-protestantismul a fost prezent în diferite forme în rândul românilor, din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și până în prezent. Românii au fost printre primele grupuri etnice de pe teritoriul austro-ungar, care s-au alăturat unor comunități neo-protestante. Intenția noastră în acest volum este, printre altele, și de a indica, pe baza materialului din arhivele parohiilor ortodoxe române, documente care subliniază faptul că Biserica Ortodoxă Română a monitorizat îndeaproape răspândirea comunităților neo-protestante în încercarea de a preveni și de a neutraliza activitatea lor. Din acest motiv, Biserica Ortodoxă Română a inițiat în cadrul parohiilor mișcarea de reînnoire religioasă - Oastea Domnului, înființată în 1923 la Sibiu, în Transilvania.

Izvoarele referitoare la B.O.R. sunt din cele mai diferite.

3 Nicolae Bocșan, „Jerarhijsko otcepljenje Rumunske pravoslavne crkve od Srpske pravoslavne crkve 1864-1868”, *Balkanica* 29, 1998, pp. 95-116.

4 Aleksandra Đurić-Milovanović, Mirča Maran, Biljana Sikimić, *Rumunske verske zajednice u Banatu*, Vršac, 2011, p. 24.

Dintre referințele bibliografice amintim studiile dedicate istoriei B.O.R. în perioada câștigării independenței,⁵ în perioada interbelică⁶, sau relațiile între biserică și stat în perioada comunistă. Sunt puține studii care au inclus Biserica Ortodoxă Română în Banatul iugoslav după Primul Război Mondial. Intenția noastră este să prezentăm o perioadă mai puțin cercetată, dar importantă pentru dezvoltarea minorității etnice românești de pe teritoriul Banatului iugoslav. În ce măsură au influențat împrejurările social-istorice asupra relațiilor confesionale, cât și asupra schimbărilor din sânul bisericii, informații deosebit de valoroase găsim în presa interbelică, analizată în capitolele acestei monografii. Deși această monografie este un studiu istoriografic, de asemenea este și un studiu cu elemente antropologice având în vedere faptul că include practici religioase, obiceiurile și dezvoltarea mișcării Oastea Domnului în Banatul iugoslav.

Deoarece fiecare fenomen religios are o dimensiune istorică proprie, o lucrare comună realizată împreună de istorici și antropologi reprezintă o bază pentru cercetarea fenomenelor complexe religioase în medii multietnice și multiconfesionale precum este Banatul. Religia și practica religioasă reprezintă un segment important pentru identitatea românilor din Banat pe care încercăm să-l prezentăm în acest volum. Pe lângă importanța pe care a avut-o biserica în viața religioasă, intenția noastră este și de a arăta rolul B.O.R. în viața politică și culturală a minorității române din Banatul iugoslav. Cu apariția altor comunități religioase, precum comunitățile neo-protestante, începe și o etapă nouă în viața confesională, ceea ce a rezultat și cu înființarea mișcării ortodoxe Oastea Domnului chiar în perioadă interbelică, dar și cu inițierea

5 Vezi: Episcop Lucian Mic, *Relațiile Bisericii Ortodoxe Române din Banat cu Biserica Ortodoxă Sârbă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Presa Universitară Clujeană/Editura Episcopiei Caransebeșului, 2013. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie, cultură, mentalități (1706-1918)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006. Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Editura Institutului Biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Sibiu, 1986.

6 Lucian Leustean „For the glory of Romanians: orthodoxy and nationalism in Greater Romania, 1918-1945“, *Nationalities Papers*, vol. 35, no. 4, 2007, pp. 717-742.

pelerinajelor la Srediștea Mică și Seleuș de către B.O.R. Nu în ultimul rând, reprezentanții B.O.R. erau prezenți printre enoriași și ca principalii promotori ai vieții culturale, pe care încă în deceniile precedente au recunoscut-o ca factor-cheie în lupta pentru păstrarea identității naționale. În aceeași ordine de idei și cu aceleași intenții, clerul ortodox român și-a asumat și rolul de conducător politic al românilor din Regatul Iugoslav, în întreaga perioadă prezentată în acest volum.

Unul dintre obiectivele acestei monografii este prezentarea vieții religioase a românilor din afara granițelor după Primul Război Mondial, precum și înțelegerea mai adecvată a rolului bisericii și religiei pentru păstrarea identității confesionale și naționale în Regatul Iugoslav interbelic.

1. Viața confesională a românilor din Banatul sârbesc până la 1918

Prezenți în peste patruzeci de localități bănățene, românii reprezintă una dintre minoritățile naționale din cadrul Republicii Serbia care și-au adus contribuția la crearea istoriei spațiului bănățean, nelipsind nici implicarea lor, ca etnie, națiune, confesiune sau, de multe ori individual, în contexte istorice sau culturologice mult mai largi. O parte a populației românești din părțile vestice ale Banatului istoric, încadrate azi în Republica Serbia, este autohtonă pe acest spațiu, însă majoritatea au fost colonizați în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, împreună cu alte etnii, ca urmare a politicii de colonizare pe care o purtau autoritățile habsburgice, după preluarea acestui teritoriu în timpul Războiului Austro-Turc din perioada 1716-1718. Asemănător altor popoare, aduse din diferite părți ale propriului spațiu etnic, și românii veniți în Banat își au originea din diferite zone, dar în special din Banatul de Răsărit, Oltenia, Crișana și Transilvania. Procesul foarte complex de colonizare, care a durat mai bine de un secol, a provocat mișcări intense de populație, de strămutări dintr-o localitate în alta, de amestec al diferitelor elemente etnice, culturale, lingvistice și confesionale, care s-au stabilit în aceeași localitate, în localități învecinate sau în aceeași zonă, contribuind la crearea unei ambianțe multiculturale prezente de secole pe acest spațiu.

Prezența Bisericii Ortodoxe în localitățile în care azi trăiesc românii din Banatul sârbesc este atestată încă în perioada stăpânirii otomane. În perioada colonizărilor habsburgice ale Banatului, populația românească care s-a așezat aici era în exclusivitate de religie ortodoxă, fiind încadrată, ca și toți românii bănățeni ortodocși, în Mitropolia sârbească cu sediul la Sremski Karlovci. Până la despărțirea ierarhică din anii 1864/1865, parohiile ortodoxe în care trăiau românii ortodocși, omogene din punct de vedere etnic sau mixte, sârbo-române, erau subordonate administrației bisericii sârbești. După separarea bisericească, românii ortodocși se încadrează în

Mitropolia Ortodoxă Română nou-înființată, cu sediul la Sibiu, respectiv în eparhiile din cadrul acestei mitropolii, românii de pe teritoriul actualului Banat sârbesc fiind încadrați în mare majoritate în Eparhia Caransebeșului, iar cei din părțile centrale ale Banatului sârbesc - în Eparhia Aradului. Separarea parohiilor omogene din punct de vedere etnic a decurs în general fără probleme, în decursul anului 1865, pe când în cazul parohiilor mixte au fost întâmpinate anumite probleme în ceea ce privește împărțirea averii bisericești, până atunci comune, între sârbi și români. Separarea în localitățile mixte sârbo-române a început în anul 1872 (cu excepția orașului Biserica Albă, unde a avut loc în anul 1869). În unele localități, separarea bisericească s-a realizat cu o întârziere mai mare sau mai mică, iar în alte cazuri nu a reușit, rezultând cu asimilarea populației ortodoxe române.

Despărțirea bisericească reprezintă unul dintre momentele de răscruce în procesul de emancipare națională a românilor din fosta Monarhia Habsburgică și totodată unul din elementele-cheie în relațiile româno-sârbe din epoca modernă, care a ascuns în sine pericolul unei potențiale agravări a acestor relații, dealtfel deosebit de bune în istoria milenară a celor două popoare. Despărțirea se va termina totuși cu bine, tensiunile prezente fiind depășite după ce a fost împărțită averea bisericească, cele două popoare continuând până în zilele noastre să conviețuiască în relații de prietenie. Despărțirea bisericească în localitățile Banatului sârbesc nu trebuie privită ca pe un fenomen izolat, ci ca pe un proces care reprezintă o parte componentă a relațiilor bisericești sârbo-române din Monarhie în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Unica particularitate o poate reprezenta situația din localitățile din zona Panciovei, găsite la periferia spațiului etnic românesc și expuse unei influențe sârbești mult mai puternice decât în alte părți ale Banatului istoric, în care procesul de separare a întâmpinat și dificultăți mai mari, în unele cazuri rezultatul fiind unul nefavorabil pentru populația românească, nereușita separării rezultând în fine cu asimilarea completă a românilor din unele localități.

Parohiile ortodoxe române înființate pe teritoriul actualului Banat sârbesc au fost, începând cu anul 1865, încadrate în câteva protopopiate, și anume:

I. În cadrul Eparhiei Caransebeșului:

1. Protopopiatul Panciovei, unicul care a cuprins în întregime parohii care azi se găsesc în Banatul sârbesc;
2. Protopopiatul Vârșetului, cuprinzând parohii care după 1918 vor fi împărțite între Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor și România;
3. Protopopiatul Bisericii Albe, în care în afara parohiei din Biserica Albă, toate celelalte parohii vor aparține României, după 1918.

II. În cadrul Eparhiei Aradului:

1. Protopopiatul de Banat-Comloș, pe spațiul împărțit după 1918 între cele două state care s-au delimitat în Banat.

Înființarea Protopopiatului Ortodox Român al Panciovei este unul dintre momentele-cheie în istoria românilor din zonă, acest act deschizând noi orizonturi în lupta pentru emanciparea națională și contribuind astfel în mod hotărâtor la supraviețuirea națională a acestei populații, expusă de foarte mult timp asimilării. Ca dovadă în acest sens va servi și faptul că în localitățile în care trăiau români, dar în care aceștia nu au reușit sau nu au fost interesați să-și înființeze parohie pe care ar fi încadrat-o în Protopopiatul Ortodox Român al Panciovei, asimilarea a fost accelerată și s-a terminat prin dispariția completă a românilor din astfel de localități⁷. Ce e drept, nici separarea bisericească și înființarea de parohii românești nu a putut opri asimilarea în localitățile mixte, dar măcar a încetinit-o, oferind românilor din zonă nenumărate posibilități de manifestare a propriei spiritualități, a limbii materne și a credinței ortodoxe prin biserică, școală, activitate culturală în cadrul reuniunilor culturale etc. Din aceste motive, nicio altă realizare națională nu se poate compara cu cea a înființării

⁷ Mircea Măran, „Asimilări de populație în localitățile Banatului sârbesc. Cazul minoritarilor români (sec. XIX-XX)”, *Istorie și tradiție în spațiul românesc (Sultana Avram – coordonator)*, vol. 10, Sibiu, Astra Museum, Techno Media, 2013, pp. 229-243.

protopopiatului, urmările ei pozitive fiind prezente până în zilele noastre. Despre decizia nr. 26 a episcopului Ioan Popasu din 15 august 1865, de a-l numi de administrator protopresbiteral al Panciovei, Simeon Dimitrievici, paroh la Ofcea, îi înștiințează pe parohii din tractul nou-înființat printr-o scrisoare emisă pe data de 4 septembrie 1865⁸. În anul înființării acestui protopopiat (1865), i-au fost atașate parohiile din localitățile românești omogene din punct de vedere național, și anume: Petrovasâla, Uzdin, Ofcea, Glogoni (cu filia Iabuca), Seleuș, Sân-Mihai.

Începând cu anul 1872 și până la sfârșitul secolului al XIX-lea, are loc despărțirea bisericească și în localitățile mixte sârboro-mâne din zona Panciovei, și anume la Satu Nou (Banatsko Novo Selo), Doloave, Alibunar, Maramorac, Deliblata, Cuvin, Omolița, Dobrița și Panciova (cu filia Franzfeld, azi Kačarevo). La Panciova, sediul protopopiatului, un important centru urban al Banatului, întâlnim o numeroasă populație românească încă din secolul al XVIII-lea, care, asemănător celei din Vârșeț în secolele XVIII-XIX, a fost expusă unei asimilări puternice.

Despărțirea bisericească la Satu Nou (azi Banatsko Novo Selo), lângă Panciova, care a avut loc în 1872, este de o importanță deosebită, având în vedere numărul mare de români care au trăit în această localitate (peste 6000 de români la începutul secolului al XX-lea). Toate problemele legate de separarea de la Satu Nou s-au terminat cu succes, astfel că în această localitate va fi mutat la sfârșitul secolului al XIX-lea sediul Protopopiatului Ortodox Român al Panciovei, păstorit de Trifon Miclea.

Până atunci însă, sediul protopopiatului se găsea în localitatea în care slujea ca paroh administratorul protopopiatului, primul dintre aceștia fiind Simeon Dimitrievici, paroh la Ofcea, personalitate binecunoscută și foarte apreciată în zonă, încă din anii revoluționari 1848-1849. Acesta s-a străduit să organizeze protopopiatul pe care îl administra atât prin însăși formarea de parohii noi, înființate atât în localitățile omogene din punct de vedere etnic, cât și în cele mixte, unde, după cum am putut observa, deseori se întâmpinau și anumite dificultăți, dar și prin

⁸ Arhiva Protopopiatului Panciovei, Satu Nou (A.P.S.N.), *Circulara lui Simeon Dimitrievici către parohii tractului Panciovei, 4 septembrie 1865.*

diferite alte acțiuni de emancipare a populației rurale, găsită într-o situație nu tocmai favorabilă în ceea ce privește gradul său de dezvoltare identitară și culturală. Amintim în acest context intervenția sa la Sibiu, prin care cere de la direcția tipografiei mitropolitane trimiterea de cărți în protopopiatul Panciovei și răspunsul trimis de însăși mitropolitul Șaguna la adresa protopopului Dimitrievici, care observă că „mi s-a datu privilegiu a mă convinge că și în părțile acelea sunt preoți și creștini români, carii cu sete așteptau revenirea lor sub ierarhia canonică națională”. Mitropolitul îl informează pe protopop că „amu rânduitu a Ți să trămite cu acestu privilegiu 20 Calendare, 20 scrieri alu Sant. Ioannu gură de auru și 20 ori viața fericitei Macrina, ca cărți pentru preoți și creștini de totu folositoare”, argumentând prin faptul că „aveți lipsă de astfeliu de cărți, care voru întări pre toți în credintia strămoșască, în naționalitate și în năravuri bune”⁹.

Din momentul înființării (1865), Protopopiatul Ortodox Român al Vârșețului îl avea la funcția de protopop pe Nicolae Tincu Velia, cunoscut în deceniile precedente și ca profesor la Institutul Clerical Sârbo-Român din Vârșeț, dar și ca istoric, folclorist și publicist consacrat. Vârșețul a fost din timpuri străvechi un mediu urban cu o populație românească numeroasă, care conviețuia cu coreligionarii sârbi și în care separarea bisericească va rezulta cu înființarea parohiei ortodoxe române la începutul secolului al XX-lea¹⁰.

Cu toate că era sediul oficial al protopopiatului, după moartea lui Tincu Velia (1867) urmașii săi în scaunul protopresbiteral nu aveau domiciliul la Vârșeț, pentru că în acest oraș încă nu exista parohie ortodoxă română. Prin activitatea lor în special s-au distins administratorul protopopiatului Mihai Juica, paroh la Srediștea Mică, protopopul David Tărfăloagă, decedat prematur la vârsta de 42 de ani¹¹, în anul 1903 și, în sfârșit, protopopul

9 A.P.S.N., Scrisoarea lui Andrei Șaguna către Simeon Dimitrievici din 20 decembrie 1865.

10 Mircea Maran, „The Romanians in Vrsac”, *Proceedings of the Regional Conference „Research, Preservation and Presentation of Banat Heritage: Current State and long term Strategy”*, Vrșac, Serbia, 17-19 November 2011, City Museum of Vrșac, 2012, pp. 183-186.

11 *Foaia diecezană*, Caransebeș, nr. 6/1903.

Traian Oprea, ales în 1904¹², dar instalat în 1906, la solemnitatea organizată în parohia Nicolinț¹³. Alegerea protopopului Oprea se va dovedi a fi un moment de răscruce în viața națională, culturală și confesională a românilor din Vârșeț și din întregul protopopiat, pentru că prin stăruința sa se va înființa parohia ortodoxă română la Vârșeț, unde se va și stabili cu domiciliul. La conferința fruntașilor români din Vârșeț, ținută pe data de 6/19 ianuarie 1907, a fost lansat un apel, în care se spune, printre altele, că „românii din Vârșeț, fie din cauza vitregiei vremurilor, fie din lipsa stăruinței proprii, dar nu s-au învrednicit până acuma să contribuie și ei, cu toată puterea, la îndeplinirea supremei dorințe către neam și legea strămoșească”. De aceea, zic semnatarii apelului în continuare, „hotărât-am deci într-un gând și într-o însufletire fără seamăn, că pentru a da dovadă cât iubim mama biserică și cât suntem de pătrunși de înalta grijă ce-i purtăm, să organizăm aici parohie și biserică să zidim...” Pentru realizarea acestui obiectiv, scrie în continuare în acest apel, „luat-am deci, tocmai pentru aceasta, hotărâre să apelăm la întreaga obște românească, la simțul de jertfă, fără de care nimic durabil și măreț nu se poate face”. Apelul este semnat de protopopul Traian Oprea, dr. Petru Zepeniag, avocat, dr. Octavian Proștean, medic, dr. Nicolae Popoviciu, avocat, George Nedelcu, avocat, Ioan Pod, căpitan în retragere, Pavel Corcea, comerciant, Adam Barbu, industriaș și Valeriu Cârje, contabil¹⁴.

Același protopop Oprea, sprijinit de dr. Petru Zepeniag și de alți fruntași români din Vârșeț, va reuși în anii următori să construiască edificiul bisericii ortodoxe române din acest oraș, sfințit în anul 1913 de episcopul Miron Cristea, care, cu ocazia sfințirii edificiului, subliniază în special „zelul și hărnicia organelor parohiale din Vârșeț, a membrilor din comitet și epitropie și mai ales vrednicia fruntașilor, dintre cari cei mai aleși sunt directorul de la *Luceafărul*, Dr. P. Zepeniag și protopopul tractual Traian Oprea. Aceștia le revine partea leului din munca prestată și ostenelele făcute în jurul acestei clădiri.”¹⁵

12 *Tribuna*, Arad, nr. 188/1904.

13 „Instalarea protopopului Oprea”, în *Tribuna*, Arad, nr. 208/1906.

14 Arhiva Parohială Petrovasâla, *Apel*, Vârșeț, din conferința românilor, 6/19 ianuarie 1907.

15 *Românul*, Arad, nr. 115/1913, p. 4.

Biserica ortodoxă română din Vârșet

Al treilea protopopiat care, ce e drept, într-o parte foarte mică, se găsea pe teritoriul care va fi în urma Marelui război încadrat în Regatul S.C.S., este cel al Bisericii Albe (Bela Crkva). Înființarea acestui protopopiat a fost anunțată prin circulara episcopului Caransebeșului Ioan Popasu, din 23 septembrie 1865, la funcția de protopop fiind numit preotul Iosif Popovici. De fapt, sediul acestui protopopiat se găsea la Iam, fiind transferat la Biserica Albă pe timpul protopopului George Dragomir (1912-19018). Din momentul înființării, numărul parohiilor din cadrul acestui protopopiat a variat între 31 și 34 de localități, dintre care numai parohia centrală din Biserica Albă va intra după război în cadrul statului iugoslav.

Cazul românilor din Biserica Albă este desigur cel mai interesant, comparativ cu celelalte medii urbane încadrate mai târziu în Regatul Iugoslav, prin faptul că procentual, în acest oraș trăiau cel mai mare număr de români (din toate mediile urbane ale Banatului sârbesc), cu cea mai bine încheată identitate națională și cu o burghezie care și-a început ferm lupta pentru obținerea drepturilor naționale încă la sfârșitul

secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Parohia ortodoxă română din Biserica Albă a fost prima dintre cele peste 40 de comunități mixte de pe teritoriul Eparhiei Caransebeșului în care s-a realizat despărțirea, fapt afirmat de însuși episcopul Ioan Popasu¹⁶, care prezintă acest caz ca un bun exemplu ce trebuie urmat și de românii din alte comunități mixte, susținând că „daca romanii nostrii din Biserica Alba au potutu să se desfacă si sa formeze o comuna bisericeasca curatu romana, asia si diecile de mii de romani din celelalte comune mestecate voru pote sa se desparta de ierarchia straina, se voru alcatui in comune curatu romanesci si se voru bucura de preotu roman, si de limba romana in biserica...” Cele mai mari merite pentru reușita acestei acțiuni au fost atribuite lui Vasile Radulovici, negustor și fruntaș național român din Biserica Albă¹⁷, „care încă multe sacrificii a votat națiunii și bisericii sale”¹⁸.

Parohia a fost formată din doar cca. 500 de credincioși, în mare majoritate locuitori cu o stare materială precară¹⁹, care au depus eforturi deosebite pentru a plăti toate cheltuielile legate de funcționarea bisericii și a școlii românești. De aceea, românii din Biserica Albă, cu sprijinul consistoriului eparhial, cer ajutor material de la toate parohiile de pe teritoriul eparhiei, pentru zidirea edificiului bisericii ortodoxe române, ceea ce se va realiza, în sfârșit, în anul 1871. Rezultatul este însă unul cu totul neașteptat: românii din Biserica Albă s-au sârbizat în întregime. Cauza principală ar fi sărăcia majorității locuitorilor români și practica de încheiere a căsătoriilor mixte, la care se adaugă plecarea unui număr însemnat de orășeni români în patria mamă, în urma împărțirii Banatului din 1919 și, în fine, decadența economică a Bisericii Albe care începe brusc în

16 A.P.S.N., Nr. Cons. 207/869, Scrisoare circulară emisă de episcopul Ioan Popasu, pe baza deciziilor adoptate la ședința consistoriului diecezan din 20 februarie 1869: „Asia din cele mai multu de 40 de comune mestecate, aflatore pe tienutul acestei Episcopii a Caransebesiului, comuna ortodoxă română din Biserica Albă este comuna ce dinteiu, care s-a format din românii despertiti de ierarchia straina, este comuna ce dinteiu care s-a intorsu la matca sa, la arhiereiuulu seu nationalu romanu, la preotu romanu, si la limba romana, ceea ce, pre lenga altele, este si unu mijlocu puternicu de inaintare in naravuri bune, in frica lui Domnedieiu si in evlavia”.

17 *Ibidem*

18 „Despărțirea ierarhică a românilor de către sârbi”, în: *Albina*, Budapesta, nr. 23/1869.

19 A.P.S.N., Nru. Cons. 331/869, Scrisoare emisă de episcopul Ioan Popasu, pe baza deciziilor luate la ședința consistorială din 10 aprilie 1869.

urma trasării noilor frontiere, orașul devenind un „apendice” al Banatului sârbesc și al statului iugoslav.

Pe lângă însuși procesul de separare în comunele mixte, au mai fost de rezolvat și o serie de alte probleme, chiar și în localitățile cu populație omogenă. Una dintre consecințele separării bisericești pentru preoțimea română a fost reîntoarcerea unora dintre preoți la vechile nume de familie, renunțând la cele impuse de ierarhia de la Sremski Karlovci. Amintim cazul preoților din familia Neagoe din Sân-Ianăș (din care, de altfel, provine și cunoscutul om de cultură, dascăl și autor al calendarelor cu caractere latine – Ștefan Popovici Neagoe). Anume, preoții Ioan Popovici din Sân-Ianăș și Vichentie Popovici din Srediștea Mică au cerut întoarcerea la vechiul lor „conume familiaru” – Neagoe. În legătură cu această cerere, episcopul Popasu îl însărcinează pe protopopul Nicolae Tincu Velia „a provoca pre susnumiții preoți ca denșii să alătore petițiunei presante și estrase din matricolulu botezaților, căci numai deca se va fi petrecut și în matricule conumele loru celu impusu Popoviciu va fi de lipsa sa se cera concesiune de la inaltele locuri spre delaturarea lui”²⁰. Din documentele bisericești din anii următori, ne putem da seama că revendicarea celor doi preoți s-a terminat cu succes, aceștia revenind la numele de familie Neagoe.

Românii din localitățile din jurul Becicherecului Mare, azi Zrenjanin, și anume din Toracul Mare și Toracul Mic, Ecica, Iancahid (azi Jankov Most), Sărcia (azi Sutjeska), Clec și Chisoroș (azi Rusko Selo, în apropiere de orașul Kikinda), au fost, începând cu anul 1865, încadrați în Eparhia Ortodoxă Română a Aradului, respectiv în protopresbiteratul de Banat Comloș, administrat de protopopul Vichentie Șerban²¹. La sfârșitul acestui secol, în fruntea acestui protopresbiterat se găsea protopopul Paul Miulescu²². Cu toate că și la Becicherecul Mare exista o burghezie românească, în acest oraș nu va fi înființată

20 A.P.V., Scrisoarea lui Ioan Popasu către Nicolae Tincu Velia din 7 octombrie 1865.

21 Gligor Popi, *Românii din Banatul sârbesc*, București-Panciova, 1993, p. 118.

22 *Ibidem*, p. 142.

o parohie ortodoxă română. În schimb, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea era prezentă și o vie activitate a Bisericii Greco-Catolice (unite), care va rezulta cu convertirea unei părți a populației din Iancahid la această confesiune²³. Acțiunea episcopiei greco-catolice cu sediul la Lugoj va da rezultate și în localitatea Marcovăț de lângă Vârșeț, unde se va înființa prima parohie greco-catolică română pe teritoriul găsit azi în cadrul Banatului sârbesc, în anul 1864.

În aceste decenii are loc și răspândirea confesiunii năzărinene în rândul acestei populații, începută în localitatea Satu Nou de lângă Panciova și continuată apoi în numeroase alte localități din întreaga zonă²⁴, ceea ce va afecta într-o oarecare măsură stabilitatea bisericii ortodoxe române în unele parohii. Oricum, confesiunea ortodoxă va rămâne în întreagă această perioadă, dar și până azi, principala formă de manifestare a spiritualității și religiozității românilor din Banatul sârbesc, iar Biserica Ortodoxă Română, instituția cu cea mai mare reputație în rândul populației de etnie română de pe acest spațiu.

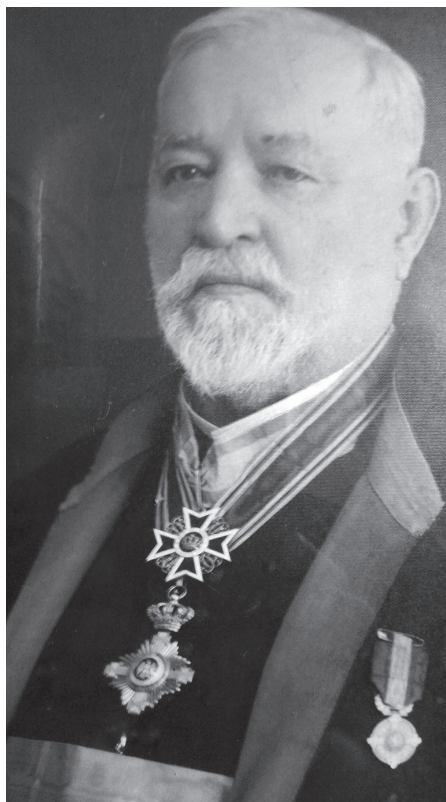
Din rândul clerului ortodox român din această parte a Banatului s-au recrutat o serie de personalități care și-au avut rolul lor în viața confesională, culturală și politică a timpului în care au trăit. Într-un mediu preponderent rural, preoțimea a reprezentat elita societății bănățene românești, împreună cu puținii intelectuali aparținând altor bresle, în primul rând învățători, avocați și funcționari în organele de stat, respectiv ofițeri și subofițeri de pe teritoriul Graniței Militare Bănățene. Majoritatea reprezentanților clerului în secolul al XIX-lea au fost absolvenți ai Institutului Clerical Sârbo-Român din Vârșeț (1822-1867), unde s-au format generații de preoți angajați în parohiile ortodoxe cu populație de etnie sârbă și română de pe întreg cuprinsul Banatului. Ca profesori ai acestui institut teologic s-au distins câteva personalități deosebite din istoria românilor

23 Aleksandra Đurić-Milovanović, Mirča Maran, Biljana Sikimić, *Rumunske veske zajednice u Banatu, Prilog proučavanju multikonfesionalnosti Vojvodine*, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Vršac, 2011, p. 23-24.

24 Александра Ђурић-Миловановић, *Двоструке мањине у Србији. О посебностима у религији и етничитету Румуна у Војводини*, Балканолошки институт САНУ, Београд, 2015, pp. 143-148.

și sârbilor bănățeni, printre care Sofronie Ivacicovici, Dimitrie Petrovici Stoichescu, Ignatie Vuia, Nicolae Tincu Velia, Andrei Șaguna – viitorul mitropolit al românilor din Ardeal și Banat. La Vârșeț a funcționat ca profesor la cursurile clericale organizate de episcopia ortodoxă, încă înainte de înființarea Institutului Teologic, și Ioan Tomici, iluminist și viitor protopop al Caransebeșului²⁵. Din Banatul sârbesc este originar și Procopie Ivacicovici, născut la Deliblata în anul 1808, o personalitate cu o identitate dublă româno-sârbă, care a deținut pe rând funcția de episcop al Aradului, mitropolit al românilor din Ardeal și Banat (urmașul lui Șaguna la această funcție) și patriarh al Bisericii Ortodoxe Sârbe, cu sediul la Sremski Karlovci. Să mai amintim și faptul că dintr-o familie de preoți din Banatul sârbesc își trăgea originea și Ștefan Popovici Neagoe, născut la Sân Ianăș în anul 1800, învățător la Pesta, iluminist și autor de calendare populare cu grafie latină. Se poate observa, prin urmare, că în perioada dinaintea despărțirii ierarhice în părțile vestice ale Banatului istoric au trăit și activat, o perioadă mai lungă sau mai scurtă, o pleiadă de personalități din rândul clericilor, de o importanță inestimabilă nu numai pentru românii din Banat, ci și mai larg.

În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, în perioada dualismului austro-ungar,

Traian Oprea, protopopul Vârșețului (1906-1937)

²⁵ *Instruirea învățătorilor și a educatorilor la Vârșeț - ediția a doua* (coordonator Mircea Măran), Școala de Studii Înalte pentru Educatori „Mihailo Palov”, Vârșeț, 2013, pp. 15-16.

se disting și alți clerici ca oameni de cultură, publiciști și fruntași naționali, printre care Mihai Juică, administrator al protopopiatului Vârșețului, publicist și colaborator la *Ethimologycum Magnum Romaniae* al lui Hasdeu; Trifon Militariu, capelan și paroh la Satu Nou, publicist și traducător; Aron Bartolomeu, administrator al protopopiatului Panciovei, autor al volumului „Dispute cu nazarenii”, publicat la Editura Diecezană din Caransebeș; Valeriu Magdu, paroh la Ecica, publicist și poet; Iancu Milu, paroh la Uzdin, autor al volumului „Folosul și importanța meseriilor și a comerțului” (1903), Iosif Tempea, originar din Toracul Mare, preot, profesor, publicist și autor de manuale școlare; George Bujigan, învățător la Deliblata, dar important pentru B.O.R. ca autor al „Cantorului bisericesc” (Arad, 1905), folosit decenii în șir de cântăreții de strană din Monarhia dualistă.

Numeroși preoți s-au implicat și în afacerile economice ale epocii, participând activ în înființarea și conducerea institutelor de economie și credit înființate prin localitățile bănățene. Astfel, Ioanichie Neagoe, paroh la Petrovasâla, a înființat în 1897 Institutul de Economii și Credit „Steaua”, deținând totodată și funcția de director executiv al acesteia, iar mai târziu a înființat și Reuniunea de Înzmormântare din această localitate (1911) și, împreună cu Alexandru Andressi, medic comunal, a înființat și a condus Reuniunea de iluminare electrică (1912) din Petrovasâla (Petre pe atunci, azi Vladimirovac). Ioan Cocora, preot, a fost primul director executiv al Institutului de Credit și Economii „Luceafărul” din Vârșeț, înființat în 1894, funcție pe care a deținut-o până în 1905, când a fost preluată de avocatul dr. Petru Zepeniag²⁶. Și institutul bancar „Concordia” din Uzdin (1893) îl avea ca director executiv pe parohul Onoriu Conopan, iar „Agricola” din Ecica (înființată în 1905), pe preotul Valeriu Magdu. În plus, numeroși preoți erau membrii în direcțiunea acestor institute financiare, sau a altor societăți pe acțiuni din epoca dualismului. Alții (Ioanichie Neagoe din Petrovasâla, preoții din familia Tempea din Toracul Mare, preoții din familia

26 Александар Бобик, *Вршачко банкарство (1868-1994)*, Вршац, 1994, p. 42.

Popovici din Satu Nou ș.a.), aveau propriile fundații, pentru ajutorarea credincioșilor săraci, a elevilor și studenților, a instituțiilor culturale etc.

Nu în ultimul rând, clerul ortodox român a fost implicat și în activitățile culturale în satul bănățean, care s-au intensificat începând cu anii șaptezeci ai secolului al XIX-lea, devenind o adevărată mișcare culturală cu un puternic impact asupra creșterii identității naționale a românilor din Monarhie. Preoții din satele bănățene au fost inițiatorii, iar de multe ori și conducătorii Reuniunilor de cântări și citire înființate în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului al XX-lea. În special este de remarcat activitatea lor la înființarea corurilor bisericesti-lumești, care au luat naștere aproape în toate localitățile cu populație românească în care exista parohie. Desigur că acest fenomen, care a luat amploare în special în Banat, și a devenit o mișcare în masă a locuitorilor satelor bănățene, avea și un rol practic pentru preoțime: corurile nou-înființate participau cu regularitate la sfintele liturghii și la alte ceremonii cu caracter religios, organizând, pe de altă parte, și concerte la care interpretau cântece laice, dar și acestea de obicei cu ocazia marilor sărbători religioase. Este evidentă, deci, importanța reuniunilor corale în viața confesională a satului bănățean și, în același timp, este de înțeles interesul și participarea activă a preoțimii în această mișcare cultural-confesională, care va continua, în condiții ceva mai deosebite, și în perioada interbelică.

2. Români din Banatul iugoslav în anii interbelici.

Cadrul general

Înfrângerea militară a oștirilor Triplei Alianțe în toamna anului 1918 și destrămarea monarhiei dualiste au dus la dezlănțuirea unor procese și evenimente, care au zguduit din temelie orânduirea existentă până atunci în această parte a Europei. În această privință, Banatul nu a reprezentat o excepție. Fost teritoriu austro-ungar, în momentele de agonie a monarhiei dualiste și de trecere a puterii în mâinile învingătorilor în război, Banatul a reprezentat spațiul de interferență a intereselor și aspirațiilor țărilor interesate pentru acest spațiu geografic.

În luna noiembrie 1918, monarhia dualistă se găsea în agonie. Unitățile sârbești, sprijinite de trupele franceze, au pătruns în Banat și au cucerit un teritoriu foarte vast, care se întindea până la Timișoara și Arad. După proclamarea Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor (*Regatul S.C.S.*), la 1 decembrie 1918, va urma un proces îndelungat de formare a organelor puterii noului stat, dar și de recunoaștere a acestuia pe plan internațional. Una din cele mai importante probleme în acest context o reprezenta și cea a delimitării cu statele vecine, printre care și cu România, care urma să fie rezolvată la Conferința de Pace de la Versailles, dar și prin tratatele de pace care vor fi semnate în decursul anilor 1919 și 1920. Tratatul privind delimitarea dintre Regatul S.C.S. și România în Banat au fost deosebit de dificile, ambele părți insistând asupra dreptului de a primi întregul teritoriu al Banatului, fapt care se va dovedi imposibil de realizat. De aceea, întreaga problemă se va termina prin compromis, mai concret prin împărțirea Banatului între cele două state, la care se adaugă și Ungaria, care a primit o parte mică a Banatului de Nord.

După ce, la 13 iunie 1919, delegațiile României și Regatului S.C.S. au primit comunicarea oficială privind delimitarea

Banatului²⁷, la 2 august a urmat retragerea unităților sârbești din Timișoara până la linia care a fost stabilită ca nouă linie de frontieră iugoslavo-română²⁸, urmând ca, în anii următori, să continue tratativele privind detaliile referitoare la problema frontierei în Banat, finalizate prin semnarea Acordului din 24 noiembrie 1923 privind delimitarea dintre Regatul S.C.S. și România²⁹ și schimbul localităților prevăzute prin acest acord, în decursul lunilor martie și aprilie 1924.

În urma acestor intervenții, granița dintre cele două state a fost definitiv stabilită, de ambele părți ale Banatului, și în cel sârbesc și în cel românesc, fiind prezentă o eterogenitate etnică, lingvistică și confesională moștenită din secolele lăsate în urmă. În partea iugoslavă a Banatului, printre alte etnii, a rămas și o populație românească, dispersată în peste 40 de localități, care conform datelor oficiale de la recensământul Regatului S.C.S. din anul 1921, număra 67 897 de cetățeni³⁰, din numărul total de 231 068 de români și aromâni, câți au fost înregistrați pe întreg teritoriul statului³¹. Procentual, românii formau 23,35% din numărul total al locuitorilor din părțile Banatului încadrate în statul iugoslav.

Această populație, preponderent rurală, era dispersată în localitățile din părțile de sud ale Banatului iugoslav, din jurul orașelor Vârșeț, Panciova și Biserica Albă, cât și în partea centrală a acestui teritoriu, în jurul Becicherecului Mare (azi Zrenjanin). Într-un număr mai mic, românii trăiau și în centrele urbane amintite, dar și în numeroase alte localități de pe întreg spațiul Banatului iugoslav.

Însăși faptul că trăiau preponderent la sat este un indiciu clar că marea majoritate a românilor din Banatul iugoslav se ocupau cu agricultura. În anul 1936, țăranii români dețineau 147 408 jugăre de pământ arabil, ceea ce reprezenta 12,73%

27 Dan Lazăr, *România și Iugoslavia în primul deceniu interbelic. Relații politico-diplomatice (1919-1929)*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 2009, p. 108.

28 Gligor Popi, *Jugoslovensko-rumunski odnosi 1918-1941*, Filozofski fakultet u Novom Sadu, Institut za istoriju, Novi Sad, 1984, p. 33.

29 *Ibidem*, p. 53.

30 Recensământul Regatului S.C.S. din anul 1921, <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1921/Pdf/G19214001.pdf>, preluat pe data de 9 aprilie 2017

31 *Ibidem*

din suprafața arabilă totală, românii fiind procentual pe locul trei în Banatul sârbesc după mărimea suprafețelor pe care le dețineau, după sârbi și germani³². Majoritatea țăranilor români aparțineau păturii țărănești mijlocii, iar din numărul total de 369 de latifundiari de pe teritoriul Regatului S.C.S., doar 4 erau de naționalitate română³³. Problema principală în relațiile agrare în perioada interbelică, în ceea ce-i privește pe români, consta în faptul că foarte multe familii duceau lipsă de pământ, românii fiind privați de dreptul de a participa la reforma agrară pe care au întreprins-o autoritățile începând cu anii 1919-1920. În total au fost 1600 de familii de români fără pământ și încă 1750 de familii cu o avere de până la 5 jugăre de pământ³⁴, un argument grăitor care prezintă clar situația nefavorabilă în care se găsea țărănimea română în perioada interbelică. În plus, începând cu anul 1920 a avut loc colonizarea Banatului cu familii de voluntari sârbi din zonele pasive ale statului iugoslav, unele dintre aceste colonii fiind înființate în hotarele comunelor românești, precum Petrovasâla (Vladimitovac), Seleuș sau Uzdin, ceea ce s-a realizat prin cedarea unor suprafețe de pământ comunal noilor-veniți, măsură care și ea îi defavoriza pe țăranii români³⁵. Numeroase familii de voluntari au fost colonizate și în alte localități în care trăiau românii, și anume la Satu Nou, Vlačovăț, Jamul Mic, Ecica. Ca urmare, numeroși țărani săraci au părăsit localitățile lor și s-au stabilit în partea românească a Banatului, unde au primit de la autoritățile române, ce e drept cu mari dificultăți, pământ arabil. Începând cu anul 1930 are loc colonizarea a cca. 500 de familii de țărani români din Banatul iugoslav în Dobrogea de Sud, stabiliți în majoritate în localitatea Regina Maria din apropiere de Balcic³⁶. Aceste familii erau de origine din localitățile Alibunar, Grebenaț, Petrovasâla,

32 Ljubica Šijački, *Privreda Banata između dva svetska rata*, Filozofski fakultet u Novom Sadu. Institut za istoriju, Novi Sad, 1987, p. 84.

33 *Ibidem*, p. 94.

34 Gligor Popi, *Rumuni u Banatu između dva rata 1918-1941*, Institut za izučavanje istorije Vojvodine, Novi Sad, 1976, p. 27-28.

35 Milan Minić, *Развитак нових насеља у Банату (1920-1941)*, Војвођанска академија наука и уметности, Нови Сад, 2013, p. 91.

36 Mircea Măran, „Încercări de colonizare a românilor din Banatul sârbesc în Dobrogea”, în: *Tradiție, istorie, armată*, Constanța, 2015, pp. 320-326.

Seleuș, Sân-Ianăș, Toracul Mare, Toracul Mic, dar în special din Sân-Mihai, de unde au plecat înspre Dobrogea 65 de familii³⁷.

Pe lângă aceste emigrări în România, în perioada interbelică are loc și o masivă emigrare a românilor din Banatul sârbesc pe continentul nord-american – în S.U.A. și Canada și într-o măsură mai mică în Argentina și Australia. Emigrarea în S.U.A. reprezintă o continuare a primului val de emigranți români plecați în această țară încă în perioada austro-ungară, începând cu primul deceniu al secolului al XX-lea.

În plus, pe lângă țărani săraci, calea emigrării înspre România au luat-o și numeroși intelectuali și persoane angajate în administrația de stat, în special învățători, avocați, medici, funcționari în organele puterii locale, bănci, tribunale etc. Cauza principală a reprezentat-o necunoașterea limbii sârbe, care a devenit nouă limbă de stat, sau ofertele din România pentru a se ocupa posturi de muncă mai avantajoase și, nu în ultimul rând, entuziasmul național, respectiv dorința unora dintre aceste familii de a-și avea domiciliul și postul de muncă pe teritoriul statului național român. Au mai fost și cazuri în care, ajungând în conflict cu autoritățile sârbo-croato-slovene, unii etnici români din Banatul sârbesc au fost nevoiți, din motive politice, propagând ideea unirii întregului Banat cu România, să părăsească țara și să se stabilească dincolo de graniță. Această categorie de „emigranți”, printre care și câțiva preoți, au părăsit teritoriul Regatului S.C.S. în primii ani interbelici (1919-1920), pe când stabilirea în România a celorlalte categorii amintite mai sus a continuat până pe la jumătatea deceniului al treilea. Printre cei plecați în această ultimă fază se enumeră și câteva nume deosebit de importante din rândul frunțașilor români din Banatul iugoslav, precum dr. Aurel Novac, avocat și primul președinte al Partidului Român din Regatul S.C.S., dr. Ioan Jianu, avocat și primul deputat al acestui partid în parlamentul sârbo-croato-sloven, învățătorul Romulus Roman, autor de calendare populare, manuale școlare, activist cultural și traducător ș.a.

Și în sfârșit, ultima categorie de etnici români stabiliți în patria mamă în anii interbelici sunt elevii și studenții găsiți la

37 Lazăr Cărdu, „Din Dobrogea”, în *Nădejdea*, Vârșeț, nr. 34 din 18 septembrie 1932.

școlarizare în România, dintre care majoritatea nu s-au mai întors în localitățile natale din Banatul iugoslav, primind un post de muncă și întemeindu-și o familie în România. Și aici se pot desprinde câteva nume importante, cum ar fi Emil Petrovici, originar din Torac, viitorul filolog și academician, Ion Crișan, originar din Petrovasâla, compozitor, Constantin Rudnean, originar din Satu Nou, profesor și diacon, Ștefan Ardelean, inginer, Ștefan Musta, originar din Mărghita, matematician ș.a. Majoritatea întrețineau legături cu părinții și cu rudele de acasă, efectuând deseori și vizite în localitățile natale și contribuind, în măsura posibilităților, la sprijinirea activităților culturale a conaționalilor din Banatul iugoslav.

Printre cei stabiliți încă în anii antebelici în zona care după război va fi încadrată în România, dar originari de pe teritoriul care după 1918 va aparține regatului iugoslav, se pot enumera la fel o serie de personalități care vor continua și în perioada interbelică să întrețină legături cu localitățile de origine. Vom aminti câteva nume: Adam Cucu, inginer geodezic, scriitor și cercetător științific din Timișoara, originar din Oreșat, care efectuează numeroase vizite în satul natal, sprijinind biserica și activitățile culturale³⁸, Vichentie Ardelean, profesor din Timișoara, care în anii 1923-1924 împreună cu fiul său Ștefan contribuie la desfășurarea activităților Reuniunii Tinerimii din Sân-Mihai și la organizarea Asociației Studenților Români din Banatul Iugoslav³⁹ ș.a.

Sistemul cooperativelor agricole nu era suficient de dezvoltat, asemănător altor asociații și organizații cu caracter economic. Abia în 1937 își începe activitatea asociația Solidaritatea țărănească⁴⁰, în care au fost încadrate cooperative înființate în aproape toate localitățile românești din Banatul iugoslav. Primele cooperative în cadrul acestei asociații au fost înființate la Glogoni, Seleuș și Mesici, iar apoi și în alte localități⁴¹. În schimb, numeroase societăți pe acțiuni, înființate încă în perioada dualismului austro-ungar și-au întrerupt activitatea.

38 *Nădejdea*, Vârșet, nr. 35 din 1932, p. 2.

39 *Graiiul românesc*, Panciova, nr. 26 din 26 august 1923, p. 3; nr. 31 din 30 septembrie 1923, p. 1.

40 *Nădejdea*, nr. 17 din 25 aprilie 1937, p. 3-4.

41 *Ibidem*.

Excepție au reprezentat-o institutele de economie și credit cu caracter românesc, existente până la începutul perioadei postbelice în câteva localități (*Luceafărul* din Vârșeț, *Sentinela* din Satu Nou, *Steaua* din Petrovasâla, *Concordia* din Uzdin și *Dunăreana* din Cuvin)⁴². Totodată, în localitățile românești cu un număr mai mare de locuitori au funcționat și reuniunile de pompieri, dar și reuniuni ale meseriașilor. În ciuda acestui fapt, ramurile economice neagricole nu reprezentau o caracteristică a lumii rurale bănățene românești. Numărul întreprinderilor comerciale sau industriale a căror patroni erau aparținătorii minorității române din Iugoslavia interbelică era deosebit de mic (moara din Petrovasâla – patron Nicolae Măda, întreprinderea comercială de mașini și piese agricole a lui Petru Balnojan Marișescu din Panciova ș.a.).

Învățământul în limba română a reprezentat încă una din problemele arzătoare care trebuiau rezolvate favorabil și de la care trebuia să aibă folos minoritatea română din Regatul Iugoslav interbelic. Situația în ceea ce privește învățământul în limba maternă s-a agravat în momentul în care s-a realizat plecarea în masă a cadrelor didactice de la școlile primare românești în România. La vechile lor posturi în școlile primare românești din Banatul iugoslav au rămas doar învățătorii care cunoșteau limba sârbă și care din anumite motive erau interesați să rămână pe loc, fie că este vorba despre interese familiare, căsătorii mixte, afaceri economice sau alte motive care nu i-a încurajat să plece în patria limbii materne. Cei plecați au primit posturi în școlile din România, sau, mai rar, și-au schimbat profesia, intrând în lumea afacerilor care putea să le aducă venituri frumoase.

În decursul anului școlar 1920/1921 au fost desființate școlile confesionale existente până atunci, care au fost transformate în școli de stat⁴³.

În școlile primare românești din Banatul iugoslav situația s-a agravat ca urmare a plecării învățătorilor în România. În locul lor au fost angajate cadre didactice care nu cunoșteau limba

42 Mircea Măran, *Românii din Voivodina*, Editura ICRV, Zrenianin, 2009, p. 15.

43 Mircea Măran, *Românii din Banatul sârbesc în anii interbelici 1918-1941*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2012, p. 102.

română sau o cunoșteau insuficient. Au fost cazuri în care la postul de învățător au fost angajați preoți, însă autoritățile școlare până la urmă au interzis activitatea clericilor în posturile de cadre didactice în școlile primare românești, cu excepția orelor de religie. În decursul întregii perioade interbelice autoritățile școlare ale celor două țări – Regatul Iugoslavia și România, au purtat tratative pentru rezolvarea problemei școlare la populația minoritară din Banat (cea românească din Banatul iugoslav și cea sârbească din Banatul românesc). În urma semnării Acordului de la Bled din anul 1927 era evident că rezolvarea acestei probleme se va finaliza cu succes, cu toate că va mai fi nevoie de câțiva ani și de noi eforturi consistente pentru ducerea la bun sfârșit a acestor tratative. În sfârșit, în anul 1933 a fost semnată Convenția iugoslavo-română privind învățământul primar minoritar în Banat, prin care este stabilită,

Comitetul de conducere al Institutului de Economie și Credit „Luceafărul” din Vârșeț, 16 iulie 1940 De la stânga, rândul din spate: Ch. Păuța (Coștei), T. Petrică (Nicolinț), I. Naia (Mărghita), I. Caragea (București), I. Mitâr (Straja), Cuzman Lăpădat (Râtișor), C. Cure (Sf.Mihai). Rândul din față: V. Oprișa (Vlaicovăț), P. Ureche (Vârșeț), I. Barbu (Vârșeț), C. Șdicu (Jamul-Mic), I. Popoviciu (Vârșeț), T. Mucuceanu (Vârșeț), V. Popa (Vârșeț).
(Colecția Marin Gașpăr)

pe bază de reciprocitate, funcționarea școlilor primare în limba română din Banatul iugoslav, respectiv a școlilor primare în limba sârbă din Banatul românesc⁴⁴. Convenția prevedea angajarea învățătorilor contractuali, cetățeni ai României, în școlile primare românești din Banatul iugoslav, fapt care se va realiza începând cu anul 1935, când în Iugoslavia vin primii învățători contractuali din România.

Pe baza Anexelor Convenției, semnate ulterior, s-a stabilit și înființarea secției în limba română în cadrul Liceului, respectiv a Școlii Normale din Vârșeț, prin care s-au făcut pași importanți și în procesul de rezolvare a problemelor învățământului secundar în limba română. Secția cu limba de predare română în cadrul Liceului din Vârșeț a început să funcționeze în anul școlar 1934/1935, în clasa I au fost înscriși 45 de elevi, avându-i ca profesori pe dr. Vladimir Margan, Elena Radivoi și George Pălăgeșiu (cetățean român), iar în anii următori vor mai fi angajați și alți profesori. Până la sfârșitul perioadei interbelice au funcționat doar clasele liceului inferior în limba română, pentru ca abia începând cu anul școlar 1941/1942 se deschide și secția cu limba de predare română la cursul superior al Liceului din Vârșeț. În anul școlar 1935/1936 se deschide și secția cu limba de predare română în cadrul Școlii Normale din Vârșeț. În primul an de existență a acesteia, cursurile se desfășurau în limba română doar pentru obiectul Limba Română și grupul pedagogic de obiecte, avându-l ca profesor pe Constantin Zamfirescu, cetățean român⁴⁵. În prima generație au fost înscriși doar 8 elevi, pentru ca în anii următori situația să devină mai favorabilă atât în ceea ce privește numărul cadrelor didactice, cât și cel al elevilor români înscriși la Școala Normală din Vârșeț. Cele două școli vor deveni deja în această perioadă nucleul de formare a noii intelectualități autohtone românești din Banatul iugoslav, care va avea un rol central și de neînlocuit în viața identitară a minorității române din fosta Iugoslavie și din Republica Serbia până azi.

44 Gligor Popi, *Românii din Banatul sârbesc*, Panciova-București, 1993, pp. 195-197.

45 Gligor Popi, *Rumuni u jugoslovenskom Banatu između dva rata*, Novi Sad, 1976, p. 115.

Organizarea pe plan politic a românilor începe în anul 1923, prin înființarea Partidului Român din Regatul S.C.S. Partidul a fost constituit la adunarea de la Alibunar din 10 februarie 1923, la care au participat în jur de 5000 de reprezentanți ai tuturor localităților în care trăia populația românească. Ca președinte al partidului a fost ales dr. Aurel Novac, avocat din Biserica Albă, care însă în anul 1925 se stabilește în România, funcția de președinte fiind preluată de preotul Teodor Petrică din Nicolinț. Programul politic al partidului cuprindea cinci capitole: politică externă, politică internă, reformă agrară, politică economică și politică culturală⁴⁶. La alegerile parlamentare din 1923, Partidul Român a reușit să obțină un deputat în parlamentul iugoslav în persoana lui dr. Ioan Jianu, avocat din Alibunar. În urma insuccesului de la alegerile parlamentare din 1925 și a conflictului apărut între Jianu și o parte din conducerea Partidului, fostul parlamentar părăsește și el țara și se stabilește în România. Conflictele și scandalurile provocate de formarea fracțiunilor în rândul fruntașilor partidului vor rezulta cu un nou eșec, la următoarele alegeri parlamentare din 1927. În sfârșit, prin introducerea Dictaturii de la 6 Ianuarie 1929, regele Alexandru dizolvă parlamentul țării și interzice activitatea tuturor partidelor politice, prin urmare și a Partidului Român.

Activitatea politică a fost reluată parțial după proclamarea Constituției din 1931, însă abia după moartea regelui Alexandru (1934) vor avea loc primele alegeri parlamentare libere (1935). Românii s-au organizat de data aceasta în așa-numitul Comitet Central Român, în frunte cu dr. Alexandru Butoarcă, care în acești ani va deveni liderul politic al românilor iugoslavi. Butoarcă va fi ales senator în camera superioară a parlamentului iugoslav. Ca răspuns la tendințele autoritare ale lui Butoarcă, o parte a intelectualității române, în special din rândul clerului, se va distanța de grupul condus de Butoarcă și în anul 1936 va înființa asociația *Astra*, cu caracter cultural, da și cu o puternică influență politică asupra populației românești. După o perioadă de liniștire a spiritelor, în prima jumătate a anului 1938 și de încercare de împăciuire a fracțiunilor oponente, lupta fracționistă va izbucni din nou în a doua jumătate a acestui

⁴⁶ Gligor Popi, *Români din Banatul sârbesc*, p. 190.

an, cu ocazia campaniei electorale din preajma alegerilor din 1938, reprezentând în continuare una dintre cauzele principale a lipsei de unitate în rândul minorității române din Regatul Iugoslav, prezente până la sfârșitul perioadei interbelice.

Unul dintre cele mai interesante aspecte ale realității românilor bănățeni în perioada interbelică este desigur activitatea culturală, care s-a desfășurat neîntrerupt și foarte intens în întreaga perioadă interbelică. Mișcarea culturală a continuat vechile tradiții începute încă în perioada dualismului austro-ungar, primind unele conținuturi și forme specifice în situația în care populația românească din această parte a Banatului a trecut în cadrul altui stat, fiind izolată prin granițele politico-administrative de teritoriile care în 1918 s-au unit cu patria-mamă. Cu toate că radierea culturală din Banatul de Răsărit, găsit în România, dar și din alte părți ale statului român, nu va putea fi întreruptă pe deplin, mișcarea culturală a românilor din Banatul iugoslav se va dezvolta în continuare în condiții specifice, reprezentând una dintre principalele instrumente de păstrare a identității naționale a acestei populații.

Activitățile culturale se desfășurau în cadrul Reuniunilor de cântări și citire, înființate în perioada austro-ungară, care își reiau activitatea după o perioadă de pasivitate în timpul marelui război. În primii ani interbelici, această activitate consta în organizarea de concerte cu ocazia sărbătorilor religioase, pregătite de societățile culturale locale, dar fără a exista un organ central care să coordoneze conținutul și programul acestor activități. În 1923 este consemnată prima încercare de înființare a unei asociații culturale la nivel de minoritate, denumită chiar „Asociația culturală a românilor din Banatul iugoslav”, cu sediul la Vârșeț. Statutele acesteia însă nu au fost aprobate de autoritățile sârbo-croato-slovene, astfel că acțiunea a suferit eșec. O soartă similară a avut-o și „Reuniunea corurilor și fanfarelor românești din Banatul iugoslav”, înființată cu mult entuziasm în anul 1931, la adunarea reprezentanților societăților culturale românești care a avut loc la Alibunar pe data de 31 august⁴⁷, dar și de data aceasta a lipsit aprobarea

⁴⁷Mirča Maran, *Kulturni razvoj Rumuna u Banatu 1918-1941*, Pančevo, 2004, p. 56.

Statutelor, ceea ce a făcut ca și în continuare mișcarea culturală să fie limitată la acțiuni izolate ale reuniunilor culturale locale.

În lipsa unui organ central de coordonare a vieții culturale a românilor din statul iugoslav, acest rol și l-a asumat în decursul anilor douăzeci Partidul Român din Regatul S.C.S., care conform statutului avea datoria de a se îngriji și de diferite aspecte ale vieții culturale ale populației românești⁴⁸. Nu în ultimul rând, Biserica Ortodoxă Română va contribui semnificativ la modelarea și stimularea tuturor formelor de activitate culturală, de la înființarea și activitatea corurilor bisericești-lumești, a fanfarelor, înființarea și îngrijirea de biblioteci, redactarea de gazete și calendare populare, întreținerea legăturilor de colaborare cu instituții și societăți culturale din România etc. Despre aceste importante contribuții a B.O.R. la organizarea vieții culturale în perioada interbelică se va dezbate mai profundat în capitolele următoare.

Unul dintre momentele de răscruce în ceea ce privește viața culturală îl reprezintă înființarea asociației Astra pentru Banatul iugoslav, la marea adunare a intelectualilor români și a reprezentanților localităților românești (29 la număr) ținută la Petrovasâla pe data de 19 martie 1936⁴⁹. Sarcina Astrei a fost de a coordona toate formele de activitate culturală a românilor din Banatul iugoslav, un obiectiv foarte greu de realizat, având în vedere numeroasele probleme întâmpinate de activiștii culturali, dar și problema fracționismului și a neînțelegerilor dintre grupurile de intelectuali români, reînviată începând cu anul 1935. La sfârșitul anului 1936, Statutele Astrei au fost aprobate în sfârșit de autorități, după ce versiunea inițială a fost mai întâi respinsă. La Adunarea de constituire a Astrei, care a avut loc la Vârșeț pe data de 10 decembrie 1936, în prezența reprezentanților a 28 de localități, a fost ales Comitetul Central, în frunte cu preotul Ioan Mităr, la funcția de vicepreședinti fiind numiți preotul Adam Fiștea și marele proprietar Nicola Măda, iar de secretar, preotul Lazăr Cârdu⁵⁰. La începutul anului 1938

48 Gligor Popi, Rumuni..., p. 57.

49 Mircea Măran, „Astra în Banatul sârbesc”, în *Asociaționism și naționalism cultural în secolele XIX-XX*, Coordonatori Liviu Maior, Ioan Aurel Pop, Ioan Bolovan, Academia Română-Centru de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2011, p. 123-124.

50 *Ibidem*, p. 125.

au fost depășite, măcar și provizoriu, conflictele dintre cele două grupuri de fruntași români – cea condusă de Alexandru Butoarcă și cea din jurul Astrei. Cu ocazia Adunării Astrei din 22 mai 1938, la Vârșeț a avut loc o amplă manifestare cultural-națională cu participarea reprezentanților tuturor celor șase despărțăminte și 40 de secții culturale (în jur de 1500 de delegați), la programul cultural (care a cuprins 32 de puncte) prezentat cu această ocazie participând amatori culturali din toate localitățile românești, reprezentanți ai oficialităților Banovinei Dunărene, ai orașului Vârșeț, cât și ministrul împuternicit al României la Belgrad, Victor Cădere⁵¹. Se consideră că această adunare a Astrei reprezintă punctul culminant al tuturor manifestărilor și activităților culturale românești din Iugoslavia interbelică.

În lunile și anii următori, activitățile Astrei stagnează, astfel că până la sfârșitul perioadei interbelice nu s-au mai înregistrat manifestări ample organizate de această asociație culturală.

Un alt conținut deosebit de important în ceea ce privește cultura minorității române din Iugoslavia interbelică îl reprezintă activitatea publicistică. În decurs de mai bine de două decenii interbelice, au apărut mai multe publicații în limba română, și anume: *Opinca* din Vârșeț (1918-1919), *Graiul românesc* din Panciova (1923-1926), *Lumina* din Panciova (1927), *Democratul* din Panciova (1927), *Nădejdea* din Vârșeț (1927-1944), *Ziarul nostru* din Panciova (1934), *Foaia poporului român* din Vârșeț (1936-1938), *Biruința* din Vârșeț (1938-1939), *Graiul strămoșesc* din Vârșeț (1928) și Petrovgrad (1941), cât și *Calendarul poporului* redactat de Romulus Roman (1922-1925) și *Calendarul Nădejdea* (1929-1944)⁵².

Aceste publicații, cât și numeroasele cărți, reviste și calendare trimise din România, reprezentau un factor primar al păstrării identității naționale și al emancipării populației rurale bănățene, în condițiile în care se întâmpinau numeroase dificultăți în încercarea acestei comunități de a ține pasul cu ritmul deosebit de accelerat al dezvoltării societății moderne în deceniile interbelice.

⁵¹ *Ibidem*, p. 126-127.

⁵² Mircea Măran, *Români din Banatul sârbesc în anii interbelici*, pp. 131-148.

3. Biserica Ortodoxă Română din Banatul iugoslav în primii ani interbelici (1918-1923)

După cum am specificat și în capitolele precedente, destrămarea Austro-Ungariei și împărțirea Banatului va avea urmări și asupra vieții confesionale bănățene, inclusiv asupra Bisericii Ortodoxe Române din Banat. Biserica Ortodoxă Română a fost conștientă de faptul că numeroase parohii vor fi despărțite de matcă prin granița administrativă, ceea ce va face dificilă comunicarea normală dintre sediul episcopiei și credincioși. Protosinghelul Badescu, viitorul episcop al Caransebeșului, trimite pe 21 noiembrie 1919 o *adresă* către episcopul Miron Cristea, în care își exprimă îngrijorarea față de situația creată în urma trasării noilor frontiere, pentru că „numai diecesa noastră ar pierde, după статистициle noastre, 62.000 de suflete, plus comunele mixte nedespărțite, plus 8 comune din diecesa Aradului...”⁵³, cerând de la acesta să intervină „pentru convocarea Congresului Național Bisericesc, pentru de a lua poziție în această afacere vitală pentru neamul și biserica noastră”, totodată și „Sfântul Sinod Episcopesc să ia poziția și să apere integritatea bisericii”⁵⁴. În perioada interbelică, românii ortodocși din Banatul iugoslav vor aparține în continuare celor două episcopii – celei de la Caransebeș și celei de la Arad, noile împrejurări administrative și politice provocând totuși anumite schimbări în funcționarea B.O.R. în parohiile rămase în cadrul statului iugoslav. Protopopiatele în care au fost încadrate parohiile și filiile ortodoxe române continuau în cea mai mare parte situația moștenită din anii antebelici, cu toate că au avut loc și anumite modificări. Pe teritoriul Banatului iugoslav funcționau următoarele protopopiate ortodoxe române:

53 Adresa protosinghelului Badescu către Episcopul Miron Cristea în privința Banatului sârbesc, Anexa II, în Constantin Cilibia, *Biserica și societatea bănățeană în timpul episcopului dr. Iosif Traian Badescu (1920-1933)*, Caransebeș, 2012, p. 330.

54 *Ibidem*, p. 331.

1. Protopopiatul Vârșetului, în cadrul Eparhiei Caransebeșului, cu următoarele parohii: Biserica Albă (Bela Crkva⁵⁵), Coștei (Kuštilj), Grebenăț (Grebenac), Iabuca (Jablanka), Jamu Mic (Mali Žam), Marcovăț (Markovac), Mărghita (Margita), Nicolinț (Nikolinci), Oreșăț (Orešac), Râtișor (Ritiševo), Sălcița (Sočica), Srediștea Mică sau Pârneaora (Malo Središte), Sân-Ianăș (Sveti Jovan), Sân-Mihai (Sveti Mihajlo), Straja (Straža), Vârșeț (Vršac), Vlaicovăț (Vlajkovac), Voivodinț (Vojvodinci). În cadrul acestui protopopiat au mai funcționat în perioada interbelică și următoarele filii: Karlsdorf (Banatski Karlovac, filie la Nicolinț), Mesici (Mesić, filie la Iabuca), Parta (filie la Oreșăț). Până în 1924, când a avut loc schimbul ultimelor localități între Regatul S.C.S. și România, fiind definitiv terminată delimitarea Banatului dintre cele două state, în cadrul statului iugoslav se găseau și parohiile Jamu Mare și Lățunaș, care din acest an vor intra definitiv în cadrul statului român. În cadrul acestui protopopiat se găseau și câteva parohii care în urma trasării frontierei iugoslavo-române din 1919 au aparținut României. Pe lângă cele două amintite, este vorba despre următoarele parohii: Butin, Clopodia, Dejan, Ferendia, Gătaia, Gherman, Ghertenis, Percosova și Șemlacul Mare.

2. Protopopiatul Panciovei, cu sediul la Satu Nou, în cadrul Eparhiei Caransebeșului, cu următoarele parohii: Alibunar, Cuvin (Kovin), Deliblata (Deliblato), Dobrița (Dobrica), Doloave (Dolovo), Glogoni (Glogonj), Maramorac (Mramorak), Omolița (Omoljica), Ofcea (Ovča), Panciova (Pančevo), Petrovasâla (Vladimirovac), Satu Nou (Banatsko Novo Selo), Seleuș (Seleuš), Uzdin, cât și filiile Franzfeld (Banatsko Kraljevićevo, azi Kačarevo, filie la Panciova) și Iabuca (Jabuka, filie la Glogoni).

3. Protopopiatul Comloșului Bănățean, cu sediul la Sărcia, în cadrul Eparhiei Aradului, cu următoarele parohii: Chisoroș (Rusko Selo), Ecica (Ečka), Iancaid (Jankov Most), Sărcia (Sarča), Toracul Mare (Veliki Torak) și Toracul Mic (Mali Torak), cât și cu filia Clec (Klek, filie la Iancaid).

⁵⁵ În paranteză am notat denumirea oficială în limba sârbă a acestor localități în perioada interbelică.

Acest protopopiat a luat naștere din părțile protopopiatului de Banat Comloș rămasă în partea iugoslavă a Banatului. În anul 1919, în această poziție se găseau opt parohii din cadrul acestui protopopiat, și anume Pustiniș, Chisoroș, Toracul Mare, Toracul Mic, Iancaid, Beba Veche, Ecica și Sărcia, cu un număr total de 15 203 români⁵⁶, cu „7 biserici, 10 preoți, 11 parohii sistematizate, 14 învățători, 18 învățătoarești cu 18 sale de învățământ deplin corespunzătoare, 340 jugăre, 1172 stânjani pământ preoțesc sesional și pământ bisericesc 36 jugăre, 893 stânjani pământ școlar”⁵⁷. În august 1919 episcopul Ioan I. Papp și protopopul Comloșului Mihai Păcățean au dat împuternicire lui Ștefan Cioroianu, administratorul protopopiatului, să-și exercite dreptul de organ de control în parohiile rămase în regatul sârbo-croato-sloven. După vizita realizată în aceste parohii, Cioroianu a întocmit un raport „care a stat la baza demersurilor făcute de episcopie în lunile următoare”⁵⁸. Una dintre propunerile autorului raportului este încheierea unui acord între Biserica Românească și Biserica Sârbească, cerând numirea unui preot care să raporteze periodic despre situația din aceste parohii, unde îl propune pe preotul Valeriu Magdu din Ecica. În lunile următoare însă, legătura dintre sediul protopopiatului și cele opt parohii a fost întreruptă, Păcățean făcând o serie de demersuri în vederea restabilirii legăturii cu credincioșii de pe teritoriul iugoslav. Printre documentele păstrate în arhivele Eparhiei Aradului a fost consemnată și o evidență privind situația din cele opt parohii, cu date statistice privind preoții, numărul credincioșilor, starea materială a parohiei etc⁵⁹. Ca urmare a demersurilor făcute de protopop și de episcopul Aradului, președintele Consiliului Dirigent Iuliu Maniu a cerut să se intervină la guvernul Regatului S.C.S. pentru a se îmbunătăți comunicarea dintre autoritățile episcopiei

56 Maria Alexandra Pantea, „Situația parohiilor ortodoxe române din Eparhia Aradului rămase în Banatul sârbesc și poziția episcopiei arădene (1919-1923)”, în *Analele Banatului, Arheologie-Istorie*, XXIV, Muzeul Național al Banatului Timișoara, 2016, p. 506.

57 *Ibidem*, p. 509.

58 *Ibidem*.

59 *Ibidem*, p. 507.

Aradului și parohiile rămase în Iugoslavia, „garantând sârbilor rămași în România aceleași drepturi”⁶⁰. În perioada anilor 1919-1923 situația în aceste parohii s-a agravat în sensul că numeroși preoți și învățători și-au părăsit postul de muncă și au trecut în România, urmând ca autoritățile bisericești de la Arad și Sibiu, cu sprijinul diplomației române, să caute rezolvare pentru buna funcționare a acestor parohii. În urma schimbului de localități și a trasării definitive a graniței iugoslavo-române, parohiile Pustiniș și Beba Veche vor fi cedate României, pe când celelalte șase parohii vor fi organizate în protopopiatul cu sediul la Sărcia, rămas în continuare în cadrul Eparhiei Aradului.

De menționat faptul că Biserica Albă era în perioada antebelică sediul unui protopopiat din cadrul Eparhiei Caransebeșului, însă toate parohiile care îi aparțineau au fost după război încadrate în statul român, doar parohia Biserica Albă a rămas în cadrul Regatului Iugoslav, motiv de a fi, din rațiuni tehnice, trecută în protopopiatul Vârșețului. În continuare, în prima parte a perioadei interbelice, administrația bisericească încă nu ținea cont de noile granițe din Banat, astfel că protopopul Traian Oprea semna actele din parohiile protopopiatului Bisericii Albe (Vrani⁶¹, Moldova Nouă⁶², Vrăniuț, Sasca Română)⁶³, cu toate că parohiile acestui protopopiat se găseau de cealaltă parte a frontierei, dar totodată, logic, și actele din cadrul protopopiatului său, cu sediul la Vârșeț, inclusiv pe cele care se refereau la parohiile găsite de partea românească a noii frontiere (Gătaia, de exemplu)⁶⁴. Astfel, se cerea ca pentru ocuparea postului de capelan la Sasca Română, „doritorii de a ocupa acest post să-și trimită recursele, instruate conform Statutului organic bis. și regulamentului pentru parohii adresate comitetului parohial din Sasca-română, P. On. Oficiu protopresbiteral al Bisericii Albe la Vârșă”⁶⁵.

60 *Ibidem*, p. 508.

61 *Foaia diecezană*, nr. 38, 18 septembrie/1 octombrie 1922, p. 7.

62 *Foaia diecezană*, nr. 36, nr. 37, nr. 38 din 1923, p. 7.

63 *Foaia diecezană*, nr. 49 din 4/17 decembrie 1922, p. 7-8.

64 *Foaia diecezană*, nr. 48 din 28 noiembrie/10 decembrie 1922, p. 8.

65 *Foaia diecezană*, nr. 49 din 4/17 decembrie 1922, p. 7.

Credincioșii din Banatul iugoslav își aveau reprezentanții lor în forurile B.O.R. Pentru perioada anilor 1921-1924 au fost aleși și deputați pentru congresul național-bisericesc de la Sibiu din rândul clericului și mirenilor din Banatul iugoslav, și anume: din Dieceza Caransebeșului, din rândul clericilor, în cercul electoral VI (Vârșeț), protopopul Traian Oprea, iar în cercul electoral VII (Petrovasâla), preotul Ștefan Popa din Seleuș; din rândul mirenilor Romul Molin, ziarist (în cercul VI, Vârșeț), dr. Ioan Jianu, avocat (în cercul XIX, Alibunar) și Petru Stoica, director de bancă (în cercul XX, Satu Nou)⁶⁶. În același timp, în Dieceza Aradului nu se găsea niciun reprezentant din Banatul iugoslav pentru congresul mitropolitan.

Amintim și numele deputaților pentru Sinodul Eparhial din Caransebeș în perioada anilor 1921-1923: în cercul electoral X, Vârșeț, protopopul Traian Oprea, Octavian Proștean, medic și colonelul pensionar Gavrilă Mihailov; în cercul XX, Satu Nou, protopopul Trifon Miclea, Alexandru Buțu, profesor la Școala Normală din Caransebeș și dr. Ioan Jianu, avocat din Alibunar⁶⁷.

De observat faptul că o parte dintre acești deputați în perioada în care dețineau aceste mandate nu mai trăiau în localitățile Banatului sârbesc, fiind mutați cu domiciliul și cu postul de muncă în România (cazul lui Romul Molin, Octavian Proștean, Alexandru Buțu). Cazuri asemănătoare vor fi consemnate și mai târziu și se pot explica prin faptul că B.O.R. considera că prin intermediul acestor persoane se poate mai ușor păstra legătura cu credincioșii din Banatul iugoslav, dar totodată erau mai utili și pentru participarea la adunările mitropolitane și eparhiale, avându-și domiciliul în România. Pe de altă parte, neajunsul consta în faptul că deputații mireni nu erau bine informați despre starea lucrurilor în protopopiatele și parohiile din Banatul iugoslav, nefiind la fața locului în contact direct cu enoriașii și cu preoții, necunoscând totodată nici împrejurările și realitatea de la fața locului, care se schimbau cu scurgerea timpului.

66 *Foiaia diecezană*, Caransebeș, nr 12 din 21 martie/3 aprilie 1921, p. 4-5.

67 *Foiaia diecezană*, nr. 15 din 11/24 aprilie 1921, p. 6-7.

Împrejurările în care își desfășura activitatea B.O.R. din Banatul iugoslav în primii ani interbelici nu erau însă favorabile. Autoritățile au desființat școlile confesionale, transformându-le în școli de stat, în cursul anului școlar 1920/1921, când prin ordonanța ministerială a început aplicarea Legii Școlare din Serbia din 1904 și asupra teritoriilor de la nord de Dunăre și Sava. Edificiile școlilor confesionale au trecut în proprietatea școlilor de stat. Reprezentanții B.O.R. au făcut demersuri prin care au cerut retrocedarea acestor clădiri, care au fost construite din banii bisericii și ai credincioșilor⁶⁸. În plus, Ministerul Educației a recurs la încă o măsură: cea de expropriere a suprafețelor de pământ arabil găsite în proprietatea școlilor confesionale și de trecere a acestora în proprietatea școlilor de stat.

Cele mai serioase măsuri s-au luat însă în cadrul reformei agrare. Încă în 1919 au fost sechestrate 816 jugăre de pământ arabil care aparțineau Bisericii Ortodoxe Române din Mărghita, iar în anul următor au fost sechestrate și suprafețe arabile ale bisericilor din Nicolinț, Seleuș, Deliblata, Uzdin și Satu Nou⁶⁹. La Satu Nou au fost expropriate 193 jugăre de pământ găsite în posesia bisericii⁷⁰. În această fază, în primii ani interbelici, când relațiile iugoslavo-române treceau printr-o criză provocată de problemele legate de delimitarea Banatului, în ambele state au fost luate măsuri defavorabile populației minoritare, inclusiv a bisericii. Temporar a fost interzisă folosirea limbii române în registrele bisericești, nu a fost permisă convocarea ședințelor comitetelor parohiale, preoților ortodocși români le-a fost interzis să țină orele de religie în școală etc.⁷¹

O parte din preoți, în special ca urmare a atitudinii lor de susținere a României Mari, au fost prizoniți, câțiva dintre ei fiind constrânși să-și părăsească parohiile și să treacă în România. Printre aceștia îl amintim pe Ioanichie Neagoe, paroh la Petrovasâla, fruntaș politic și cultural al românilor din zonă, care

68 Gligor Popi, *Rumuni u jugoslovenskom Banatu...*, p. 94.

69 *Ibidem*, p. 50.

70 Ilie Baba, Valentin Mic, *Satu Nou – Banat. Secvențe de viață spirituală*, Editura Libertas, Ploiești, 2013, p. 20-21

71 G. Popi, *op.cit.*, p. 50-51.

în anul 1920 s-a stabilit în România, la Timișoara. Apoi, Avram Corcea, paroh la Coștei, cunoscut animator al vieții culturale, autor al unui volum de culegeri de balade populare și a încă două broșuri, una fiind dedicată lui Nicolae Iorga, s-a refugiat la Mercina, petrecându-și în continuare viața în România. Preotul Mihuț Jigorea din Satu Nou și-a părăsit parohia în anul 1923 și s-a stabilit în România⁷². Preotul Onoriu Conopan din Uzdin a plecat în România în anul 1921, „din cauza unor neînțelegeri cu autoritățile”⁷³. Alți preoți au fost arestați de către autoritățile Regatului S.C.S., printre care Aureliu Bota, capelan la Jamu Mic, preoții George Băiaș din Iablanca, Teodor Petrică din Nicolinț, Sava Secoșan din Grebenaț ș.a. Majoritatea însă au rămas la posturile lor, reprezentând în întreaga perioadă interbelică principala elită intelectuală, culturală și politică a românilor din Banatul iugoslav.

Încă din primii ani interbelici, autoritățile Regatului S.C.S. s-au interesat de poziția Bisericii Ortodoxe Române din părțile Banatului care au intrat în cadrul acestui stat. În acest scop, Ministerul Cultelor Regatului S.C.S. prin cererea nr. 67 din 9/22 martie 1921 revendică de la Consistoriul Diecezan sârbesc din Vârșeș să trimită date referitoare la parohiile românești, numărul și poziția preoților ortodocși români, la care primește răspunsul că aceste parohii se găsesc sub administrarea episcopiiilor ortodoxe române din Caransebeș și Arad, astfel că Biserica Ortodoxă Sârbă nu le are sub administrare și „nu este în stare a raporta despre aceea, în care comune se găsesc preoți români pe teritoriul acestei eparhii”⁷⁴. Consideră că aceste informații se pot obține de la marii jupani, respectiv de la autoritățile civile din această parte a Banatului⁷⁵. Și într-adevăr, în curând ajunge răspunsul autorităților civile despre starea parohiilor ortodoxe române, din care desprindem raportul prefectului din Biserica Albă, în care este prezentată situația parohiilor din comunele românești care se găsesc sub administrarea acestuia, și anume

⁷² *Graiul românesc*, Panciova, nr. 21 din 1923, p. 2.

⁷³ Petru Șoșdeanu, *Corul bărbătesc din Uzdin (1898-2008)*, Libertatea, Panciova, 2010, p. 31.

⁷⁴ Arhivele Iugoslaviei, Fond 69, fasciculul 8, unitatea 17, documentul nr. E 236.I.79/1921.

⁷⁵ *Ibidem*.

Nicolinț, Straja, Grebenaț și Oreșăț⁷⁶. Se raportează despre starea materială a parohiei (edificiul ecleziastic, avere, capital, numărul locuitorilor și în special despre preoți, în care este prezentată pe scurt biografia lor și loialitatea față de statul iugoslav, din care reiese că autoritățile iugoslave nu aveau încredere în preotul Teodor Petrică din Nicolinț, „neloial față de statul nostru, astfel că toate mișcările lui sunt strict controlate”⁷⁷, Simeon Balea și Stefan Balea din Grebenaț (care „nu sunt suficient de loiali”), pe când preoții Antoniu Popoviciu din Nicolinț și Ioan Mităr din Straja și Oreșăț „au purtare corectă”⁷⁸.

Autoritățile iugoslave au fost totuși atente în ceea ce privește relația cu B.O.R., conștiente de faptul că „românii ortodocși nu se găsesc sub administrația ierarhiei sârbești, ci se găsesc sub administrația ierarhiei proprii și sub conducerea directă a vicarului din Vârșeț”⁷⁹, situație prezentă și la minoritatea sârbă din România. În documentul semnat la Chichinda Mare de episcopul Georgije, se anunță semnarea unei convenții speciale între cele două state privind rezolvarea problemei bisericesti în Banat, iar până atunci „rămâne status quo”⁸⁰.

În plus, în urma semnării tratatelor de pace și a numeroaselor acorduri bilaterale între Regatul S.C.S. și România, autoritățile iugoslave au avut grijă să nu provoace nemulțumirea reprezentanților B.O.R. din Banatul iugoslav, ceea ce este confirmat și în scrisoarea ministrului iugoslav al afacerilor externe către ministrul cultelor Ivo Krstel⁸¹, în care se atrage atenția asupra articolelor 8 și 9 din Tratatul de Pace de la Saint-Germain referitoare la poziția populației minoritare, cu rugămintea ca „autoritățile districtuale competente să respecte aceste clauze referitoare la bisericile și școlile românești din Banat”⁸², pentru ca „să nu se ofere pretext populației românești

76 Arhivele Iugoslaviei, Fond 69, fasciculul 8, unitatea 17, documentul nr.321/1921.

77 *Ibidem*, p. 1.

78 *Ibidem*, p. 1-3.

79 Arhivele Iugoslaviei, Fond 69, fasciculul 8, unitatea 17, documentul nr. 140 din 28 noiembrie/11 decembrie 1922.

80 *Ibidem*.

81 Arhivele Iugoslaviei, Fond 69, fasciculul 8, unitatea 17, documentul nr. 11262 din 13 octombrie 1922.

82 *Ibidem*.

de pe teritoriul nostru de a se plânge de încălcarea drepturilor lor minoritare” pentru că ar apare astfel pericolul „ca guvernul român să se adreseze Ligii Națiunilor și să ceară de la aceasta protejarea drepturilor minorității sale din Banat, ceea ce ar avea consecințe neplăcute asupra relațiilor de prietenie dintre cele două state”⁸³.

Totuși, aceasta nu înseamnă că autoritățile sârbo-croato-slovene au fost dispuse să permită clerului ortodox român nerespectarea deciziilor și a regulamentelor statului ai căror cetățeni erau, în special sărbătorile de stat. În legătură cu cazul Bisericii Ortodoxe Române din Vlaicovăț, în care se pare că s-a întâmplat un astfel de caz, într-o scrisoare a patriarhului B.O.S. Dimitrie către ministrul cultelor⁸⁴, se subliniază că Biserica Ortodoxă Sârbă nu poate să impună clerului român să aplice deciziile referitoare la sărbătorile de stat, aceștia nefiind sub administrarea ierarhilor sârbi. Astfel, propune ca „ministerul cultelor ar trebui să trimită ordinele referitoare la sărbătorile de stat vicarului ortodox român din Vârșeț sau prin intermediul Ministerului Afacerilor Externe episcopilor români din Arad și Caransebeș”⁸⁵ și astfel să reglementeze săvârșirea liturghiilor corespunzătoare în bisericile ortodoxe române cu ocazia sărbătorilor de stat.

În parohiile românești din Banatul iugoslav au fost încercări ca lipsa de preoți să fie recompensată prin angajarea învățătorilor locali care aveau susținute examene preoțești, cazul localității Mărghita Mare. Anume, în martie 1919, deci înaintea semnării tratatelor de pace și a trasării noii frontiere în Banat, comitetul parohial al B.O.R. din Mărghita se adresează ministrului cultelor din Belgrad cu revendicarea de a permite învățătorului local Ioan Naia de a sluji și ca preot în această localitate, „având în vedere că și până acum a îndeplinit această funcție, dar acum i-a fost aceasta interzis din partea inspectoratului școlar al Districtului Bănățean nr. 988 din 11

83 *Ibidem*.

84 Arhivele Iugoslaviei, Fond 69, fasciculul 8, unitatea 17, documentul nr. 9/432 din 1924.

85 *Ibidem*.

martie a.c.”⁸⁶ Având în vedere că a primit consimțământ și de la episcopul ortodox român de la Caransebeș, comitetul parohial nu vede impedimente ca învățătorul Naia să-și continue și misiunea sa de preot, pentru care ar primi doar o mică recompensă de la biserică, totodată subliniind și faptul că acest post l-ar deține doar temporar, până la alegerea unui nou preot pentru parohia Mărghita Mare⁸⁷.

O pierdere serioasă pentru Biserica Ortodoxă Română din Banatul iugoslav a reprezentat-o desigur și decesul protopopului Panciovei, Trifon Miclea, la 20 august 1921⁸⁸, la vârsta de 66 de ani. Trifon Miclea a avut merite deosebite în organizarea și buna funcționare a protopopiatului pe care îl conducea, obținând succese în procesul de despărțire bisericească a românilor în localitățile Cuvin, Omolița, Panciova și Dobrița, unde la sfârșitul secolului al XIX-lea au fost înființate parohii ortodoxe române, la inițiativa sa fiind înființat și Despărțământul Panciova al *Astrei*, în anul 1899⁸⁹. După decesul lui Miclea, postul de protopresbiter al Panciovei va rămâne vacant până la instalarea lui Ioan Murgu la această funcție, la 28 ianuarie 1924⁹⁰. Noul protopop a dovedit de la bun început că are intenția de a contribui din plin la buna organizare a vieții confesionale ortodoxe în protopopiatul său. În acest sens, amintim organizarea parastasului cu ocazia marcării a 10 ani de la izbucnirea Primului Război Mondial, care s-a ținut în Biserica Ortodoxă Română din Satu Nou, pentru ostașii români și sârbi decedați pe câmpurile de luptă. Invitația pentru participarea la acest eveniment, care era programat pentru data de 14/27 iulie 1924, a fost lansată în ambele limbi ale credincioșilor ortodocși din Satu Nou – română și sârbă⁹¹.

Pentru a se depăși problemele prezente de ambele părți ale noii frontiere în Banat, dar având totodată în vedere și interesele comune ale ambelor state, membre ale Micii Antante, începând

86 Arhivele Iugoslaviei, fond nr. 69, fasciculul nr. 8, documentul nr. 16.

87 *Ibidem*.

88 *Foaia diecezană*, nr. 36 din 22 august/4 septembrie 1921, p. 5.

89 Mircea Măran, Ilie Baba, Valentin Mic, *Românii din Panciova 1733-2013*, p. 85.

90 Mircea Măran, *Petroviceni de altădată*, Libertatea, Novi Sad, 1996, p. 64.

91 A.P.S.N., nr. 78/ex 1924.

cu anul 1921, cât și interesele dinastice comune în urma logodnei (1921) și a căsătoriei (1922) dintre regele Alexandru I Karađorđević și principesa Mărioara a României, între cele două regate au început tratative cu scopul găsirii de soluții pentru problema bisericească și școlară a minoritarilor români din Banatul iugoslav și a celor sârbi din Banatul românesc. Primul pas în acest sens l-a reprezentat numirea delegaților ambelor state, la 7 iunie 1921, care vor purta tratativele referitoare la problema bisericească și școlară⁹² pe bază de reciprocitate. Comisia mixtă iugoslavo-română s-a întrunit în luna octombrie 1922 la Belgrad, cu scopul semnării convenției școlare-bisericești, însă fără rezultate pozitive.

Oricum, începutul tratativilor iugoslavo-române privind chestiunea școlară și bisericească a reprezentat primul pas în rezolvarea acestei probleme. La primele convorbiri la nivel înalt al reprezentanților celor două state a participat și protopopul Vârșetului Traian Oprea, ca reprezentant al românilor din Banatul iugoslav, numit în comisia mixtă pe data de 2 octombrie 1922⁹³. În ziua următoare, delegația română, alcătuită din Petru Gârboviceanu, Nicolae Petrescu-Comnen, Cornel Corneanu și Moise Ienciu a sosit la Belgrad, urmând să poarte discuții cu comisia iugoslavă, reprezentată prin Jovan Radonjić, Žarko Jakšić, V. Janjić, Vlad. Radojević, și Miloš Anđelković⁹⁴. În aceeași zi, conferința a fost deschisă de Momčilo Ninčić, ministrul afacerilor externe al Regatului S.C.S., care, după ce i-a salutat pe participanți, a subliniat că „această conferință are sarcina de a realiza cea mai subtilă parte a tratatului de alianță”, pentru că „de rezolvarea relațiilor bisericești-școlare [...] va depinde în viitor și păstrarea alianței, deoarece problema minorităților a fost întotdeauna cauza tuturor neînțelegerilor între statele vecine”⁹⁵.

În cadrul tratativilor purtate de cele două părți, delegația

92 *Ibidem*, p. 94.

93 „Cronica românilor din Banatul S.H.S.”, *Calendarul Nădejdei pe anul comun 1929*, întocmit de Nicolai Roman, Vârșeț, Anul I, p. 53.

94 *Политика*, Beograd, 3 octombrie 1922, p. 3.

95 *Политика*, 4 octombrie 1922, p. 2.

română a revendicat pentru românii din Banatul iugoslav următoarele⁹⁶: Biserica Ortodoxă a românilor din Banatul iugoslav să depindă în continuare de Mitropolia de la Sibiu; recunoașterea caracterului confesional al școlilor românești, conform legii din 1868; școlile să fie susținute financiar de stat; inviolabilitatea averilor, fondurilor și fundațiilor bisericești; respectarea reciprocității între Regatul S.C.S. și România în privința problemelor confesionale; stipendarea elevilor și a studenților români din partea care aparținea românilor din cadrul fundației *Trandafil*; respectarea limbii române în administrație și corespondență, conform Statutului Organic. Dintre aceste revendicări, în același an a fost permisă trimiterea corespondenței oficiale a B.O.R. nefrancată, însă doar în circulația poștală internă.

Tratatul purtate la Belgrad între reprezentanții celor două state privind semnarea convenției școlare și bisericești nu au dat însă rezultate. Delegația română a părăsit Belgradul, fără a fi semnat acordul.

Tratatul vor continua și în anul următor, de data aceasta la Timișoara, pe data de 19 noiembrie. Comisia mixtă alcătuită din episcopul dr. Georgije Letić, profesorul Jovan Radonjić, arhimandritul Stefan Nikolić (vicar episcopal la Timișoara) și avocatul dr. Kosta Hadži din partea iugoslavă și Petre Gârboviceanu, Ioan Stefan, prof. univ. Ion Simionescu, dr. Petre Ionescu și dr. Cornel Corneanu, din partea statului român⁹⁷, va cădea de acord asupra mai multor probleme, dintre care unele se refereau și la biserică⁹⁸.

În urma dezbaterilor care au durat o săptămână, s-a căzut de acord asupra rezolvării unor probleme și rezolvarea chestiunii bisericești era foarte aproape. Presa contemporană descrie cu lux de amănunte hotărârile care cât pe ce să fie acceptate de comisia mixtă. Din cauza preciziei cu care sunt prezentate, redăm un fragment mai vast din articolul publicat în *Foiaia*

96 „Cronica românilor din Banatul S.H.S.”, *Calendarul Nădejdei pe anul comun 1929*, p. 53.

97 *Foiaia diecezană*, nr. 46 din 12/25 noiembrie 1923, p. 7.

98 G. Popi, op. cit., p. 95.

Diecezană referitor la aceste hotărâri, care au fost următoarele⁹⁹:

Chestia bisericească. a) Pentru credincioșii ortodocși români din Banatul sârbesc se înființează un vicariat, în frunte cu un Arhiepiscop-vicar, cu reședința în Vârșeț pe lângă episcopul sârbesc de acolo, iar pentru credincioșii ortodocși sârbi din Banatul românesc se înființează un vicariat, în frunte tot cu un Arhiepiscop-vicar, cu reședința în Timișoara pe lângă episcopul Aradului. Vicarii-arhiepiscopului în cele spirituale și dogmatice sunt supuși episcopului pe lângă care sunt împărțiți, iar în cete disciplinare sunt supuși sf. Sinod episcopesc al respectivei țări. Atât biserica sârbească din Banatul românesc, cât și biserica română din Banatul sârbesc, se va organiza pe baza Statutului Șagunian. Pe lângă vicar funcționează un Consistor eparhial, ales de Sinodul eparhial. Vicarul-arhiepiscop se va alege de Sinodul eparhial. Alegerea se va examina din punct de vedere canonic de sf. Sinod al respectivei țări și se va aproba de Rege. În caz de vacanță a scaunului vicarial, biserica sârbească delatua noi se va conduce de vice-președintele consistorului, iar cea românească din Banatul sârbesc se va conduce în conformitate cu dispozițiile Statutului organic în vigoare. Scaunul vicarial vacant trebuie întregit în cel mult 3 luni de zile. Preoții se vor alege de câtră comunele bisericești. Alegerea va fi examinată de scaunul protopresbiteral și aprobată de Consistor. După aprobarea alegerii vicarul va raporta episcopului și va cere binecuvântarea pentru a săvârși hirotonirea. Episcopul nu va putea denega binecuvântarea pentru hirotonirea celui ales și confirmat de Consistor, decât numai din motive canonice. Pentru pregătirea preoției, biserica românească din Jugoslavia însă va trimite clericii în seminarele din România, iar biserica sârbească din România în seminarele teologice în Jugoslavia, ambele state fiind obligate a întrebuița toate mijloacele pentru realizarea acestui scop. Cu considerare la lipsa de preoți se stabilește pentru ambele părți, că parohiile lor vacante să pot îndeplini cu administratori parohiali

99 *Foaia diecezană*, nr. 47 din 19 noiembrie/3 decembrie 1923, p. 4.

interimari de pe celalalt teritor. În acest scop se admit și astfel de preoți, „cari și-au părăsit posturile lor de pe teritoriul din chestiune înainte de regularea definitivă a graniței. Guvernul sârbesc permite la un delegat al statului român să poată face în Banatul sârbesc fără amânare organizarea bisericii române, anume: a Consistorului și a Sinodului eparhial. Delegatul va putea lua contact cu singuraticile comune bisericesti în scopul alegerii membrilor pentru Sinodul eparhial și va convoca Sinodul pentru alegerea Consistorului eparhial. În această activitate a sa, delegatul statului român va fi sprijinit de autoritățile administrative sârbești. **Averile bisericesti.** Toate edificiile bisericesti și școlare, toate fundațiunile, instituțiunile și orice altă avere cu destinație specială, care până la sfârșitul a. 1920 au fost în posesiunea și proprietatea comunelor bisericesti, rămân cu posesiunea și proprietatea acestor comune bisericesti, fără ca să se poată schimba destinațiunea originală a acestor averi. Avera apartinătoare eparhiilor și mitropoliilor rămâne și pe mai departe în posesiunea și proprietatea persoanelor juridice, cari au avut și până acum dreptul de administrare sau de supraveghiere asupra acestor averi. În privința averilor mănăstirești nu s-a căzut de acord, rămânând rezolvirea acestei chestiuni în competența celor 2 guverne. S-a admis apoi posibilitatea despărțirii ierarhice pentru comunele, unde credincioșii sârbi și români formează o singură organizație bisericască și stau sub jurisdicțiunea aceleași autorități bisericesti. Despărțirea ierarhică și împărțirea averii bisericesti se va cere în termen de un an de la înactivarea organizației bisericii naționale. În caz că părțile interesate nu se pot înțelege, cvota averii bisericesti ce are să se împartă, se va stabili de către tribunalul competent, după principiul „lex reistitae”. După expirarea termenului de un an, orice împărțire de avere este exclusă.

Și presa în limba română din Regatul S.C.S. relatează despre această problemă deosebit de importantă pentru minoritatea română din statul iugoslav și cea sârbă din România, subliniind

că încă de la începutul dezbaterilor s-a ajuns la divergențe, din cauză că, „comisia română pretindea ca biserica să fie a tuturor românilor din Iugoslavia, pe când comisiunea sârbă susținea că este vorba numai despre românii din Banat pentru care dânsii au autorizația de a pertracta”¹⁰⁰. Până la urmă, „comisiunea română a cedat și s-a luat protocolul *Biserica românilor din Banat*”¹⁰¹. În ciuda hotărârilor aduse, ele trebuiau și puse în practică, ceea ce în condițiile existente nu se va realiza.

În ceea ce privește problema școlară, una dintre hotărâri a fost că școlile din Banat vor fi școli de stat, însă se pot înființa și școli confesionale, în cazul în care comuna respectivă va susține toate cheltuielile necesare pentru funcționarea procesului de învățământ. În ceea ce privesc orele de religie, în școlile de stat ea se va face de către învățătorii angajați în aceste școli, însă doar în cazul în care vor fi de aceeași religie cu elevii, iar în caz contrar, la cererea părinților va fi angajat preotul local, care va fi plătit de credincioși. În școala primară, orele de religie se vor ține în exclusivitate în limba maternă a elevilor¹⁰².

Tratativele au eșuat totuși din cauza neînțelegerilor referitoare la înființarea vicariatului episcopal pentru românii din Iugoslavia. Tratativele au fost întrerupte pentru ca ambele comisii să ceară noi instrucții de la guvernele lor. Cu ocazia întâlnirii de la Belgrad a reprezentanților Micii Antante, care a avut loc în perioada 10-12 ianuarie 1924¹⁰³, ministrul afacerilor externe al Regatului S.C.S. M. Ninčić și I.G. Duca, colegul său român, au atins acest subiect, stabilindu-se ca pe baza punctelor admise de comisiile celor două țări, stabilite la întâlnirea de la Timișoara, să urmeze încheierea acordului¹⁰⁴. În ciuda faptului că au urmat noi consfătuiri privind continuarea tratativelor, dezbaterile se vor termina fără rezultate, anume fără semnarea Convenției școlare și bisericești, astfel că putem constata că în

100 *Graiul românesc*, nr. 41 din 9 decembrie 1923, p. 1.

101 *Ibidem*.

102 Pr. Dr. Constantin Cilibia, *Biserica și societatea bănățeană în timpul episcopului dr. Iosif Traian Badescu (1920-1933)*, Editura Diecezană, Caransebeș, 2012, p. 224.

103 Milan Vanku, *Mica Înțelegere și politica externă a Iugoslaviei 1920-1938*, Editura politică, București, 1979, p. 40.

104 *Foaia diecezană*, nr. 5 din 26 februarie/11 martie 1924, p. 5.

această primă fază a perioadei interbelice, poziția B.O.R. în Banatul iugoslav nu a fost rezolvată printr-un act legal semnat de ambele state.

4. Edificii eclesiastice

Problema clădirilor bisericești a fost rezolvată aproape în toate parohiile încă în perioada antebelică. Acolo unde existau biserici vechi, construite din material nerezistent, sau capele care nu corespundeau necesităților desfășurării vieții religioase în parohie, va apare tendința de a se construi edificii noi, sau de a se termina lucrările la pictarea interiorului, dar și alte lucrări neterminate în deceniile precedente, cât și lucrări de renovare și de întreținere a lăcașelor de cult. Una din problemele care trebuiau rezolvate consta și în faptul că în timpul Marelui război autoritățile militare austro-ungare au luat clopotele de la biserici, și nu numai de la cele ortodoxe române, pentru a le topi și a le folosi în scopuri militare. Problema principală era cea de ordin financiar, anume, parohienii abia și-au revenit după grelele suferințe din timpul războiului și după doar câțiva ani de refacere economică, a izbucnit Marea Criză Economică (1929-1934), care în curând va cuprinde și Regatul Iugoslav. În astfel de condiții, era foarte greu de a se asigura mijloace financiare necesare pentru construirea de edificii noi, chiar și pentru renovări și alte intervenții care necesitau bani. Problemele au apărut în special în parohiile cu un număr mic de credincioși, supuși unei puternici asimilări, precum Panciova și Dobrița, care încă de la înființarea acestor parohii (1899) întâmpinau probleme financiare (și nu numai) foarte serioase. Prin actul nr. 53/1930 protopopul Panciovei Ioan Murgu lansează un apel tuturor parohiilor din tractul său de ajutorare a celor două parohii amintite, care „sunt avizate la ajutorul oamenilor de bine ai neamului nostru”¹⁰⁵.

În ciuda acestor probleme, în perioada interbelică se vor construi totuși trei biserici ortodoxe române noi, și anume la Deliblata, Ofcea și Coștei.

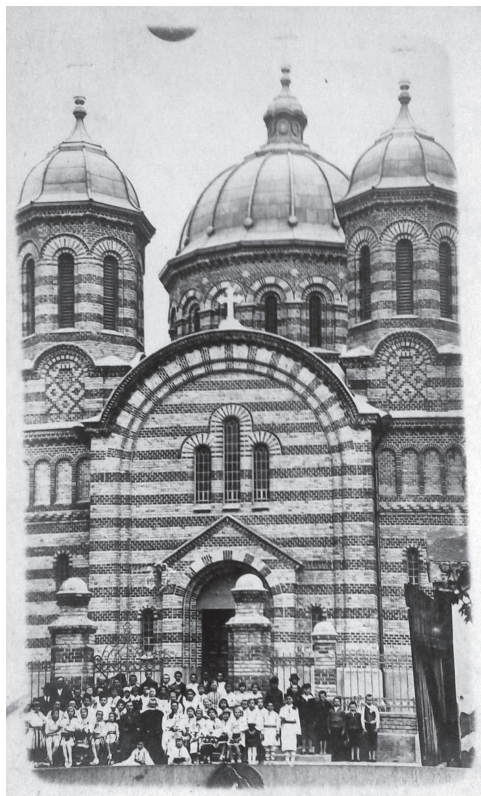
În baza încuviințării Consistorului Diecezan din 29 martie 1924, comitetul parohial din Deliblata a deschis licitație publică pentru zidirea bisericii din această localitate¹⁰⁶. Piatra de

105 A.P.S.N., nr. 53/1930. Apel semnat de prot. Murgu la Satu Nou pe data de 18 martie 1930.

106 *Foaia diecezană*, nr. 19 din 12/25 mai 1924, p. 8.

temelie a noului edificiu a fost depusă cu ocazia sărbătorii Adormirii Maicii Domnului, la 15/28 august, în prezența credincioșilor din localitate, a protopopului Panciovei Ioan Murgu și a reprezentanților autorităților civile¹⁰⁷. Edificiul a fost terminat în anul 1925, banii necesari fiind asigurați prin vânzarea a 99 jugăre din pământul bisericii și din donațiile credincioșilor¹⁰⁸.

A fost înaintată, prin intermediul lui Alexandru Butoarcă, și o cerere pentru ajutor către guvernatorul Băncii Naționale a României¹⁰⁹. Construirea bisericii a necesitat un efort deosebit al enoriașilor din Deliblata, în special de ordin financiar, astfel că pictarea interiorului bisericii se va realiza abia în anul 1980. Noul edificiu a fost sfințit în ziua de Rusalii a anului 1935. La eveniment a participat Romul G. Ancușa, consilier și referent eparhial, ca mandatar al episcopului Vasile Lăzărescu, însoțit de diaconul episcopesc Teodor Roșca, iar din rândul clerului ortodox român din Banatul iugoslav au fost prezenți Traian Popoviciu, paroh la Deliblata, Alexandru Guga, preot la Cuvin și inițiatorul evenimentului, protopopul Panciovei Ioan Murgu, preoții Teodor Petrică din Nicolinț, Nicolae Popoviciu din Alibunar, Ștefan Șperchez din Petrovasâla, Gheorghe Șdicu din Seleuș,

Biserica ortodoxă română
din Deliblata

107 *Foaia diecezană*, nr.36 din 8/21 septembrie 1924, p.7.

108 Mircea Măran, *Românii din Banatul sârbesc în anii interbelici...*, p. 180.

109 Scrisoarea lui Alexandru Butoarcă către Corneliu Groșorean din 4 martie 1932, în: Carmen Albert, *Documentele Institutului Social Banat-Crișana*, II, p. 299.

Valeriu Perin din Glogoni, Lazăr Cârdu din Sân-Mihai, Livius Dee din Voivodinț, Livius Topală din Maramorac și deputatul sinodal Nicolae Șofariu, învățător în pensie din Petrovasâla¹¹⁰. Ca de obicei la astfel de manifestări, în special în perioada interbelică, organizatorii intenționau ca evenimentul să fie cât mai festiv, astfel că nu au lipsit nici corurile bisericești – cel local, condus de Todor Jurjovan și cel din Cuvin, sub conducerea învățătorului Petru Băla, care au dat răspunsurile liturgice. Nu în ultimul rând, amintim prezența fanfarei din Alibunar, astfel de orchestre fiind nelipsite de la orice manifestare religioasă, politică sau culturală în lumea rurală bănățeană a epocii. Din partea autorităților au fost prezenți patru parlamentari, printre care și dr. Alexandru Butoarcă, deputat sinodal și fruntaș politic al românilor din Iugoslavia și președinte al Comitetului Central Român, proaspăt ales în Senatul Iugoslaviei.

A doua biserică construită în această perioadă este cea din Ofcea. Localitatea găsită în apropierea Dunării a suferit foarte mult ca urmare a deselor inundații, ceea ce a făcut ca starea materială a locuitorilor să fie foarte nefavorabilă. Aceasta a început să se îmbunătățească în anii treizeci ai secolului al XX-lea, ca urmare a ridicării digurilor care vor opri revărsările apelor Dunării, astfel oferindu-se posibilitatea ca locuitorii satului să poată prospera atât din punct de vedere economic, cât și pe plan cultural. Biserica veche a fost ridicată în anul 1817, la câțiva ani după terminarea colonizărilor habsburgice în această localitate, însă chiar din cauza problemelor pe care le întâmpinau ofcenii ca urmare a inundațiilor și a sărăciei, vechea biserică se găsea într-o stare foarte nefavorabilă, zidurile fiind crăpate și proptite, acoperișul putrezit, astfel încât a existat posibilitatea prăbușirii. În anul 1925 a fost inițiată de către credincioși construirea unui nou edificiu al bisericii, banii necesari fiind asigurați de biserică și de enoriași, pe baza colectei întreprinse în localitate și în împrejurimi¹¹¹. Noul edificiu a fost terminat în anul 1931 și avea hramul Sf. Constantin și Elena, lucrările fiind

110 *Foaia diecezană*, nr. 25 din 23 iunie 1935, p.6.

111 *Foaia diecezană*, nr. 15 din 12 aprilie 1925, p. 6-7.

realizate de Kraus Katinici din Zemun. Ca și în cazul bisericii din Deliblata, picturile se vor realiza mult mai târziu, abia în anul 1989.

Primele acțiuni în ceea ce privește construirea unui edificiu ecleziastic nou în parohia Coștei au apărut încă înaintea izbucnirii Marelui război. Comitetul și sinodul parohial au decis încă în anul 1910, enoriașii preluând obligația ca în următorii zece ani să contribuie cu câte 3000 coroane, „iar restul până la vro 100000 cor. cât va consta noul sion, îl va da din prisosul ei comuna bisericească”¹¹².

Izbucnirea războiului mondial a amânat această amplă acțiune, aceasta fiind reactualizată abia la sfârșitul deceniului al treilea al secolului al XX-lea.

În anul 1928, la stăruința și prin angajamentul preotului Victor Trailovici, începe construirea bisericii din Coștei. Lucrările de construire a bisericii au fost încredințate maestrului Josef Specht din Gudurița. Lucrările au fost însă întrerupte ca urmare a crizei economice de care a fost cuprinsă Iugoslavia. Anume, banii pentru construirea bisericii, obținuți prin vânzarea a 40 jugăre de pământ¹¹³, au fost depuși la banca *Lucafărul* din Vârșeț, criza economică influențând asupra fondurilor băncii, astfel că lucrările vor fi întrerupte¹¹⁴. Zidurile noului edificiu au fost ridicate doar până la streășină, urmând ca ani în șir să fie expuse intemperiilor atmosferice. Comitetul parohial deschide

Damian Popescu,
paroh la Ofcea

112 *Progresul*, Oravița, nr. 6 din 1910, p. 3.

113 Moise Ianăș, „Parohiile noastre – Coștei”, în: *Anuar bisericesc pe anul bisect 1984*, Vicariatul Ortodox Român din Banatul Iugoslav, Vârșeț, 1983, p. 37.

114 Mariana Stratulat, Marin Gașpăr, *Monografia Coșteiului 1361-2011*, Libertatea, Panciova, 2011, p. 231.

pe 30 iunie 1931 o nouă licitație pentru continuarea lucrărilor la construirea bisericii¹¹⁵, lucrările însă nu se pot desfășura din cauza problemelor financiare pe care le întâmpină coșteienii. Parohul Octavian Trailovici lansează un apel în presă de sprijin financiar pentru construirea bisericii din Coștei¹¹⁶, cerând de la enoriași „să facă sacrificiul unei sume cât de modeste, îndemnând și pe alții de a sprijini cu obolul lor terminarea monumentalului lăcaș”. Lucrările au fost continuate cu sprijinul financiar al Băncii Naționale a României, după ce o delegație de trei persoane (preoții Octavian Trailovici și Ioan Jumanca și Chirilă Păuța, notar al comitetului parohial, a mers la București și cu sprijinul lui dr. Avram Imborane, fiu al Coșteiului, găsit la funcția de secretar general în Ministerul Cultelor, a obținut ajutorul necesar de la statul român¹¹⁷. Anume, Guvernul României a aprobat în anul 1938 un ajutor de 300 000 de lei pentru finalizarea lucrărilor de construire a acestei biserici¹¹⁸, care a fost terminată în toamna anului următor. A fost reținut iconostasul bisericii vechi, cu picturi realizate de Gheorghe Diaconovici, iar pictura murală nu a fost realizată din lipsă de mijloace financiare. În perioada de mai bine de un deceniu în care s-a construit biserica, serviciul divin se oficia în sala Casei de Cultură, unde a fost montat și iconostasul. Sfințirea noului edificiu a avut loc pe data de 14 ianuarie 1940.

În alte biserici au fost organizate lucrări de restaurare dar și, în câteva cazuri, de realizare a picturilor, ca de pildă la Straja (în 1935, de către pictorii Karl și Joseph Lefter), la Cuvin (picturile realizate de Anton Steff, iar sculptura iconostasului de Iuliu Bosioc)¹¹⁹, la Omolița (pictorul Palek), la Nicolinț (1924-1925, de Anton Steff). La Satu Nou se efectuează în anul 1938 lucrări la sculptarea în lemn și aurirea altarului bisericii, de către Iuliu Bosioc din Berliște, realizarea acestor lucrări costând biserica

115 *Foaia diecezană*, nr. 28 din 12 iulie 1931, p. 6.

116 *Foaia diecezană*, nr. 35 din 29 august 1937, p. 6.

117 Marina Stratulat, Marin Gașpăr, op. cit., p. 231.

118 G. Popi, *Rumuni u jugoslovenskom Banatu...*, p. 117.

119 Ioachim Fara, *Creștinismul, ortodoxia și biserica românilor din Cuvin*, Cuvin, 2004, p. 26-27.

suma de 50 000 dinari¹²⁰. În aceeași perioadă au fost realizate și picturile de pe bolta bisericii din Satu Nou, de către Anton Steff din Hondol.

Realizări asemănătoare sunt consemnate și în alte biserici. În legătură cu realizarea picturilor bisericești la Toracul Mare, parohul local Ioan Farca trimite oficiului parohial din Petrovasâla o scrisoare în care cere „de urgență devizul și preliminarul întocmit pentru pictarea bisericii din Petrovasela”, pe care parohia din Toracul Mare dorește să o ia drept model pentru pictarea propriei biserici¹²¹. Parohul Ștefan Șperchez din Petrovasâla îl informează pe Farca în scrisoarea de răspuns, că biserica din Petrovasâla a fost pictată încă în urmă cu 31 de ani și îi îndeamnă pe torăceni să se adreseze oficiilor parohiale din Cuvin și Satu Nou, pentru că „în aceste două locuri s-a executat în mod artistic pictarea bisericilor de către Antonie I. Steff din Hondol (jud. Hunedoara), iar sculptura și auritura de Iulius Bosioc din Berliște (jud. Caraș)”, și anume „în comuna Satul Nou pictura bisericii s-a terminat anul trecut (deci, în 1938 – M.M.), iar în Cuvin înainte cu doi ani (deci, în 1937 – M.M.), amândouă fiind foarte frumos pictate”¹²². La biserica din Toracul Mare au fost realizate lucrări la repararea exterioară și la împodobirea ei, iar spre îndeplinirea acestui scop s-a cerut comunei politice suma de 100000 dinari. Primarul comunal Panta Bandu și consiliul comunal au votat suma de 75 000 dinari, oferind ulterior și 5 jugăre din izlazul comunal pentru acoperirea bisericii cu șindrilă nouă¹²³.

Reparații mai mici sau mai mari s-au efectuat în aproape toate bisericile. La Cuvin, prin contribuții și donații, a fost construit din nou acoperișul turnului bisericii¹²⁴, iar în 1937 a început amenajarea interiorului bisericii¹²⁵. După ultima reparație generală din anul 1908, și la Petrovasâla se întreprind în anul

120 Ilie Baba, Valentin Mic, *Pagini de cultură și spirituitate*, Satu Nou, 2002, p. 19.

121 Arhiva Parohială Petrovasâla (A.P.P.), nr. 86/1939.

122 A.P.P., Scrisoarea lui Ștefan Șperchez către Ioan Farca, din 11 octombrie 1939.

123 *Biserica și școala*, Arad, nr. 3 din 14 ianuarie 1940, p. 23.

124 Ioachim Fara, op.cit., p. 24.

125 *Ibidem*, p. 25.

Sotul nou Coi 14. august 1926.
Subito Frate Traiane! am primit oetul Teu și
imediat om nicunosintat comunelo beb. in cantu
asigurânlor, ceale - la idm - cu gres va merge, că
unui nu vreau să ghidează însoimătate: asigurânlor.
Satul nu o frima comună, coroa nu o aplicată, dar
fentru acea oloresc să vină agentul ze aici.
Celelalte scrisori Ti le trimite prin ocaziune.
Sunt în dragoste : Gellușu

Scrisoarea prot. Ioan Murgu către prot. Traian Oprea

1930 lucrări de reparare a bisericii. Fațada a fost văruiată, iar turnul a fost vopsit cu vopsea în ulei, speșele atingând suma de 29 000 dinari. Cu aceeași ocazie au fost pictate icoanele sfinților Petru și Pavel din exteriorul bisericii și s-a reparat zidul din jurul edificiului¹²⁶. Totodată s-a rezolvat și problema casei parohiale, prin cumpărarea edificiului pus în vânzare de banca „Steaua”, vis-a-vis de biserică, cu suma de 350 000 dinari¹²⁷

Lucrări de renovare au fost realizate și la biserică din Ecica, acestea fiind sfințite pe data de 17 decembrie 1939, la actul sfințirii participând delegatul episcopului arădean Andrei, protopopul Gherasim Andru și preoții Sever Brânda din Ecica, Ioan Frișcan din Toracul Mare și Ioan Baloș din Toracul Mic, în prezența „unui mare număr de credincioși români din satele venice precum și al celor din România”¹²⁸.

La Sân Ianăș, în anul 1924 a fost inițiată o acțiune pentru

126 Mircea Măran, *Biserica din Vladimirovaț*, Editura Episcopiei-Caransebeș - Editura Fundației, Novi Sad, 2001, p. 42-43.

127 A.P.P., nr. 55/1938, din 7 mai 1938.

128 *Biserica și școala*, nr. 1 din 1 ianuarie 1940, p. 7.

ridicarea gardului din jurul bisericii, la care a fost colectată suma de 1680 dinari¹²⁹.

Pe lângă edificiile bisericesti, o problemă arzătoare o reprezenta și faptul că în multe parohii nu exista casă parohială, astfel că s-a impus necesitatea cumpărării sau a construirii clădirilor pentru acest scop. Comitetul parohial din Râtișor convoacă pentru data de 29 decembrie 1930 licitație pentru construirea casei parohiale, în baza deciziei Consistorului Diecezan nr. 519 E ex 1928¹³⁰. La Petrovasâla, biserica a cumpărat în anul 1931 clădirea Institutului de Economii și Credit „Steaua”, care a fost transformată în casă parohială¹³¹. Edificiul a costat 350 000 dinari, cumpărarea clădirii „având înalta aprobare a Ven. Consiliu Eparhial”¹³².

Încă o problemă pe care trebuiau să o rezolve toate bisericile, și nu numai cele românești era, după cum deja am amintit, cea a clopotelor. Autoritățile austro-ungare au expropriat în anul 1916 clopotele bisericilor, de care aveau nevoie pentru a le folosi în scopuri militare, ducând lipsă de materii prime în războiul împotriva Antantei. După terminarea războiului și rezolvarea altor probleme importante pentru biserică, a ajuns la ordinea de zi și acțiunea de cumpărare a clopotelor noi, care se va rezolva începând cu anul 1923. Săptămânalul *Graiul românesc* din Panciova își anunță cititorii că enoriașii din parohia Glogoni au procurat trei clopote pentru biserica lor, „prin colectă privată”¹³³. În aceeași parohie, în anul 1939 a fost procurat încă un clopot, prin stăruința parohului local Valeriu Perin, „un preot care își înțelege misiunea”¹³⁴. A fost acesta, de fapt, cel de-al șaselea clopot pe care l-a primit această biserică, cu greutatea de 620 kg. Totodată, preotul Perin a cumpărat și un ceas de turn, în valoare de 12 000 dinari¹³⁵.

129 *Graiul românesc*, nr. 36 din 14 septembrie 1924, p. 2-3.

130 *Foaia diecezană*, nr. 47 din 23 noiembrie 1930, p. 7.

131 *Vladimirovaț/Petrovasâla 1908-2008*, Ediție îngrijită de Mircea Măran, Editura Libertatea, Panciova, 2008, p. 151.

132 Arhiva Parohială Petrovasâla (A.P.P), nr. 55/1938.

133 *Graiul românesc*, Panciova, nr. 13 din 27 mai 1923, p. 2.

134 *Foaia diecezană*, nr. 35 din 27 august 1939, p. 5.

135 *Ibidem*.

Sfințirea clopotelor la Glogoni

În unele cazuri, la asigurarea mijloacelor financiare pentru cumpărarea clopotelor noi au participat și elevii de la școală. Învățătorul Nicolae Bagiu din Sân-Mihai a organizat în anul 1925 o serbare școlară, venitul complet fiind folosit pentru cumpărarea clopotului mic al bisericii¹³⁶.

În continuare, coloanele acestui săptămânal abundă de informații referitoare la cumpărarea și sfințirea clopotelor în numeroase localități. De obicei prima dată este anunțată aducerea clopotelor în parohie și detalii referitoare la transportul lor de la gara de trenuri până la biserică. Urmează raportul de la sfințirea clopotelor, trimis gazetei de unul din intelectualii care a fost prezent la eveniment. În special este în detalii prezentată sfințirea clopotelor la Uzdin, Petrovasâla, Vârșeț și Straja, cu lux de amănunte, inclusiv predicile și cuvântările ținută de protopopii Ioan Murgu și Traian Oprea, sau de parohii locale, precum Ioan Mităr, paroh la Straja.

S-au mai consemnat relatări, mai mult sau mai puțin detaliate, și de la sfințirea clopotelor la Iablanca, Marcovăț,

¹³⁶ Ion Sfera, *Școala din Locve/Sân-Mihai 1765-2000*, p. 64.

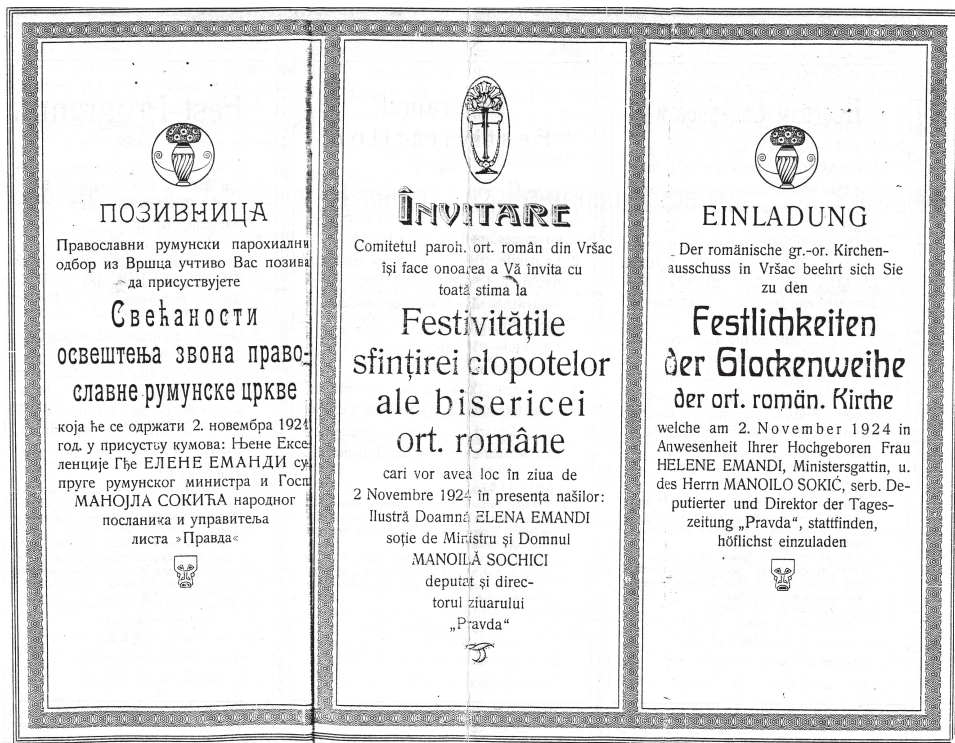

Sfîntirea clopotelor la Alibunar (1929)

Maramorac, Jamu Mic, Iabuca. Este evident faptul că aceste evenimente cu caracter religios serveau totodată și ca ocazie de a se manifesta sentimentul național al populației ortodoxe române din zonă, în situația în care era necesară intensificarea activităților menite păstrării identității naționale a acestei populații. La întâmpinarea trenului care aducea clopotele și la transportul lor de la gara de trenuri până în sat, participa un număr foarte mare de enoriași, copii îmbrăcați în port național, împreună cu învățătorii lor, fanfara locală (acolo unde exista), evenimentul devenind o adevărată sărbătoare națională pentru populația locală. Ca exemplu vom reproduce un fragment din raportul corespondentului *Graiului românesc* cu ocazia aducerii clopotelor la Uzdin¹³⁷:

Duminică dimineața aproape întreg satul s-a adunat la biserică, de unde apoi au plecat la tren pentru a aduce clopotele. Înainte mergea un banderiu impozant de călăreți. După dâșii mergeau în rând frumos, școlarii. Apoi, părintele Iancu Milu și Trăian Bojin cu litia, steagurile, corul, și o mulțime de cca. 3000 de credincioși: juni, fete mari, bărbați și femei, îmbrăcați toți în haine de sărbătoare.

137 *Graiul românesc*, nr. 16 din 27 aprilie 1924, p. 1.

Invitație în trei limbi cu ocazia sfințirii clopotelor bisericii ortodoxe române din Vârșeț (1924)

Casele dimprejurul bisericii și cele din drumul ce duc spre gară erau împodobite cu cele mai frumoase lucruri țesute de femeile noastre ca: cilimuri în diferite culori, covoară, oprege și alte multe.

Însăși slujba de sfințire a clopotelor subînțelegea și manifestări culturale mai ample, adevărate sărbători naționale, în special în localitățile fruntașe, precum Vârșețul, Petrovasâla sau Uzdinul, cu participarea societăților culturale, a fruntașilor naționali, a reprezentanților autorităților și, bineînțeles, a reprezentanților B.O.R., în unele cazuri și a B.O.S. La Marcovăț, de pildă, după terminarea slujbei de sfințire a clopotelor a fost prezentată „o petrecere împreună cu teatru și dans”, organizată de *Reuniunea de cetire și cântări din loc*¹³⁸. La

138 „Sfințirea nouilor clopote din comuna Markovac”, în *Graul românesc*, nr. 19 din 18 mai 1924, p. 1-2.

sfințirea clopotelor la Straja a participat și deputatul Partidului Român din Regatul S.C.S. dr. Ioan Jianu, ca naș al bisericii din această localitate, ocazie ca după terminarea festivităților să fie organizată și o „adunare poporală” de promovare a Partidului Român¹³⁹. Cea mai mare manifestare prilejuită de sfințirea clopotelor a avut loc la Vârșeț, pe data de 22 octombrie 1924¹⁴⁰. Ampla manifestare i-a întrunit pe reprezentanții Bisericii Ortodoxe Române, fiind prezent și protopopul ortodox sârb al Vârșețului Božidar Popović, cât și protopresbiterul romano-catolic din Vârșeț. Printre oaspeți se găsea Teodor Emandi, reprezentantul diplomatic al României la Belgrad (care totodată era și naș al bisericii), cu soția Elena, Manojlo Sokić, directorul gazetei *Pravda* din Belgrad, primarul Vârșețului dr. Kosirović, colonelul Vuković ca reprezentant al autorităților militare, dr. Aurel Novac, președintele Partidului Român, dr. Ioan Jianu, deputatul Partidului Român în parlamentul iugoslav ș.a. O manifestare la cel mai înalt nivel, organizată de protopopul Vârșețului Traian Oprea, împreună cu enoriașii din Vârșeț, cu preoții din protopopiat și cu societățile culturale românești din localitățile din jurul Vârșețului.

139 „Sfințirea clopotelor în comuna Straža”, în *Graiul românesc*, nr. 46 din 23 noiembrie 1924, p. 1-2.

140 „Sfințirea clopotelor la Vrșac”, în *Graiul românesc*, nr. 44 din 9 noiembrie 1924, p. 1-2.

5. Continuarea tratatelor privind semnarea Convenției școlare-bisericești

În urma eșecului tratatelor din anii 1922-1923, după o perioadă de repaus vor continua tratativele iugoslavo-române privind semnarea acordului școlar și bisericesc între cele două state, care vor da, după cum se va vedea în continuare, rezultate doar în ceea ce privește învățământul primar și secundar în Banat, problema bisericească nefiind rezolvată printr-un acord bilateral până la sfârșitul perioadei interbelice.

Trebuie subliniat în această perioadă încă un eveniment deosebit de important: trecerea Bisericii Ortodoxe Române la calendarul gregorian, în anul 1924. O scrisoare trimisă de Sf. Sinod al B.O.R vine să informeze conducerea Bisericii Ortodoxe Sârbe de hotărârea de a trece la calendarul gregorian, începând cu 1/14 octombrie 1924¹⁴¹. În document se mărturisește că intenția B.O.R. este „ca cu frățească dragoste să Vă împărtășim experiențele și greutățile ce am întâmpinat în aplicarea noului calendar, cât și rezultatele la care am ajuns după cinci luni de experiență”¹⁴². Din conținutul acestei scrisori se observă că între cele două biserici s-a purtat o vie corespondență pe această temă și că inițial existau și intenții ale B.O.S. de a trece la noul calendar, de la care s-a renunțat ulterior. Ca parte componentă a organizației B.O.R, parohiile ortodoxe române din Banatul iugoslav au trecut la folosirea noului calendar pe aceeași dată: la 1/14 octombrie 1924.

Încă un moment foarte important pentru Biserica Ortodoxă Română a fost și proclamarea Patriarhiei și ridicarea mitropolitului-primat al B.O.R., dr. Miron Cristea, la rangul de patriarh. Despre argumentele istorice și dogmatice în legătură cu hotărârea Sf. Sinod al B.O.R. de a ridica organizația ortodoxă bisericească română la rang de patriarhie este anunțată și conducerea Bisericii Ortodoxe Sârbe, prin actul nr. 130 din 19

141 Arhivele Iugoslaviei, fond 69, fasciculul nr. 8/16, documentul nr. 94 din 1924.

142 *Ibidem*.

martie 1925¹⁴³. Printre altele, în scrisoare se subliniază că „faptul a părut așa de firesc și de potrivit evoluției istorice a vieții noastre bisericești că s-a impus simultan conducătorilor Bisericii și ai statului, încât Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române în ședința din 4 februarie 1925 în unanimitate de glasuri a votat ridicarea scaunului arhiepiscopal și mitropolitan al Ungro-Vlahiei la demnitatea de Patriarhie, iar pe Smerenia Noastră în calitate de titular al acestui scaun și de primat al României, la vrednicia de Patriarh”¹⁴⁴. În acest sens, conducerea B.O.R. a considerat ca necesar de a anunța această hotărâre și bisericilor-surori, printre care și Bisericii Ortodoxe Sârbe: „Aducând aceasta la cunoștință frățeștei dragoste a Sanctității Voastre precum și a celorlalți frați în Domnul din fruntea Bisericilor autocefale ortodoxe, credem că toți se vor bucura de această sporire și putere și însemnătate a surorii lor române trimițându-i cu drag frățeasca îmbrățișare și binecuvântare, recunoscând și apreciind în noua sa calitate pe Patriarhul României ca un frate gata a lucra – precum pentru biserica română – așa și pentru progresul și întărirea ortodoxismului de pretutindeni”¹⁴⁵.

Pregătirile pentru reluarea tratativelor bisericești și școlare au început încă în primele luni ale anului 1927. Comisia mixtă iugoslavo-română se va întruni la Timișoara pe data de 24 februarie, delegația românească fiind alcătuită din Theodor Emandi, ministrul împuternicit al României la Belgrad, Papiniu, consilier de legăție, dr. George Dobrin, avocat și fost prefect, dr. Silviu Dragomir, profesor universitar, dr. Iosif Popoviciu, profesor universitar, dr. Mihail Gropșian, senator, dr. Nicolae Imbroane, deputat, dr. Moise Ienciu, inspector general la Ministerul Cultelor și dr. Petru Ionescu, director general la Ministerul Cultelor¹⁴⁶. Tratatивele au fost reluate la jumătatea anului 1927, după ce încă în noiembrie 1926 au început pregătirile și culegerea de informații privind situația

143 A.I., Fond 69, fasciculul nr. 8/16, documentul nr. 130 din 1925.

144 *Ibidem*, p. 6.

145 *Ibidem*, p. 7.

146 *Foaia diecezană*, nr. 7 din 13 februarie 1927, p. 7.

bisericească și școlară a românilor din Iugoslavia¹⁴⁷. Pe data de 17 august a fost semnat Acordul de la Bled, care se referea doar la problema școlară, nu și la cea bisericească, tratativele privind această problemă fiind amânate în continuare. La aceste discuții de la Bled au participat și reprezentanții bisericilor din cele două țări, însă nu și cei din rândul minoritarilor sârbi din România, respectiv români din Iugoslavia¹⁴⁸.

În ședința a treia a Adunării Eparhiale din Caransebeș, ținută pe data de 28 aprilie 1929 s-au dezbătut și probleme legate de poziția Bisericii Ortodoxe Române în Banatul iugoslav, fiind propus ca în cursul dezbaterilor comisiei mixte iugoslavo-române, care urmau să fie reluate, să se revendice următoarele, în legătură cu poziția B.O.R. din Iugoslavia: eliberarea pământului de sub sechestru, ștergerea sumei de 402000 dinari intabulată în mod ilegal și despăgubirea Eparhiei pentru pagubele suferite în urma sechestrului¹⁴⁹. La conferința iugoslavo-română care a urmat la Belgrad în acel an, comisia iugoslavă a subliniat că nu este de părere cu înființarea unui vicariat ortodox român cu sediul la Vârșeț, ci se propunea ca reședința acestuia să fie la Becicherecul Mare, iar enoriașii din Vârșeț și împrejurimi să fie sub ascultarea episcopului ortodox sârb de la Vârșeț¹⁵⁰. Nici aceste tratative nu au adus rezultatele așteptate. Și în continuare, în ciuda eșecului în rezolvarea problemei bisericești și școlare, nu vor lipsi inițiative din partea reprezentanților ambelor state de a se continua tratativele și de a se rezolva în sfârșit aceste probleme. Ministrul Aurel Vlad a ținut într-una din ședințele Sf. Sinod, în anul 1929, o comunicare privind starea actuală a tratativilor iugoslavo-române pentru rezolvarea problemelor bisericești și școlare, asigurându-i pe cei prezenți în rezolvarea pozitivă a litigiului¹⁵¹.

Angajamentul ambelor părți la finalizarea problemei bisericești și școlare din Banat a dat în sfârșit primele rezultate

147 G. Popi, *Rumuni u jugoslovenskom Banatu...*, p. 98.

148 *Ibidem*.

149 *Foaia diecezană*, nr. 22 din 2 iunie 1929, p. 2-3.

150 Constantin Cilibia, *op. cit.*, p. 230.

151 *Foaia diecezană*, nr. 6 din 10 februarie 1929, p. 5.

așteptate în anul 1933. După ce pe data de 10 martie 1933 a fost semnată Convenția iugoslavo-română privind orânduirea școlilor primare minoritare în Banat, au continuat și tratativele cu scopul rezolvării problemei bisericesti, care au rezultat prin semnarea Convenției privind poziția Bisericii Ortodoxe Române în Banatul iugoslav și a Bisericii Ortodoxe Sârbe în Banatul românesc, la 2 iulie 1934¹⁵². Convenția a fost semnată de președintele Guvernului Iugoslav Bogoljub Jeftić și de Al. Gurănescu, din partea României. Conform acestei Convenții, a fost prevăzută înființarea episcopioilor autonome, în frunte cu vicari episcopali, cu sediul la Vârșeț, respectiv Timișoara, a căror activitate s-ar găsi sub controlul statului. Era prevăzută și înființarea de noi parohii, „în conformitate cu Statutele în vigoare” (art. 1). Cele două biserici vor fi organizate conform statutelor și regulamentelor valabile înainte de terminarea Primului Război Mondial (11 noiembrie 1918) (art. 2). Cele două vicariate se vor găsi sub dependența Sinoadelor celor două biserici ortodoxe și vor delega câte doi membri care vor dezbate și vor hotărî tapate problemele dogmatice și spirituale referitoare la acestea. În fruntea acestei delegații se va găsi a cincea persoană, și anume un înalt reprezentant al bisericii sârbe (în cazul în care se rezolvă probleme ale B.R.S.) sau române (în cazul în care se dezbate probleme referitoare la B.O.R.) (art.3). Comisia se va întruni cu cunoștința și binecuvântarea celor doi patriarhi (art.4). Vicarul va fi ales de către adunarea eparhială și va fi binecuvântat de ambii patriarhi, va fi supus examenului canonic, confirmat prin decret regal și hirotonit (art. 5). Adunarea eparhială a B.O.R. din Banatul iugoslav va fi alcătuită din 45 de membri, dintre care o treime clerici și două treimi laici. Mandatul tuturor organelor bisericesti va avea o durată de șase ani. Preoții vor fi aleși de adunarea parohială, sub președenția protopopului tractual. Alegera va fi aprobată de către Consistoriul eparhial ordinar și de către Senatul bisericesc, în prima instanță, și de către Consistoriul eparhial, în ședință plenară, în ambele părți ale Banatului (art.7).

152 G.Popi, *Rumuni u jugoslovenskom Banatu...*, p. 124.

Convenției i-au fost atașate și cinci anexe, care reglementau problema bunurilor bisericești. Prin Anexa II se subliniază faptul că domeniul B.O.R. din Mărghita, care aparține Episcopiei Caransebeșului, nu poate fi micșorat prin măsurile reformei agrare la mai puțin de 100 de jugăre, iar pentru suprafețele expropriate episcopia va primi rentă conform legii. În ceea ce privește fundația *Trandafil* din Novi Sad, s-a căzut de acord ca aceasta să fie împărțită între cele două mitropolii în părți egale, iar cele două sesiuni parohiale din Satu Nou, cu suprafața de 34 și 35 jugăre să rămână întregi.¹⁵³ Unele articole ale Convenției se referă și la alte probleme, precum bunurile școlare și bisericești, bunurile mănăstirilor, fundațiile etc.

Parlamentul României a ratificat această Convenție pe data de 12 aprilie 1935, pe când în parlamentul iugoslav nu va fi ratificată, așa că practic nici nu va intra în vigoare.

153 G. Popi, Rumuni..., p. 125.

6. Pelerinajele românilor din Banatul iugoslav

Un loc deosebit în istoria B.O.R. din Banatul sârbesc revine și pelerinajelor, organizate în două localități: la Srediștea Mică (Pârneaora) și Seleuș. Ideea de organizare a pelerinajelor pe locul fostei mânăstiri din Srediștea Mică se pare că aparține preotului local Mihai Juică, administrator al protopresbiteratului Vârșețului, care încă la începutul secolului al XX-lea a pornit această inițiativă, împrejurările istorice pentru realizarea unui astfel de proiect nefiind însă favorabile în această perioadă¹⁵⁴. În plus, B.O.R. nu avea în această parte a Banatului nicio mânăstire, nu avea monahi, poate cu excepția unui caz izolat al ieromonahului Macarie, de la mânăstirea Izvor, care în mai 1918, deci cu câteva luni înainte de sfârșitul Marelui război, se găsea la Deliblata, nu știm în ce împrejurări și cât timp. Despre prezența sa la Deliblata ne mărturisește o scrisoare a episcopului Miron Cristea adresată lui Trifon Miclea, protopopul Panciovei, care îi cere să insiste ca ieromonahul să rămână la Deliblata, „unde atât în cele duhovnicești cât și în cele materiale poate face așa bune servicii credincioșilor noștri”¹⁵⁵. Episcopul cere ca parohia să-i asigure un salariu, „fie și 200 coroane la lună”. Nu credem că prezența sa în această parte a Banatului istoric are legătură cu o eventuală idee de înființare a unei mânăstiri, dar însăși faptul că ieromonahul Macarie se găsea la Deliblata, pentru „rezolvarea unor acte mai grele”, deschide o serie de întrebări, care nu sunt tema acestei lucrări.

În perioada interbelică, importanța organizării unor pelerinaje pentru enoriașii ortodocși români din statul iugoslav a fost subliniată încă la conferințele preoțești din anii 1927-1928, la care „s-a arătat necesitatea imperativă ca pentru consolidarea și întărirea credinței și moralei între credincioșii noștri să se organizeze (pelerinajul – MM) la Malo Srediște (Srediștea Mică – Pârneaora), mânăstirea de odinioară”¹⁵⁶. Srediștea Mică este o

154 Dorinel Stan, *Așezământul monahal Srediștea Mică*, RIS, Vârșeț, 2016, p. 105.

155 A.P.S.N., Scrisoarea lui Miron Cristea către Trifon Miclea, din 12 mai 1918.

156 A.P.P. (Arhiva Parohială din Petrovasâla), Nr. 209/1936.

localitate din apropierea Vârșețului, populată în exclusivitate de români, în care până în anul 1772 a funcționat o mănăstire ortodoxă. De aceea, s-a considerat că cel mai bun loc pentru organizarea unui pelerinaj, atât de necesar bisericii, preoților și enoriașilor români din Banatul sârbesc, este chiar locul fostei mănăstiri din această localitate.

În lipsa unui pelerinaj organizat de Biserica Ortodoxă Română, credincioșii români participau la pelerinajele organizate de Biserica Ortodoxă Sârbă sau de Biserica Catolică. Pentru românii din ținutul Panciovei, cel mai cunoscut loc de pelerinaj era mănăstirea Voilovița de lângă Panciova, unde veneau pelerini din Doloave, Satu Nou, Uzdin, Deliblata, Maramorac, Glogoni, Dobrița, Omolița ș.a.¹⁵⁷ Importanța pelerinajelor și a mănăstirilor a fost și unul din subiectele articolelor lui Nicolai Roman, redactor al săptămânalului *Nădejdea* din Vârșeț, publicate în anul 1929. Acesta arată că enoriașii români, „în special cei de la pustă”¹⁵⁸, participă la pelerinajele catolice pentru că preoții ortodocși români nu organizează astfel de evenimente religioase. În timpul pelerinajului catolic de la Vârșeț, organizat de Ziua Crucii, la întrebarea pusă de Roman: „De ce vin românii la nemți?”, o bătrână româncă din localitatea Nicolinț, prezentă la eveniment, i-a răspuns: „Pentru că popii noștri nu scot crucea”. Aceste cuvinte îl fac pe redactor să constate următoarele: „Din toate acestea se desprinde o largă învățătură și o muștrare dureroasă. Să luăm aminte la ele. Ne va fi cu atât mai ușoară apărarea și organizarea, de vreme ce înșiși enoriașii militează pentru un început”¹⁵⁹. Posibilitatea convertirii românilor ortodocși din Banatul sârbesc la catolicism era mică, aproape inexistentă, constată redactorul *Nădejdei*, „nu e încă un pericol, dar poate deveni”. De aceea, după părerea lui Nicolai Roman, trebuie dezbătută serios problema înființării unei mănăstiri românești la Srediștea Mică, idee care nu va fi realizată, dar care în schimb se va fructifica în curând prin organizarea pelerinajelor în această localitate. De fapt, aceste cugetări ale lui Nicolai

157 “Pelerinajul la izvorul din hotarul comunei Seleuș”, *Foaia diecezană*, nr. 39 din 27 sept. 1936, p. 3.

158 Partea de șes a Banatului sârbesc.

159 Nicolai Roman, „În pelerinaj și întru catolicism”, *Nădejdea*, Vârșeț, nr. 39, 22 sept. 1929, p. 1.

Roman, publicist, scriitor și viitor preot ortodox român, au fost prezentate cititorilor și opiniei publice românești din Iugoslavia interbelică și într-un alt articol, prin care practic se anticipează începutul pelerinajelor românești, cu toate că inițiativa sa de înființare a mănăstirilor nu se va realiza până în zilele de azi. Anume, în articolul „Loc de mănăstire”¹⁶⁰, acesta analizează starea duhovnicească a națiunii, potențând rolul pozitiv al mănăstirilor în lupta pentru păstrarea identității confesionale și naționale: „Să nu uităm că mănăstirea, prin puterea sa mistică, a fost totdeauna rezerva biruitoare a legii strămoșești și a naționalismului nostru. În infiltrațiile periculoase, legea – prin mănăstire, va avea puteri defensive puternice. În vremile străbune, de grea încercare, mănăstirea a fost avlia în care s-a tipărit evanghelia în românește, cum de aci au pornit ștafetele lui Tudor din Vlădimiri și ale tuturor iubitorilor de neam și de lege”. Pe lângă înființarea unei mănăstiri la Srediștea Mică, ca loc pentru ridicarea unei alte mănăstiri este propus și izvorul de la Seleuș, în zona de pustă a Banatului. Acest izvor, cunoscut din vechime prin puterea tămăduitoare a apei sale, a fost frecventat de pelerini de toate neamurile, „care aleargă aici spre a dormi noaptea pe iarbă verde, mirositoare și moale, ca dimineața să își spele ochii cu apa izvorului”¹⁶¹. În apropierea izvorului a fost zidită o capelă modestă de către un enoriaș din Seleuș, însă, a apărut și propunerea zidirii unei mănăstiri, inițiativă care în acel moment părea că „nu e departe de realizare” având în vedere că „seleușenii, ca și toți frații de la pustă, sunt profund religioși”.

Observăm, deci, creșterea entuziasmului religios printre românii bănățeni în anii de criză economică și politică de care a fost cuprinsă Iugoslavia la sfârșitul deceniului al treilea și începutul deceniului al patrulea al secolului lăsat în urmă. Inițiativa de înființare a două mănăstiri: una „la codru”, în zona Vârșetului, la Srediștea Mică, și cealaltă, „la pustă”, pe spațiul găsit sub administrarea protopopiatului Panciovei, la Seleuș, nu va fi realizată, în situația în care lipseau mijloace financiare

160 Nicolai Roman, „Loc de mănăstire”, *Nădejdea*, nr. 24, 1929.

161 *Ibidem*.

pentru ducerea la bun sfârșit a acestor proiecte. În schimb, cele două localități vor deveni locul de desfășurare a pelerinajelor organizate de B.O.R. pe teritoriul Banatului sârbesc.

Primul pelerinaj a fost realizat în anul 1933, la Srediștea Mică lângă Vârșeț, localitate numită din vechime de românii din zonă *Pârneaora*¹⁶², dovadă că în acest loc se găsea o mănăstire. Inițiativa se pare că aparține parohului local Alexandru Vărăgean și protopopului Traian Oprea¹⁶³. Apelul pentru participarea la pelerinaj a fost lansat în săptămânalul *Nădejdea* de către preotul Lazăr Cârdu, unul dintre reprezentanții clerului ortodox român care a participat în acești ani foarte activ la mai toate manifestările bisericești, culturale și naționale românești din Iugoslavia. În partea introductivă a acestei „Invitări” la pelerinaj se dă argumentul necesității inițierii unei astfel de acțiuni: „Văzând cum an de an românii noștri, dornici de a se apropia cât mai mult de tot ceea ce este d-zeesc, iau parte la diferite pelerinaje străine întreprinse de unguri (catolici) ori sârbi, dar mai ales văzând mărturisirea acestora că ,nu înțeleg din slujbele lor nimica’, prin prezenta se aduce la cunoștință că începând cu anul acesta în fiecare an pe ziua de 14 sept ,Ziua Crucii’ se va face pelerinaj la fosta mănăstire din Malo Srediște (Pârneaora). Este de dorit ca toți credincioșii dornici de astfel de manifestări creștinești, în loc de a lua parte la rugăciuni neînțelese de ei, să îmbrățișeze cu căldură frățească și creștinească acest început de pelerinaj românesc”¹⁶⁴. Au fost invitați toți românii, de pe întreg spațiul Banatului sârbesc, de a veni la eveniment. Pentru cei din localitățile mai îndepărtate, găsite în zona Panciovei și a Becicherecului Mare, s-a stabilit întâlnirea în localitatea Sân-Mihai (parohia preotului Cârdu), pe 13 septembrie, de unde se va porni „după cruce” înspre Srediștea Mică. A fost stabilit itinerarul, respectiv localitățile prin care va trece coloana de pelerini, la care au fost rugați să participe și membrii „Oastei Domnului” din localitățile în care a existat această mișcare din cadrul Bisericii Ortodoxe Române.

162 Domeniul funciar al unei mănăstiri.

163 Dorinel Stan, op. cit., p. 105.

164 “Invitare”, *Nădejdea*, nr. 37, 1933, p. 3.

Nu a lipsit nici relatarea amănunțită de la acest eveniment, alcătuită de același Lazăr Cârdu și publicată ca foileton în *Nădejdea*¹⁶⁵. După planul deja stabilit, coloana, alcătuită din pelerini din Sân-Mihai, Uzdin, Nicolinț etc. a pornit din Sân-Mihai, condusă de preoții din cele trei localități amintite (Lazăr Cârdu, Traian Bojin și Teodor Ciobanu). Mulțimea a mers pe jos, în afară de cei bolnavi, pentru care au fost asigurate trăsură. În localitatea Sân-Ianăș (azi Barițe), locuită de români, au întâlnit o coloană de pelerini maghiari, probabil din localitatea învecinată Armeaz (azi Jermenovci) care mergeau spre Vârșeț. Din acest grup de pelerini catolici s-a desprins însă un grup de femei, românce din Sân-Ianăș, care auzind cântecele religioase românești interpretate de corurile „Oastei Domnului”, s-au alăturat coloanei românești. Desigur că aceste femei obișnuiau și în anii precedenți să meargă în pelerinajul organizat de Biserica Catolică la Vârșeț, neavând până atunci un pelerinaj organizat de B.O.R., ceea ce am arătat și în rândurile de mai sus, în cazul discuției dintre Nicolai Roman și bătrâna româncă din Nicolinț. Caracterul multiconfesional și cosmopolit al pelerinajului, recunoscut și respectat de toți creștinii, iese la iveală la intrarea pelerinilor români în localitatea sârbească Vatin: „De departe observăm cum ușa sfintei biserici se deschide, spre a-l vedea pe fratele în Cristos sârb, cum în ornate ne iese întru întâmpinare cu sf. Evanghelie în mână. În această Casă a lui Dumnezeu încă am intrat spre a ne închina Domnului, făcând în același timp să răsune un „Bine ești cuvântat...”” Un scenariu asemănător a fost realizat și în biserica din localitatea sârbească Srediștea Mare.

În aceeași ordine de idei, pelerinajul îi unește și pe enoriașii găsiți de ambele părți ale frontierei iugoslavo-române. Ajungând la granița dintre cele două state, „pe lângă grănicerii sârbi, în poziție de „drepti”, ne salută și grănicerii frați români, cari încă s-au înduioșat auzind cântările noastre”. Un nou argument în acest sens este și atașarea la convoi a enoriașilor din România, mai concret din localitățile Jamu Mare, Percosova, Gherman ș.a., găsite în apropierea frontierei cu Iugoslavia. Entuziasmul celor prezenți se poate vedea și din cuvintele unei credincioase

165 Lazăr Cârdu, “Pelerinajul românesc”, *Nădejdea*, nr. 37, 40 și 41 din 1933.

din România, adresate unuia dintre preoții din Banatul sârbesc: „Părinte, pentru Cristos și granița se deschide”.

Numărul celor care au participat la primul pelerinaj românesc din Iugoslavia în anul 1933 a fost foarte mare. Se apreciază că în primii trei ani (1933-1935), la acest eveniment religios au participat cca. 4000 de pelerini din 50 de localități din Banatul iugoslav și cel românesc¹⁶⁶.

Apropiindu-se de destinație și privind la un moment dat în spatele său mulțimea care îi urmărea pe cei găsiți în fruntea coloanei, preotul Cârdu constată următoarele: „Cu adevărat era un val puternic de capete convoiul nostru; iar șirul trăsurilor, cari fiecare transportau bolnavi, fie că pe cei mai bătrâni pelerini, nu cred să fi fost cu mult mai mic de un km”¹⁶⁷.

Intrând în Srediștea Mică, convoiul de pelerini a fost întâmpinat de numeroși enoriași veniți din localitățile din împrejurimile Vârșețului, în frunte cu preoții lor, cât și de gazdele din Srediștea Mică. La slujbele religioase din cadrul acestui pelerinaj au participat în total nouă preoți ortodocși români și un număr impozant de credincioși, încât în biserică a încăput doar „aproape numai a treia parte din credincioși”. Au urmat „pavecernița” (slujba de seară), mărturisirile, „polunoșnița” (slujba de miezul nopții), utrenia (la orele 4 dimineața) și Sf. Maslu „asupra a patruzeci de bolnavi”, „și diferite rugăciuni și molitve asupra unui număr și mai mare de credincioși”¹⁶⁸. La orele 9 dimineața (14 septembrie) a început Sf. Slujbă în aer liber, în fața bisericii, cu participarea a nouă preoți și „mai multe mii de credincioși” (după aprecierea preotul Lazăr Cârdu, autorul articolului). După săvârșirea Sf. Cuminecături, în orele după-amiezii pelerinii s-au despărțit, prima dată plecând cei din localitățile cele mai apropiate, iar coloana „de la pustă”, plecată din Sân-Mihai, s-a întors pe același drum pe care a venit, făcând un popas de odihnă în localitatea Jamul Mic. Ajungând în sfârșit la Sân-Mihai, preotul Cârdu s-a despărțit și de ultimul grup care încă nu și-a terminat călătoria – cel al enoriașilor din Uzdin, care au făcut optzeci de km într-o direcție, pe jos, pentru a participa la pelerinaj. La despărțire, preotul Traian Bojin din

¹⁶⁶ *Ibidem*.

Pelerinajul

la vechea mănăstire din Malo-Srediște (Srediștea-mică) se va aranja în a. c. la 14 Septembrie „Inălțarea Sf. Cruci”.

Deodată cu acest aviz, apelăm la Onoratul cler, învățători, la toți intelectualii și la toți binecredincioșii noștri enoriași să participe la acest pelerinaj, ca împreună rugăciunile noastre cu rugăciunile celor 3 igumeni și 6 călugări din vechime, înmormânați în cripta vechei mănăstiri, peste care este zidită biserica de azi în numita localitate. Să mulțumim lui Dumnezeu pentru recolta ostenelelor noastre, carea este dar trupesc; dar mai ales să ne apărăm și împărtășim cu rugăciuni sufletul, cerând ertare de

Vrșac, 16 Aug. 1937

Traian Oprea

protopresbiter cu delegație Arhierească.

păcate și apărare de ispite, căci sufletul nostru este comoara vieții noastre!

Comuna bisericească, în zilele de 13 și 14 Septembrie primește cu drag pe toți pelerinii.

1. Se va celebra inserarea în 13 la 3 p. m.
2. Mărturisirea,
3. Pavcernița,
4. Mezunoptica și mărturisirea,
5. Rugăciuni bolnavilor,
6. Măncarea,
7. Sf. Maslu cu 7 preoți,
8. Sf. Liturgie în sobor și împărțirea celor pregătiti,
9. Predica ocazională,
10. Rugăciunea pentru călători.

Vasile Serafin

paroh în M. Srediște.

Epilog.

Pentru înălțarea a orice nedumeriri, relevăm că Prea Sfințitul nostru Chiriarh în anul 1936, apreciind marea necesitate a pelerinajilor le-a încuviințat pentru Seleuș și Mănăstirea din Malo-Srediște pe ziua 29 August.

Cum la noi se impune o „unitate”, ca toți să fim la una, cine este chemat a statuii unitatea decât biserica, care ne unifică de veacuri. De aceea, unul trebuie să cedeze, am cedat noi, punând pelerinajul de la Srediștea-mică — ca unitari să ne manifestăm toți simțemintele religioase — în 29 August la Seleuș și la 14 Septembrie a. c. la mănăstirea veche

din Srediștea-mică, unde vom găsi isvorul sufletesc, din carele s'au adăpat în trecut strămoșii și părinții noștri. Deci să nu ne divizăm, ci prin unitate să ridicăm și conservăm cele moștenite dela străbuni.

Se vor face demersuri pentru reducere pe căile ferate de aicea și din comunele noastre tractuale de pe teritoriul României.

Concentrarea pelerinilor va fi în 13 Septembrie la ora 8. a. m. în sîta bis. din Vrșac, de unde apoi pelerinii vor porni cu procesiune la mănăstire.

Pentru bolnavi și neputincioși se vor putea angaja în Vrșac trăsuri.

D. c. m. s.

Traian Oprea
protopresbiter.

Vasile Serafin
paroh în M.-Srediște.

fr. obi. ex 1937.

Fellungu
J. P. P. P. P. P.

Invitație la pelerinajul de la Srediștea Mică, 1937

Uzdin, pornind înspre satul său, l-a asigurat pe confratele său că nu este obosit, prin următoarele cuvinte: „Dator eram a face aceasta pentru Cristos!”¹⁶⁹

Am prezentat acest eveniment cu mai multe amănunte pentru a sublinia importanța sa pentru păstrarea identității confesionale și naționale a românilor din Banatul sârbesc, entuziasmul participanților atât din rândul clerului, cât și al credincioșilor fiind unul de invidiat. Și, în special, faptul că acesta a reprezentat un început, pelerinajele de la Srediștea Mică fiind organizate în fiecare an până în zilele noastre, cu un număr mare de participanți.

Erau însă și multe probleme, pe care au fost chemați să le rezolve autoritățile B.O.R. Anume, preotul Vasile Serafin, care a preluat parohia Srediștea Mică, se adresează în 1936 oficiului protopresbiteral din Vârșeț, cerând ca banii adunați la pelerinaj să fie folosiți pentru repararea edificiului bisericii locale și nu să fie împărțiți între preoți, cum s-a practicat până atunci¹⁷⁰. Episcopul Vasile Lăzărescu decide în acest sens ca veniturile de la pelerinaj să fie împărțite în două părți, dintre care una să fie proprietatea exclusivă a bisericii din Srediștea Mică, iar cealaltă să fie administrată ca fond separat care va fi folosit pentru aprovizionarea bisericii cu cele necesare pentru organizarea pelerinajelor.

La doar câțiva ani după organizarea primului pelerinaj de la Srediștea Mică, se va organiza încă un eveniment religios asemănător – pelerinajul de la „Izvorul tămăduitor” de lângă Seleuș. Deja am amintit articolele publicate de Nicolai Roman, în legătură cu zidirea unei mănăstiri lângă izvorul de la Seleuș. Loc binecunoscut în zonă prin apa ce era considerată de popor ca fiind „tămăduitoare”, izvorul de lângă Seleuș a fost decenii în șir vizitat de pelerini și de tot felul de nevoiași și bolnavi, în căutarea miracolului. Acest fapt este subliniat de parohul Seleușului Gheorghe Șdicu, care într-o scrisoare din 3 iunie 1936, adresată oficiului parohial din comuna învecinată Petrovasâla¹⁷¹, afirmă

169 *Ibidem*.

170 Dorinel Stan, op. cit., p. 106.

171 A.P.P., nr. 40/ex 1936.

că „acest izvor este sfințit din vechime, cu multe decenii înainte și având o cruce de piatră pusă de strămoși iar deasupra izvorului o mică zidire (formă de capelă)”, iar în situația în care autoritățile ungurești și-au arătat intenția de a demola capela, cei doi preoți ai satului (Gheorghe Șdicu și Ștefan Popa) „prin aranjarea unei procesiuni cu litia și făptuirea din nou a sfințirii, luându-l sub scutul bisericii – au zădărnicit planul diabolic de demolare și credincioși ortodocși români și sârbi veniți din sate îndepărtate, precum în trecut așa caută și azi puterea tămăduitoare a acestui izvor și loc de închinăciune”.

Izvorul tămăduitor din Seleuș: Loc de pelerinaj

Izvorul cu apă tămăduitoare de la Seleuș

Organizarea unui pelerinaj la acest izvor ar fi binevenită, după părerea lui Șdicu, având în vedere problemele întâmpinate de o parte dintre pelerinii care ajungeau cu greu la Srediștea Mică, din cauza îndepărtării geografice de acest loc. Analizând absența credincioșilor din localitățile mai îndepărtate de Srediștea Mică, Șdicu a dedus că în acest caz „nu ar fi la mijloc neglijența sau indiferențismul religios, ci depărtarea destul de considerabilă (la unele comune 50-60 de km), carea pe lângă că este obositoare, face ca să-și rețină credincioșii prea mult timp de la lucrul câmpului, ca bunăoară Uzdinenții s-au reîntors acasă abia după 5 zile, apoi știut este că partea mare a pelerinilor o formează cei din pătura mai săracă ca unii care mai mult simțesc lipsa apropierei de D-zeu și implorarea darului și binecuvântării Sale”. De aceea, parohul Seleușului cere părerea oficiilor parohiale din localitățile protopopiatului Panciovei și, în caz de răspuns pozitiv, „subsemnatul va cere binecuvântarea arhierescă de la bunul nostru arhieru Vasile în acest scop”.

Desfășurarea evenimentelor a mers în continuare în favoarea

organizării pelerinajului la Seleuș. Dintr-o scrisoare semnată de protopopul Vârșețului Traian Oprea, la care a fost adăugată și semnătura protopopului Panciovei Ioan Murgu¹⁷², din 20 august 1936, aflăm că credincioșii sunt chemați la pelerinajul de la Srediștea Mică, prevăzut pentru data de 29 august și având arhieriasca binecuvântare a episcopului Vasile din 18 august a.c. nr. 4909 B ex. 1936. În aceeași zi însă, arhipăstorul de la Caransebeș prin decizia nr. 5138 B. ex 1936, „a împărtășit binecuvântarea arh. în scopul aranjării pelerinajului la izvorul din hotarul comunei Seleuș proiectat pe ziua de 29 l.c.”¹⁷³ Prin urmare, episcopul a aprobat desfășurarea ambelor pelerinaje din Banatul sârbesc pentru data de 29 august. Preoțimea însă a adus o altă hotărâre: „Cum la noi se impune o ‚unitate’, ca toți să fim una, cine este chemat a statuii unitatea decât biserica, care ne unifică de veacuri. De aceea unul trebuie să cedeze, am cedat noi (cei din protopopiatul Vârșețului – MM), punând pelerinajul de la Srediștea Mică – ca unitari să ne manifestăm toți simțămintele religioase – în 29 August la Seleuș și la 14 Septembrie a.c. la mânăstirea veche din Srediștea Mică, unde vom găsi izvorul sufletesc, din carele s-au adăpat în trecut strămoșii și părinții noștri. Deci să nu ne divizăm, ci prin unitate să ridicăm și conservăm cele moștenite de la străbuni”¹⁷⁴.

Începând cu anul 1936, ambele pelerinaje se desfășurau cu regularitate în fiecare an – cel de la Seleuș la praznicul Tăierii Capului Sf. Ioan Botezătorul pe 29 august¹⁷⁵, iar cel de la Srediștea Mică pe 13-14 septembrie – la Înălțarea Sfintei Cruci (*Ziua Crucii*). La Seleuș se deplasau pelerinii din localitățile din zona Panciovei și a Becicherecului Mare, la primul pelerinaj organizat în anul 1936 fiind prezenți enoriași din Ecica, Uzdin, Petrovasâla, Alibunar, Glogoni, Maramorac, Dobrița, Satu Nou, Cuvin și Seleuș, dar și credincioși sârbi din Alibunar, Dobrița, Ferdin (azi Novi Kozjak) și Ilangea¹⁷⁶. Pe lângă protopopul

172 A.P.P., nr. 209/1936.

173 A.P.P., nr. 144 ex 1936.

174 A.P.P., *Pelerinajul*, nr. 216/1937.

175 Despre pelerinajul de la Seleuș vezi și: Aurel Bojin, *Seleuș – Biserica Ortodoxă Română*, Seleuș, 2000, p. 88-94.

176 „Pelerinajul la izvorul din hotarul comunei Seleuș”, în *Foaia diecezană*, nr. 39 din 1936, p. 4.

Panciovei Ioan Murgu, la acest eveniment de o deosebită importanță pentru B.O.R. din Banatul iugoslav au mai participat și preoții Alexandru Guga (Cuvin), Ștefan Șperchez (Petrovasâla); George Șdicu (Seleuș), Valeriu Perin (Glogoni), Coriolan Suci (Seleuș), Traian Bojin (Uzdin), Valeriu Filaret Perin (Petrovasâla), Aurel Uroș (Doloave) și Nicolaei Roman (Alibunar)¹⁷⁷. Ideea înființării unei mănăstiri era vie în acele clipe de entuziasm religios, astfel că la inițiativa preotului Gheorghe Șdicu se fac și primele donații, de către preoții prezenți, care oferă suma de 500 dinari, dar și de către enoriașii din Seleuș și pelerinii din alte localități.

La Srediștea Mică au continuat pelerinajele organizate de Ziua Crucii, la care în general participau pelerini din împrejurimile Vârșetului. Despre ambele pelerinaje relata în continuare, cu regularitate, presa în limba română din Iugoslavia interbelică, dar și presa ecleziastică din România. La adresa oficiilor parohiale soseau scrisori circulare și decizii referitoare la cele două pelerinaje, urmând ca preoții să anunțe credincioșilor evenimentele la Sf. Liturghie în biserică și să organizeze plecarea pelerinilor spre destinație, unde „se vor ceti rugăciuni după trebuințele sufletești ale credincioșilor, făcându-se și Taina sfântului Maslu, iar cei pregătiți se vor spovedi și cumineca”¹⁷⁸. În anul 1939, la Sf. Liturghie ținută la izvorul de la Seleuș au participat 10 preoți, în frunte cu Victor Popovici, administratorul protopresbiteral al Panciovei¹⁷⁹.

În ceea ce privește pelerinajul de la Srediștea Mică, un nou avantaj îl reprezenta faptul că pelerinii puteau veni cu trenul până la Vârșeț, având, „în urma intervenției”, prin decizia Ministerului iugoslav al comunicațiilor, o reducere de 50% pe toate căile ferate de pe teritoriul Banovinei Dunărene, pe când pelerinii veniți din România au obținut de la C.F.R. o reducere de 60%¹⁸⁰. Observăm, deci, că statul sprijinea oarecum

177 *Ibidem*.

178 A.P.P., ad. Nr. 66/ ex 1937.

179 A. Uroș Doloveanu, „Izvorul din Seleuș, loc de întâlnire creștinească și românească”, *Nădejdea*, 10 septembrie 1939, p. 2.

180 A.P.P., ad. Nr. 215/1937, *Pelerinajul la vechea mănăstire din Srediștea Mică*, Circulară trimisă de protopopul Vârșetului Traian Oprea, 7 septembrie 1937

desfășurarea pelerinajelor, la care în continuare participau și enoriași veniți din România. Locul de întâlnire al pelerinilor era la Biserica Ortodoxă Română din Vârșeț, „de unde apoi pelerinii vor porni cu procesiune la mânăstire”, „pentru cei bolnavi și neputincioși” fiind în continuare asigurate trăsur¹⁸¹.

Drept pelerinaj a fost caracterizată și vizita realizată în 1936 de preoții și învățătorii români din Banatul iugoslav la Oplenac, la mormântul regelui Alexandru I Karađorđević, asasinat în atentatul de la Marsilia din octombrie 1934. Protopopul Ioan Murgu îi invită la 16 iunie 1936 pe preoții din tractul Panciovei să se înscrie la învățătorul Savu Nicolaievici din Maramorac în cazul în care doresc să participe la acest pelerinaj, pentru a primi biletul de călătorie¹⁸².

Încă un pelerinaj, dar cu participanți din doar patru parohii, se organiza în fiecare an la așa-numita *Crucea cu patru stâlpi*, sau *Ruga albă*, în punctul de delimitare a hotarelor localităților Coștei, Sălcița, Iabuca (Iablanca) și Vrani. Monumentul religios, care a fost un simbol important pentru românii din aceste localități, potrivit unor surse, a fost ridicat în 1843. Pentru comunitatea locală, *Ruga albă* a fost un centru al adunării spirituale la care pelerinii au venit pe jos sau călare. Litia condusă de un preot, corul bisericesc și credincioșii s-au adunat

Valeriu Perin, paroh la Glogoni

181 A.P.P., nr. 216/1937, Pelerinajul.

182 A.P.P., Nr. 106/ex 1936.

în jurul monumentului de Rusalii. Această sărbătoare este legată de o serie de practici pentru a încuraja fertilitatea și pentru a proteja pământul și culturile agricole de secetă și de furtuni. Pe lângă Rusalii, fiecare sat a avut încă o sărbătoare (ruga satului) când s-a adunat în acest loc. În monografia satului Sălcița există date că această cruce a fost restaurată în anul 1937 de către învățătorul Ion Bălțeanu împreună cu elevii de la școală. După ce Banatul a fost împărțit între Regatul S.C.S. și Regatul România, acest loc de pelerinaj a aparținut părții sârbești a Banatului.

(I.U. 1930. Sălcița)

*C-am r'epalat-o noi, am fărbut pl'ecu, am r'epalat-o tot, atunsa-ntr-un an. Io am avut vreo șapce añ în anu ala. Da țân mince că dascălu ala car'e io vă spun fășa baluri. Așa i-o zăs la noi, bal. Ș-atunsa cu bañi aia am... nu noi, copiii dă la școală, numa dascălu Bălțeanu o repalat Crușa aia, cu patru stâlpi, o repalat-o și de pre banii aia o pus pl'ec pă ea. O fost cred că cu șândră în vreamea aia. Atunś am r'epalat-o noi, estă șapcezăs dă añ d-atunś. Io am mers la școală. Țân mince ca acuma. De atunși până acuma nu s-o mai r'epalat.*¹⁸³

Elevii de la școala locală au mers la procesiunea rituală la care au „jucat” în sat (procesiunea numită „cu Steaua”, care a fost binecunoscută în toate zonele Banatului în perioada interbelică) și au cântat cântece cu caracter religios cu ocazia Ajunului Crăciunului și în ziua de Crăciun. Învățătorii dădeau copiilor versurile și uneori prezentarea acestei scenete religioase a avut loc și în biserică. Băieții mergeau din ușă în ușă cântând cântece, iar oamenii le ofereau cadouri. Astfel au strâns bani pentru restaurarea Crucii.

În aceste sate nu sunt mulți oameni care își amintesc cum a fost practicat acest pelerinaj de la Cruce la începutul secolului trecut. Informatorii cu care am vorbit s-au născut atunci când granițele erau deja „închise“. Mai precis când granițele au fost trasate, ei au fost copii. Problema identității și problema păstrării frontierelor au fost studiate mai ales în contextul

183 Cercetările de teren referitoare la acest loc de pelerinaj al românilor din Banatul de Sud au fost efectuate în anul 2007 de un grup de cercetători de la Institutul de Studii Balcanice al Academiei Sârbe de Științe și Artă. Ca rezultat al acestor cercetări au fost publicate două studii științifice: Đurić Milovanović, 2010, pp. 321–334; Đurić Milovanović. 2007, pp. 171-184 .

problemelor minorităților și a problemelor cu alte grupuri sau condiții de schimbări sociale rapide¹⁸⁴ „vulnerabile” sau „mai slabe”. Granițele naționale au avut un rol foarte important în menținerea contactelor între membrii acestor micro-comunități. Ca un fenomen istoric, granițele se pot transforma. În lipsa izvoarelor istorice, am efectuat cercetarea etnografică de teren cu scopul de a analiza dacă această micro-comunitate a reușit să păstreze tradiția adunării în cursul istoriei, cum a influențat granița asupra contactelor dintre sate și dacă *Ruga Albă*, ca un loc de cult, are în prezent rolul inițial. În continuare redăm câteva fragmente din transcrierile care reprezintă o mărturie prezentată de oameni referitoare la cruce, la contactele dintre cele patru sate, la faptul că o perioadă de timp acest pelerinaj nu se practica, dar și la situația de azi:

Iablanca – B.G.(1935)

(Aici se afla Crucea cu patru stâlpi? Știți ceva despre Cruce?)

G:Nu știu, nu ma amincesc. Naince-or viinit asia la crucea cu patru stâlpi.

(Când se merge la Cruce? La Rusalii?)

G:Da, da, la Rusalii, naince de masă se merze. Or viinit Coștiu, Iabuca, Sălșița și Vraniu. Vraniu, care-i mai aproape? Patru saće or viinit acolo.

(Unde este Vrani acum?)

În România. Numa atunșea s-o putut viini.

(Cum? N-a fost graniță?)

B: *Estă drum, c-așa să spuñe, drumu Vraniului.*

Direct, așa să merze. Au venit cu steaguri.

(Când n-a fost graniță, și ei veneau la Cruce de Rusalii. Și ce au făcut acolo?)

G:Făcut slujbe. Cu preoți. Au fost, baș or arătat, o fost coru dân Coșci, popa dân Coșci și pop-al nostru, numa ei doi. Acuma da. *Ma naince or viinit, or viinit și dân România, împreună.*

Dar după se-o făcut slujba s-o jucat acolo înaince?

G:Nu.

Cu fanfara și cu...?

G: O spus numa cântări biserișeșć. Io nu știu după cum io am

184 Tomas Hilan Eriksen, *Etnicitet i nacionalizam*, Edicija XX vek, Beograd, 2005, p. 53.

crescut, poaće nainće s-o jucat. Aia nu-mi amintesc.

B: Nu şciu, **că dă când noi, vec o fost graniţal'e-nchise.** Acuma numa trei saće.

Coştei – I.C. (1937)

I.C: Acolo o fost loc de pelerinaj. Unde se aduna credincioşi şi fac ruga. Şi-atunci pelerinajele s-or făcut toate patru sate vin acolo şi să roagă cu preoţi **mulţi să nu vină coleră, să nu vină ciumă, să nu vină războaie, să nu vină furtuni sau dac-o fost secetă s-o rugat să vină ploaie peste holde. Şi de-aia noi am zâs ruga albă,** cu patru stâlpi. **Ea o şi albă o fost dânmarmură albă.** O fost făcută. **E, or rupt-o, or frânt-o, n-or fost comunişti, numa or fost beţi.**

Ş-acolo s-or **adunat în fiecare an dă patru ori.**

(Când? A fost o dată precisă?)

I.C: Da e cu date. *La noi februarie la Teodor Tiron. Iar la Iabuca îs Rusalii, Duhovi, iar la Sălsîţa îi patronul biserici e Sfântu Gheorghie, Arhanghelu (...)*

Coştei - I.M. (1948)

I.M. Or făcut o rugă aşia iară în contribuţia oamenilor dânm Coştei ş-or făcut iacă *o rugă ca să fie când pleci, când te-ntorci de la drum ca să ai o oarecare frică că ai viñit şi ai plecat şi te-ai rugat şi iac-aşa, pântru aia-i mai mult făcută.* (reč je o novom Krstu na ulazu u Kuštilj)

(A existat şi o cruce mai veche?)

I.M. Da, noi numim Ruga albă. Da ală e de patru saće. A lu Iablanca, Sălciţa, a lu Vrañi, în republică România şi a lu Coşcei, Patru stâlpi de patru saće. La vremea comunismului au demolat-o. Dar după aia s-o reactivat au făcut crucea din nou.

*Sălciţa I.U.- (1930)*¹⁸⁵

(Aici aveţi această Cruce cu patru stâlpi? Şi asta aparţine satului Sălciţa?)

Ştiţi cum sta cu crucea aia. Io nu şciu aia au făcut de mult. Atunşi cred aşă că a fost *graniţa* nu a fost aişcea *graniţa* nu e deparće de la satul nostru, un kilometru şi mai séva. *Atunşi graniţă* a fost mai înauntru în România. Şi s-o vorbit Vrañiu, *aia lăngă graniţa, Vrañiu,* cu Sălsîţa, şi cu Iablanca şi cu

185 Discuţia cu I.U. a fost purtată de Biljana Sikimić în anul 2005.

Coşci. Aşcia patru saće s-or vorbit. Acest patru răscrsnici este al drumurilor, aşia se împarće drumu către Coşci de la Cruşi, drumu de pământ, drumu cum a fost odată, drumu mare, acolo a fost drumu mare(...)

Se ţâne la Rusalii se scoacă cruşea în zâua de Rusalii toate patru saće ar trebiu să fie, dar m'erg numa trei că aia dân Vrañi îs peste graniţa. Nu pot să viñ din cauza că e graniţa.

Descriere corpus disponibile oral: şapte persoane intervievate în spatele tuturor celor trei localităţi, în cea mai mare parte copii mai mari. Interviurile au fost realizate cu toată lumea, în propria lor limbă.

Tot ceea ce urmează este de la percepţia de astăzi a intervievaţilor:

1. Punctul comun în toate discuţiile indică înspre o încercare eşuată de a răsturna Crucea, care este atribuită comuniştilor, şi un interviuat subliniază faptul că, comuniştii nu au fost doar beţivi.

Un alt punct comun în cadrul discuţiilor a fost conştientizarea existenţei noilor limite din comunitatea românească din cele patru sate: *Estă drum, c-aşa să spuñe, drumu Vraniului. Direct, aşia să merze // Ma nainće or viñit, or viñit şi dân România, împreună // patru saće ar trebiu să fie, dar m'erg numa trei că aia dân Vrañi îs peste graniţa. Nu pot să viñ din cauza că e graniţa.*

Cu toate acestea, acest lucru nu indică explicit nostalgia după unitatea existentă cândva, probabil pentru că din cauza distanţei mari în timp nu s-au păstrat amintirile personale directe din această perioadă. Participanţii la discuţie au afirmat că *dă când noi, vec o fost graniţal'e-nchise.*

1. Transformarea funcţiei şi a importanţei crucii în decursul secolului al XX-lea: reducerea numărului de ieşiri comune la o singură zi (de Rusalii), cu toate că înainte se ieşea la patru sărbători, fiecare aparţinând unui sat.

Ş-acolo s-or adunat în fiecare an dă patru ori. // . La noi februarie la Teodor Tiron. Iar la Iabuca îs Rusalii, Duhovi, iar la Sălsîţa îi patronul biserici e Sfântu Gheorghie, Arhanghelu (Vranje) Da, ei ţiñ Sfântu Petru

2. Cauzele amintite de ridicare a crucii sunt întotdeauna de interes obștesc, pentru întreaga comunitate, cuprinzând în mod logic toate cele patru localități apropiate din punct de vedere geografic (deci, nu este vorba despre motive individuale):

pentru a ieși într-un anumit timp în acest loc să se roage: *să nu vină coleră, să nu vină ciumă, să nu vină războaie, să nu vină furtuni sau dac-o fost secetă s-o rugat să vină ploaie peste holde.*

Cu totul alte motive se amintesc referitor la ridicarea noii cruci în satul Coștei: *o rugă ca să fie când pleci, când te-ntorci de la drum ca să ai o oarecare frică că ai viñit și ai plecat și te-ai rugat și iac-așa, pântru aia-i mai mult făcută* (este vorba despre crucea nouă de la intrarea în Coștei).

3. În descrierea de azi a celui de-al patrulea sat, granița este amintită mereu: *aiša lângă granița, Vrañiu // Oni su iza granice kilometar. Prilično je blizu.*

4. Motivele de existență a două nume pentru cruce (se amintește înfățișarea fizică și culoarea):

Mi zovemo Crucea cu patru stâlpi, u Kuštilju kažu Ruga albă. // Și de-aia noi am zâs ruga albă, cu patru stâlpi. Ea o și albă o fost dân marmură albă.

5. Perceperea religiozității de odinioară și a celei de azi:

Ljudi su pre mnogo više verovali u Boga... // pre su svi verovali u to više ne

Astăzi, prin acest simbol putem găsi alte elemente, care sunt implicate în păstrarea tradiției și a construcției identității colective a micro-comunității. Ca un loc de pelerinaj, se pare că Ruga Albă a avut două funcții: socială și religioasă. Cum circumstanțele istorice s-au schimbat, rolul acestui loc a devenit diferit. În timpul când crucea a fost ridicată, Banatul a fost parte componentă a Monarhiei Habsburgice, prin urmare, structura etnică a mediului a fost diferită.

Ca un răspuns la marile schimbări sociale se poate concluda că a existat necesitatea unei identități de apărare. Religia este un instrument pentru construirea și crearea identității atât la nivel individual, cât și la nivel colectiv. Reconstrucția memoriei de adunare la Cruce arată că este necesar să se stabilească o

continuitate cu perioada dinaintea trasării frontierelor, când s-au adunat credincioșii din toate cele patru sate. Deoarece între cei patru piloni a fost o cruce mică de lemn, care a fost distrusă, locuitorii au ridicat în 1991 o nouă cruce și mai mare, în același loc. Pe ea există următoarea inscripție: „Această cruce sfântă a fost ridicată în primăvara anului 1991, în locul celei distruse din 1843 pentru a proteja credința strămoșilor și dragostea pentru națiune la intersecția localităților Coștei, Iablanca, Sălcița și Vrani“.

7. Implicarea clerului ortodox român în viața politică a Regatului Iugoslav

Clerul bisericesc reprezenta și în deceniile precedente un factor hotărâtor în viața politică a românilor bănățeni, implicându-se în toate afacerile ce țineau de viața național-politică a românilor din Monarhie, în situația în care numărul intelectualilor și al păturii burgheze în societatea românească nu era suficient pentru a satisface în întregime necesitățile unei mișcări politice eficiente pentru apărarea drepturilor populației românești. Învățătorii și funcționarii de stat nu puteau liber să participe în viața politică pentru că riscau prigoniri sau chiar concedieri, astfel că acest rol revenea intelectualilor de profesie liberă, în special avocaților și medicilor, reprezentanților păturii burgheze (negustori și meseriași), țăranilor emancipați, dar și preoșimii ortodoxe și greco-catolice.

În condițiile destrămării monarhiei dualiste, în *interregnumul* care a domnit până la instaurarea puterii de stat sârbești și a proclamării Regatului S.C.S., la Vârșeț a fost la 17 noiembrie înființat un nou consiliu municipal, alcătuit din 25 de sârbi, 25 de germani, 25 de maghiari și 25 de români, avându-l de președinte pe protopopul ortodox român Traian Oprea¹⁸⁶. Acest consiliu se îngrijea de aprovizionarea populației cu alimente și de iluminarea orașului, oferind ajutor și localităților din împrejurime de a-și înființa consilii locale¹⁸⁷, funcționând până în momentul în care autoritățile S.C.S au înființat organele proprii ale puterii de stat. Traian Oprea s-a găsit, de la bun început, în atenția autorităților sârbo-croato-slovene, nu numai ca o personalitate marcantă din rândul clerului bisericesc român, fiind paroh, protopop și vicar eparhial, foarte apreciat de populația românească din zonă, fiind și „din punct de vedere politic unul dintre cei mai marcanți români în această regiune”¹⁸⁸. De aceea, s-a cerut urmărirea acestuia, pentru că efectua foarte multe călătorii în România, cu toate că în campania electorală

186 Gligor Popi, op. cit., p. 40.

187 *Ibidem*.

188 G. Popi, op. cit., p. 64.

din 1923, în discursurile ținute la adunările organizate de Partidul Român, nu a ieșit din limitele lealității față de stat.

Sub supravegherea autorităților se găsea și Ioan Murgu, protopopul Panciovei, suspectat de „ținută dușmănoasă”, fiindu-i reproșat că nu a pomenit persoana regelui în biserica de la Satu Nou, căci cu prilejul sărbătorilor de stat nu a arborat pe clădirea bisericii drapelul Regatului S.C.S., că a adus pe furiș abecedare din România, că îi îndeamnă pe copii să nu vorbească limba statului ș.a.¹⁸⁹ La fel, erau supravegheați și alți reprezentanți ai clerului ortodox român, membri ai Partidului Român, din cauza discursurilor pe care le țineau cu ocazia adunărilor organizate de Partidul Român. Printre aceștia, îi amintim pe Gheorghe Șdicu din Seleuș, Constantin Dimian din Petrovasâla, Adam Fiștea din Vârșeț ș.a.

În condițiile în care intelectualitatea și burghezia română se stabilește în România, clerul ortodox român este principalul promotor al năzuințelor naționale ale românilor din Banatul iugoslav, devenind, astfel, și purtătorii vieții politice și ai Partidului Român din Regatul S.C.S., înființat în anul 1923. Încă la sfârșitul anului 1922, frunțașii românilor din Banatul iugoslav au ținut mai multe consfătuiri la care s-au făcut pregătirile necesare pentru organizarea politică a minorității române. La consfătuirea de la Vârșeț, ținută pe data de 25 decembrie, a fost ales un Comitet Central, alcătuit din 30 de membri, în care funcția de vicepreședinte i-a aparținut protopopului Oprea, dovadă a rolului important pe care îl avea în viața național-politică a românilor bănățeni. Funcția de președinte o deținea dr. Aurel Novac, avocat din Biserica Albă, iar cea de secretar general – dr. Ioan Jianu, avocat din Alibunar¹⁹⁰.

Partidul Român din Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor a fost constituit la Adunarea de la Alibunar, pe data de 10 februarie 1923. Pe lângă frunțașii amintiți, în Comitetul Executiv al Partidului, funcția de vicepreședinte era deținută de preotul Teodor Petrică din Nicolinț, iar dintre ceilalți 13 membri, 7 erau preoți, și anume: Ștefan Popa și Gheorghe Șdicu din Seleuș, Constantin Dimian din Petrovasâla, Marcu

190 Gligor Popi, op. cit., p. 54-55.

Boldovină din Doloave, Ioan Naia din Mărghita, Ioan Tătucu din Sălcița și protopopul Gherasim Andru din Sărcia. În special s-au evidențiat prin activitatea lor, în această primă fază a existenței Partidului, preoții Teodor Petrică și Alexandru Guga, șeful Partidului. Pe lista Partidului pentru alegerile parlamentare din martie 1923 se găseau și câțiva preoți, și anume: Alexandru Guga din Coștei, candidat pentru cercul electoral Vârșeț, Ștefan Popa din Seleuș (candidat) și Victor Popovici din Deliblata (supleant), pentru cercul electoral Covăcița și Cuvin, George Șdic din Seleuș, candidat pentru cercul electoral Panciova¹⁹¹. Purtătorul listei a fost dr. Ioan Jianu, avocat din Alibunar, care va și reuși să obțină la aceste alegeri mandatul de deputat în parlamentul sârbo-croato-sloven.

Este evident, deci, rolul important al preoțimii în conducerea Partidului Român, în această primă fază a existenței sale, dar și mai târziu. Săptămânalul *Graiul românesc* din Panciova, organ al Partidului Român, relatează cu regularitate despre adunările electorale, dar și despre alte evenimente organizate de Partid ținute prin localitățile bănațene, la care și-au dat contribuția în special reprezentanții clerului, ca buni oratori și oameni în care poporul avea încredere.

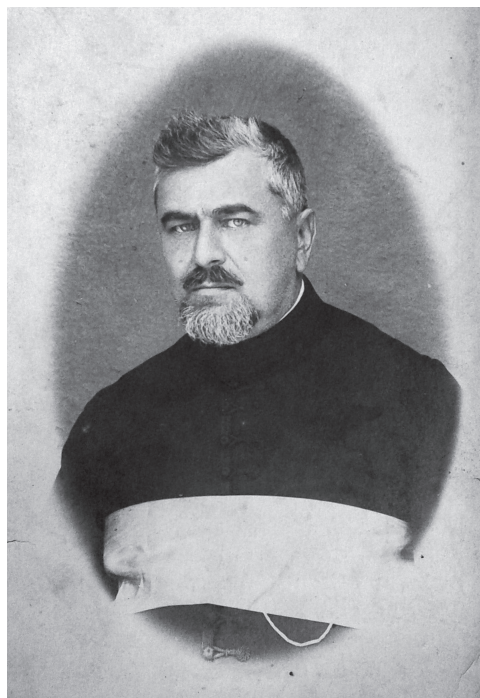
În Programul Partidului este acordată o atenție deosebită bisericii, ceea ce nu este nimic neobișnuit, având în vedere numărul preoților care participau în conducerea Partidului, dar și reputația pe care o aveau în rândul minoritarilor români din Banat, preponderent din pătura țărănească. Concret, în capitolul IV, intitulat *Politica culturală*¹⁹², sunt concretizate revendicările Partidului Român referitoare la Biserica Ortodoxă Română. Se cere, printre altele „menținerea autonomiei bisericii noastre ca și până acuma”, apoi ca „averile, fondurile bisericesti să se bucure de tot spijinul statului și să fie scutite de dare”, catehismul în școlile cu limba de predare română să fie predat în exclusivitate de preoți ortodocși români, iar „în caz de lipsă în școala satelor să poată învăța copiii și preotul înlocuind pe dascăl”. Astfel de cazuri au fost numeroase, în special în anii

191 *Graiul românesc*, Panciova, nr. 3 din 18 martie 1923, p. 1.

192 *Foaița diecezană*, nr. 9 din 26 februarie/11 martie 1923, p. 4; *Nădejdea*, Vârșeț, nr. 17 din 1927, p. 3.

douăzeci când se simțea lipsa de dascăli în școlile primare românești, astfel că s-a încercat depășirea acestei situații prin numirea preotului local la postul de învățător, fapt care nu a fost admis de autoritățile școlare. Programul Partidului mai prevedea posibilitatea angajării preoților din România, până la înființarea unui institut teologic român în Iugoslavia, dar și posibilitatea ca tinerii să poată frecventa cursurile institutelor teologice din România. În sfârșit, se cere ca preoții să fie sprijiniți de stat. În special este interesantă revendicarea libertăților confesionale „și pentru românii care nu sunt pravoslavnici, precum și pentru toate confesiunile”, revendicare care vine să confirme vechile tradiții ale multiculturalismului și multiconfesionalismului bănățean.

La începutul anului 1925, dr. Aurel Novac demisionează de la funcția de președinte al Partidului Român, din cauza intenției sale de a trece în România, ceea ce s-a și realizat în același an. Noul președinte al Partidului devine Teodor Petrică, preot din Nicolinț, până atunci vicepreședintele Partidului, care s-a evidențiat atât în timpul campaniei electorale din 1923, cât și mai târziu, printr-o activitate intensă în interesul Partidului. Alegerea sa a fost susținută de majoritatea membrilor Partidului. Dacă luăm în vedere și faptul că în același an, în urma eșecului de la alegerile parlamentare, țara este părăsită și de dr. Ioan Jianu, secretarul general al Partidului și fost parlamentar, se poate ușor observa creșterea în continuare a influenței clerului în activitățile Partidului Român până la desființarea acestuia în

Ioan Murgu, protopopul Panciovei
(1923-1939)

1929. Ce e drept, clerul participă activ în conflictele fracționiste izbucnite în anul 1925 și continuate cu ocazia alegerilor parlamentare din anul 1927, ceea ce a dus la slăbirea Partidului și la un nou eșec la alegerile parlamentare amintite.

Scindarea în vârful Partidului a fost anticipată de conflictul majorității frunțașilor politici români cu noul proprietar al *Graiului Românesc*, publicistul Ioan Erina din Panciova, care cu toate că a fost sprijinit de Partidul Democrat al lui Ljubomir Davidović, nu a putut să facă față presiunilor exercitate de grupul de la Vârșeț adunat în jurul profesorului dr. Savu Butoarcă, susținut de majoritatea reprezentanților clerului și de frunțașii din ținutul Vârșețului, printre care protopopul Traian Oprea, preotul Adam Fiștea ș.a. *Graiul Românesc* și-a încetat apariția în anul 1926. Acest grup va prelua și noul săptămânal *Nădejdea*, care a început să apară la Vârșeț în anul 1927.

Cu ocazia alegerilor parlamentare din anul 1927, scindarea în rândul Partidului Român va lua proporții deloc neglijabile, după ce un grup de frunțași ai Partidului, printre care și preotul Alexandru Guga din Coștei, au alcătuit așa-numitul *Act frățesc*, o proclamație în care îi îndeamnă pe alegători să nu voteze pentru Partidul Român, ci pentru partidele guvernamentale, ceea ce i-a dezorientat pe alegători și a contribuit la eșecul Partidului Român la alegerile parlamentare din septembrie. Era evident în acele clipe că scindarea și luptele fracționiste între frunțașii români au la bază interese personale și de grup, în care au fost implicați și reprezentanții clerului. Astfel, semnatarii *Actului frățesc* într-un nou document emis la Alibunar, intitulat *Scrisoare deschisă fraților noștri*, îl acuză pe protopopul Oprea că a promis că Partidul Român va sprijini Partidului Democrat dacă va fi anulată amenda de 100 000 dinari pe care trebuia să o plătească banca *Luceafărul*, Oprea găsindu-se în direcțiunea acestei bănci¹⁹³. Într-un alt document, intitulat *Frați Români – Români naționaliști*, publicat cu multe greșeli în exprimare și de tipar (ceea ce ne face să ne îndoim asupra autorilor acestei foi volante), alegătorii români sunt la fel chemați să boicoteze alegerile sau să voteze „pentru om în care aveți mai mare

193 G. Popi, *România din Banatul iugoslav 1918-1941*, p. 109.

încredere”, dar de data aceasta ca semnatori apar, incredibil, chiar dr. Savu Butoarcă și protopopul Oprea. Oricum, chiar și dacă acest afiș a fost alcătuit și montat de adversarii Partidului Român, rămâne cert faptul că Traian Oprea a fost implicat în numeroase afaceri care puteau să-i compromită renumele de înalt demnitar al B.O.R. și că implicarea clerului ortodox român în afacerile politice din Iugoslavia interbelică, în ciuda marilor merite în lupta pentru apărarea intereselor românilor din Banatul iugoslav, nu era întotdeauna chiar fericită pentru imaginea Bisericii Ortodoxe Române în societatea interbelică. Că Oprea avea mari merite în viața politică a românilor bănățeni o recunoaște și Alexandru Butoarcă, care nu îl simpatiza pe protopop, acuzându-l într-o scrisoare adresată lui Corneliu Groșoreanu (1930) de abuzuri în conducerea afacerilor băncii *Luceafărul*. Însă, în aceeași scrisoare Butoarcă descrie rolul lui Oprea în viața politică a românilor, susținând că „ne-a dat sfaturi, și cu câțiva ani mai înainte și îndrumări foarte prețioase, fiind un politician consumat”¹⁹⁴. Rolul de lider politic al protopopului Vârșetului este confirmat și în continuarea textului: „Cu câțiva ani mai înainte și în viața politică directivele ne-a dat Domnia sa, ce nu înseamnă că noi nu am fi fost în stare să lucrăm cu capul nostru ci aflând soluțiunile în conformitate cu părerile noastre, am fost organul de executare și acționare”¹⁹⁵.

Reprezentanții clerului, ca membri în conducerea Partidului Român, își vor aduce contribuția și la formarea organizațiilor de partid în Banatul Central, în localitățile din jurul Becicherecului Mare (Zrenianin), în care până atunci Partidul Român nu desfășura o activitatea mai intensă. La 20 martie 1928 a avut loc la Becicherecul Mare adunarea de constituire a Partidului Român în Banatul de Nord, la care au participat, ca reprezentanți ai Comitetului Central al Partidului, protopopul Traian Oprea, preotul Adam Fiștea și publicistul Nicolai Roman, redactor la *Nădejdea*.

Activitatea Partidului a fost interzisă în urma introducerii Dictaturii de la 6 Ianuarie 1929 de către regele Alexandu I,

194 Scrisoarea lui Alexandru Butoarcă către Corneliu Groșorean, din 7 septembrie 1930, în: Carmen Albert, *Documentele Institutului Banat-Crișana*, II; Editura Mirton, Timișoara, 2009, p. 280.
195 *Ibidem*.

Constantin Dimian, paroh la Petrovasâla

fiind de fapt interzise toate partidele politice din țară. În anii următori, treptat va apare pe scena politică o nouă generație de fruntași ai mișcării naționale românești, în frunte cu dr. Alexandru Butoarcă, dar în care un rol foarte important îl aveau și preoții Ioan Mităr din Straja și Lazăr Cârdu din Sân-Mihai, pe lângă alți preoți care s-au evidențiat și în anii douăzeci în cadrul Partidului Român.

În momentul reintroducerii parlamentarismului democrat în țară, în preajma alegerilor parlamentare în anul 1935, românii din Banatul iugoslav

s-au reorganizat pe plan politic în cadrul așa-numitului Comitet Central Român, înființat la Adunarea de la Alibunar din 28 februarie 1935. În cadrul acestuia din nou se evidențiază, pe lângă Alexandru Butoarcă, preoții Teodor Petrică, Alexandru Guga și alții. Fost președinte al Partidului Român, preotul Teodor Petrică din Nicolinț are o puternică susținere de la autoritățile iugoslave, întreținând „legături cu unele persoane marcante din Belgrad”¹⁹⁶. Succesul Comitetului Central Român s-a materializat prin alegerea lui Alexandru Butoarcă la funcția de senator.

Vechile conflicte și interesele opuse în rândul fruntașilor români au ieșit însă din nou în evidență. Conflictul dintre Alexandru Butoarcă și oponentii săi din rândul preoțimii au izbucnit din nou primind o intensitate și mai mare decât în trecut. Preoțimea ortodoxă română, în frunte cu Ioan Mităr și Lazăr Cârdu, convoacă Marea adunare a românilor de la Petrovasâla, din 18 martie 1936, la care a fost înființată asociația *Astra* pentru

196 A.P.P., nr. 207/1936.

Banatul iugoslav, la funcția de președinte fiind ales Ioan Mităr. Susținătorii *Astrei* intră într-un conflict dur cu grupul din jurul săptămânalului *Nădejdea*, care erau încadrați în Comitetul Central Român, în fruntea căruia se găsea Alexandru Butoarcă. Implicarea preoțimii în luptele fracționiste purtate între diferite grupuri de fruntași români va primi o intensitate nemaivazută până atunci, astfel încât autoritățile B.O.R. au fost nevoite să intervină. Într-o scrisoare din 7 februarie 1938, adresată protopopului Ioan Murgu din Satu Nou¹⁹⁷, episcopul Caransebeșului Vasile Lăzărescu cere de la preoțime ca „în interesul sporirii mijloacelor și condițiilor favorabile pentru păstrarea și întărirea etnicului nostru românesc în acele părți înstrăinate să se abțină de la orice amestec în vrajba luptelor politice”. Preoții ortodocși români „trebuie să renunțe la ambiții și interese personale, la realizări și polemici cu alți conducători ai românilor de acolo”, fiind invitați „să-și restrângă activitatea lor la păstrarea și întărirea vieții creștinești și românești din parohiile noastre”. Interzicerea de a se implica în afacerile politice în special se referă la preoții Ioan Mităr, Lazăr Cârdu și Nicolai Roman, iar în cazul continuării acestor activități, se vor lua „măsuri disciplinare impuse de apărarea intereselor obștești din acea parte a eparhiei”¹⁹⁸.

Lazăr Cârdu, paroh la Sânt-Mihai, împreună cu familia (1926)

Această dispoziție a episcopului a avut ca urmare încetarea

197 A.P.P., nr.259B/1938.

198 *Ibidem*.

aparitiei săptămânalului *Foia poporului român*, redactat de Mităr și Cârdu, cât și încercarea de depășire a conflictelor și divergențelor între fracțiunile românilor din Banatul iugoslav. Primăvara anului 1938 aduce o liniștire a spiritelor și o acțiune comună fructificată prin organizarea serbărilor *Astrei*, în luna mai, însă cu apropierea alegerilor parlamentare din decembrie 1938, vechile divergențe și conflicte politice au ieșit din nou la suprafață, însă fără o implicare mai activă a clerului, în primul rând datorită intervenției ierarhului de la Caransebeș. Până la sfârșitul perioadei interbelice nu au fost înregistrate noi activități politice mai intense ale preoților ortodocși români.

8. Vizite canonice

Ierarhii de la Caransebeș și Arad au fost deosebit de interesați de buna desfășurare a vieții confesionale în parohiile de sub administrația lor găsite după 1918 în cadrul statului iugoslav. Vizitele canonice desfășurate prin parohiile din cadrul acestor eparhii au avut o importanță și o semnificație aparte în special atunci când au fost realizate în localitățile din Banatul sârbesc, de cealaltă parte a graniței dintre cele două state.

Episcopul Iosif Traian Badescu¹⁹⁹ a efectuat în anii 1928 și 1929 prima vizită a unui ierarh în parohiile de sub administrația Eparhiei Caransebeșului, găsite în cadru statului iugoslav. La începutul anului 1928 au fost primite aprobările de la autoritățile sârbo-croato-slovene cu privire la efectuarea acestei vizite²⁰⁰, astfel că s-a putut recurge la pregătirile pentru realizarea ei, care va avea loc în perioada 4-11 octombrie. Vizita episcopului în parohiile din Banatul sârbesc a fost urmărită și prezentată cu lux de amănunte în presa contemporană, atât în presa ecleziastică din România²⁰¹, cât și în presa în limba română din Regatul Iugoslav²⁰².

Împreună cu ierarhul, la vizită au participat Romul Ancușa, consilier și referent eparhial, Mihail Costescu, protopop al Mehadiei, Dimitrie Zgaverdea, director eparhial, Teodor Roșca, diacon episcopal, Petru Lățiu, diacon, cât și medicul episcopului Constantin Popasu. Itinerarul prevăzut era următorul: 4 octombrie – sosirea la Vârșeț; 5 octombrie – parohiile Straja, Biserica Albă, Grebenaț, Oreșăț și Vârșeț; 6 octombrie – Srediștea Mică, Jamu Mic, Mărghita; 7 octombrie – Râtișor, Vlaicovăț, Nicolinț; 8 octombrie – Alibunar, Petrovasâla, Satu Nou; 9

199 Dr. Iosif Traian Badescu (1858-1933), episcop al Caransebeșului în perioada 1920-1933. Teologia a studiat-o la Cernăuți ca bursier al episcopului Ioan Popasu. În anul 1890 este hirotonit în diacon, după care urmează o perioadă de ascensiune în cariera sa și de numire în noi grade și funcții. După trecerea episcopului Miron Cristea la București, în 1920 este ales de episcop al Caransebeșului, funcție pe care o va deține până la moarte. Având „o rutină de administrator neîntrecut”, reușește să înmulțească considerabil fondurile și fundațiile eparhiei, ridicând totodată și Institutul teologic din Caransebeș la rangul de Academie teologică. O atenție deosebită a acordat-o credincioșilor din Banatul iugoslav (Nicolae Cornean, *Monografia Eparhiei Caransebeș*, Caransebeș, 1940, p. 50-53).

200 Constantin Cilibia, op. cit., p. 231.

201 *Foaia diecezană*, Caransebeș, nr. 43-52 din 1928 și nr. 1, 2 și 6 din 1929.

202 *Nădejdea*, Vârșeț, nr. 42-51 din 1928.

octombrie – Panciova, Ofcea, Glogoni, Iabuca; 10 octombrie – Uzdin, Dobrița și Seleuș; 11 octombrie – încheierea vizitei și întoarcerea la Caransebeș.

Evenimentul a fost urmărit cu viu interes nu numai de clerul ortodox român și de enoriași, ci și de reprezentanții autorităților politice, care au fost prezenți la întâmpinarea înaltului ierarh al B.O.R. în mai toate localitățile pe care acesta le-a vizitat. Programul era cam asemănător în toate localitățile: un număr impresionant de mare de enoriași care au venit să participe la eveniment, pentru că „vine Arhipăstorul, să-l întâmpinăm cu bucurie, cu toată căldura inimii, cu tot sufletul însetat și dornic de lumină, de îmbărbătare, de mângâiere...”²⁰³. Cu o doză nemaîntâlnită de entuziasm, Nicolae Roman, redactorul *Nădejdei*, descrie pe coloanele săptămânalului vârșețean impresiile de la întâmpinarea episcopului din Caransebeș, cu „bubuituri de treascuri”, cu „voinici călări”, cu țărani îmbrăcați în haine de sărbătoare, coruri bisericesti, fanfare (acolo unde au fost deja înființate), elevii de la școală cu învățătorii lor, reprezentanții autorităților locale și cercuale și, în sfârșit, cu protopresbiterii tractuali și preoții locali.

Episcopul cu suita sa a sosit la Vârșeț pe data de 4 octombrie. Desprindem un fragment de la acest eveniment din relaterea lui Nicolai Roman, publicată în *Nădejdea*²⁰⁴, pentru a reda imaginea orașului în condițiile întâmpinării arhierului:

În ziua sosirii P.S.Sale, dis-de-dimineată, orașul a îmbrăcat haine de sărbătoare. Administrația orașului și-a făcut datoria din plin. Tot orașul era arborat cu steagurile statului. Mulțimea satelor a pornit într-una, către gară. Ordinea a fost ținută exemplar de poliția orașului, așa că nu s-a întâmplat nici cea mai mică neorânduială, necum incident.

În gară, înaltul oaspe e salutat, întâiu, de către d. Primar al orașului Iovanovici, însoțit de domnii dr. Medzihradsky, prefect de poliție, dr. Graftner și protonotarul din loc. Dl primar Iovanovic urează P.S.Sale, în numele orașului, bun-sosit, nădăjduind că P.S.Sa se va convinge de iubirea care o au cu toții față de D-Sa...”

²⁰³ *Nădejdea*, nr. 43 din 21 octombrie 1928, p. 1.

²⁰⁴ „Calea de triumf a P.S.Sale dr. I.T.Badescu, *Nădejdea*, nr. 44 din 28 octombrie 1928, p.1.

Nu au lipsit nici reprezentanții Bisericii Ortodoxe Sârbe, preoții Momirović și Stojanović, care au urat bun-venit episcopului român, în numele lui Ilarion, episcopul sârb al Vârșețului²⁰⁵. Întâmpinarea episcopului la Vârșeț a fost într-adevăr impozantă. La peron, pe lângă reprezentanții autorităților, era prezent și protopopul Traian Oprea, întovărășit de corul mixt din Vârșeț și de corul bărbătesc din Coștei. Persoanele din suita episcopului: dr. Popasiu, Emanuel Bucuța, Romul Ancușa, secretarul Sgaverdea, diaconii Roșca și Laețiu, au fost adânc impresionate de numărul mare de credincioși români prezenți la gară, de cele două coruri care au participat la eveniment și nu le venea să creadă că așa ceva este posibil într-o țară străină, protopopul Oprea explicându-le cauza: „legătura de reciprocitate”, „pricipiile legale”, „libertatea asigurată prin constituție”²⁰⁶.

În tot cursul drumului de la gară până la biserica ortodoxă română, alaiul cu cele patru trăsuri în care se găsea ierarhul cu suita sa și gazdele lor, a fost întâmpinat de numeroase coruri și fanfare, repartizate în felul următor: corul mixt din Vârșeț și corul bărbătesc din Coștei (la gară), fanfara și corul din Grebenăț (la Arenele sportive), fanfara și corul din Srediștea Mică (la moară), fanfara și corul din Voivodinț (la crucea I), fanfara și corul din Oreșăț (la spital), fanfara și corul din Sălcița (la „Biserica mică”), fanfara și corul din Mărghita (la crucea II), fanfara și corul din Jamul Mic (la banca Dragic), fanfara și corul din Straja (la catedrala ortodoxă sârbă), fanfara și corul din din Vlaicovăț (după catedrala ortodoxă sârbă), fanfara și corul din Iablanca (la Primărie), fanfara și corul din Râtișor (la intrarea în biserică), corul din Marcovăț (în biserică). În total, au fost prezente 14 coruri și 12 fanfare, coordonate de învățătorul pensionar Savu Petrovici²⁰⁷.

La Straja, arhierul a fost întâmpinat „cu urale însuflețite”, cuvântul de salut fiind rostit de parohul local Ioan Mităr, discursul său fiind în întregime publicat în *Nădejdea*²⁰⁸. În

205 *Nădejdea*, nr. 45 din 4 noimebrie 1928, p. 2.

206 *Ibidem*.

207 *Ibidem*.

208 *Nădejdea*, nr. 43 din 21 octombrie 1928, p.1.

Vizită canonică a episcopului Iosif Traian Badescu (1928)

aceeași zi episcopul împreună cu suita sa a vizitat orașul Biserica Albă, fiind în fața bisericii întâmpinat de „români puținei, dar profund mișcați”, cât și de primarul orașului Kosta Spajić, de preotul ortodox român Iacob Drăgulescu, care înaltului oaspete transmite „cuvinte de venerație, dragoste și mulțumire”²⁰⁹. Urmează vizita la Grebenaț, unde este prezentă „o mulțime fără pereche”, iar preotul Ștefan Balea „rostește o scurtă dar impresionantă vorbire”²¹⁰, în care își arată mulțumirea prezenței unui ierarh ortodox în acest sat, care nu a fost vizitat de o înaltă față bisericească de 140 de ani²¹¹. De la Oreșat, episcopul cu suita sa s-a întors la Vârșeț, unde au rămas peste noapte.

²⁰⁹ *Ibidem*.

²¹⁰ *Nădejdea*, nr. 44 din 28 octombrie 1928, p. 1.

²¹¹ *Ibidem*.

Episcopul Iosif Traian Badescu la Glogoni

În ziua următoare, 6 octombrie, vizita continuă la Srediștea Mică și la Jamu Mic, sat care în acel moment nu avea preot, însă credincioșii sperau într-un „popă român, tânăr, bun, înțelept, răbdător și iubitor”²¹², care să fie numit în această parohie. La Sân-Ianăș, cuvântul de salut a fost rostit de preotul Lazăr Cârdu, după care a urmat, pe 7 octombrie, vizita la Râtișor și Vlaicovăț. La Râtișor, după obiceiurile epocii, în fața bisericii a fost ridicat un arc de triumf. La Vlaicovăț a fost oficiată Sf. Liturghie, după care episcopul a rostit o predică în care a amintit credincoșilor că a mai vizitat parohia lor în urmă cu 35 de ani, când se găsea în suita episcopului Nicolae Popea. La Nicolinț, în sunete de fanfară, arhierul a fost așteptat de mulțimea de credincioși:

212 *Ibidem.*

„țărani, intelectuali, femei, bărbați, copii mici”²¹³ în frunte cu preotul Teodor Petrică, care deținea și funcția de președine al Partidului Român. Urmează vizita în parohiile aparținătoare protopopiatului Panciovei. La Alibunar, „o mulțime de călăreți și o mulțime de trăsuri țărănești așteaptă la marginea satului”, iar în sat, episcopul este așteptat de protopopul Panciovei Ioan Murgu, de deputatul sinodal Nicolae Șofariu și de pretorele Slavko Pavlov, ca reprezentant al autorităților de stat, cuvântul de salut fiind rostit de preotul Nicolae Popovicu. De menționat și vizita pe care a făcut-o cu această ocazie bisericii ortodoxe sârbe din loc, episcopul fiind întâmpinat cu această ocazie de preotul ortodox sârb Tosa Slankamenac.

La Petrovasâla, episcopul Badescu a fost impresionat atât de numărul mare de credincioși care l-au întâmpinat, cât și de dimensiunile edificiului bisericii. După cum este specificat în relatarea de la eveniment, „unde te uiți numai paori români în haine de sărbătoare, numai trăsuri împodobite cu covoare, peste 50 de călăreți minunați, arcuri triumfale și drumurile presărate cu verdeață”²¹⁴. Rugăciunea de mulțumită a fost oficiată de protopopul Ioan Murgu, împreună cu diaconii Roșca și Laețiu, iar răspunsurile au fost date „cu o precizie unică”²¹⁵, de corul bisericesc din loc, condus de Ion Niță Mioșcu.

Din Petrovasâla, suita în care se găsea episcopul diecezan a continuat la Satu Nou, sediul protopopiatului Panciovei și localitatea cu cea mai mare comunitate românească din Banatul sârbesc. Fiind o localitate mixtă româno-sârbă, în centrul satului se găsesc două biserici ortodoxe, una lângă cealaltă. După ce a vizitat biserica ortodoxă română, episcopul Badescu a profitat de ocazie pentru a vizita și biserica sârbească, unde a fost întâmpinat de preotul Cedomir, care „binecuântează pe P.S. Sa, arătând bucuria credincioșilor sârbi de a saluta în mijlocul lor pe Arhiepiscopul fraților lor români”²¹⁶.

Pe data de 9 octombrie au fost cercetate parohiile Panciova,

213 *Nădejdea*, nr. 47 din 18 noiembrie 1928, p. 2.

214 *Nădejdea*, nr. 48 din 25 noiembrie 1928, p. 3.

215 *Ibidem*.

216 *Foaia diecezană*, nr. 50 din 9 decembrie 1928, p. 2.

Ofcea, Glogoni și Iabuca²¹⁷. Arhiereul a fost întâmpinat în fața Capelei Ortodoxe Române din Panciova de preotul Isidor Zaberca și de credincioșii pancioveni, fiind prezenți și reprezentanții autorităților civile, în frunte cu primarul orașului. Cuvintele protocolare rostite de primar și de parohul Zaberca au fost recepționate de episcop, care la rândul său, după ce „săvârșește doxologia”, îi îndeamnă pe credincioși „să fie vrednici urmași ai părinților lor, ținând cu tărie la neamul nostru și la biserica străbună, fiind în același timp și cetățeni loiali ai Regatului S.H.S. și cu supunere și ascultare nu numai către autoritățile bisericești, ci și către cele civile și administrative”. Iosif Traian Badescu a efectuat cu această ocazie și o vizită primarului și primpretorului, după care și-a continuat drumul spre Ofcea, traversând Timișul cu schela și fiind întâmpinat în această localitate de credincioși, oficialitățile locale și de preotul local Traian Popescu. Ofcenii i-au mărturisit arhipăstorului intenția de a-și construi o nouă biserică, ceea ce s-a și realizat în anul 1931, după cum a fost și specificat mai sus.

La Glogoni, pe lângă credincioși, oficialitățile locale și preotul Valeriu Perin, este de remarcat întâlnirea lui Iosif Traian Badescu cu preotul romano-catolic George Tretter²¹⁸.

De menționat atmosfera de sărbătoare în localitatea Iabuca de lângă Panciova, cu o comunitate mică de români, dar care au ridicat cu această ocazie trei arcuri triumfale, cu mesaje de bun-venit arhiereului²¹⁹.

Vizita canonică a episcopului Iosif Traian Badescu în parohiile din Banatul iugoslav s-a terminat pe data de 10 octombrie, când au fost vizitate parohiile Uzdin, Dobrița și Seleuș. La Uzdin, arhiereul a putut să se convingă de puterea identitară, culturală și confesională a românilor din Banatul sârbesc, iar în următoarea parohie vizitată, la Dobrița, de agonia unei comunități românești pe cale de dispariție, fiind prezent un proces foarte puternic de asimilare a populației românești.

217 *Foaia diecezană*, nr. 51/1928, p. 2.

218 *Foaia diecezană*, nr. 52 din 23 decembrie 1928, p.6.

219 *Nădejdea*, nr. 48 din 25 noiembrie 1928, p. 3.

Episcopul Iosif cu pompierii din Glogoni

A fost întâmpinat de credincioșii din loc în frunte cu parohul din Seleuș George Șdicu, pentru că în acel moment parohia Dobrița era vacantă. Cu litia a fost condus până la biserica sârbească, „unde preotul sârbesc a săvârșit o scurtă rugăciune de mulțămită”²²⁰.

După vizita efectuată în parohia Seleuș, episcopul Badescu părăsește pe data de 11 octombrie Regatul S.C.S. și se întoarce la Caransebeș. A fost o vizită canonică reușită, în care arhiereul B.O.R. a putut și personal să se convingă de starea confesională, morală, culturală și identitară a enoriașilor din parohiile găsite în cadrul Regatului S.C.S. Numitorul comun al vizitelor efectuate în parohii este numărul mare de enoriași care l-au întâmpinat, festivitățile cu caracter cultural și confesional organizate cu această ocazie, întâlnirea cu oficialitățile de stat și locale ale arhiereului, dar și cu preoții aparținători altor confesiuni și, nu în ultimul rând, mesajul episcopului de toleranță și de colaborare cu cetățenii de alte confesiuni și etnii și supunerea față de autoritățile S.C.S., dar și insistarea asupra păstrării identității naționale și confesionale a acestei populații.

²²⁰ Foia diecezană, nr. 2 din 13 ianuarie 1929, p. 2.

Având în vedere că nu a reușit să viziteze toate parohiile din Banatul sârbesc, era de așteptat ca vizita canonică să continue în anul următor. La ședința Adunării Eparhiale din 18 mai 1929, deputatul sinodal Nicolae Șofariu, ca reprezentat al protopopiatului Panciova, și-a exprimat în numele credincioșilor din Iugoslavia mulțumirea pentru vizita canonică efectuată în 1928, exprimând dorința enoriașilor din parohiile care nu au fost vizitate de a se realiza o nouă vizită canonică în Banatul iugoslav²²¹. Această vizită a fost aprobată la ședința din 20 mai 1929, fiind planificată pentru luna octombrie a acestui an²²². Adunarea eparhială a invitat Consiliul eparhial să solicite la guvern intervenția pe lângă autoritățile iugoslave pentru cercetarea parohiilor care nu au fost vizitate în anul 1928. După ce au fost primite aprobările necesare, în perioada 3-9 octombrie a avut loc a doua vizită canonică a episcopului Iosif Traian Badescu în Banatul iugoslav, care va fi însoțit în călătoria sa de medicul Constantin Popasu, protopopul Romul G. Ancușa, consilierul referent eparhial Dimitrie Zgaverdia, diaconul Ion David, profesor de teologie și diaconul Teodor Roșca²²³. De data aceasta, au fost vizitate parohiile Omolița, Cuvin, Doloave, Deliblata, Maramorac, Marcovăț, Mesici, Iablanca și Sălcița.

Ierarhul și însoțitorii săi au intrat în Iugoslavia pe la Jimbolia, de unde au continuat înspre Panciova. Cu toate că aveau intenția ca sosirea lor la Panciova să fie făcută discret, în orașul de pe Timiș au fost așteptați de protopopul Ioan Murgu, preoții Victor Popovici, Ștefan Șperchez, Constantin Dimian, Valeriu Perin, Isidor Zaberca și deputatul sinodal Nicolae Șofariu, cât și de primpretorul Đura Najdaški, în numele autorităților de stat, care îl va însoți în toate localitățile găsite sub administrația sa, în care a fost planificată vizita canonică. În ziua următoare, în drum spre Omolița, au poposit la mănăstirea Vojlovica, unde arhiepiscopul a fost întâmpinat de arhimandritul sârb Ilarion, starețul mănăstirii, care „își exprimase dorința de a putea saluta pe Arhipăstorul bisericii surori între zidurile mănăstirii sale”²²⁴.

221 Constantin Cilibia, op. cit., p. 240.

222 *Ibidem*, p. 241.

223 *Ibidem*.

224 *Foaia diecezană*, nr. 43 din 27 octombrie 1929, p. 3.

Această vizită protocolară avea scopul de a păstra relațiile de colaborare între cele două biserici ortodoxe, în situația în care tratativele privind semnarea convenției bisericești dintre cele două state vecine întâmpinau anumite dificultăți.

Prima parohie vizitată a fost Omolița, una dintre parohiile ortodoxe române cu cei mai puțini credincioși, unde este întâmpinat de parohul local Pavel Topală, enoriași, de membrii reuniunii pompierilor, de primarul Vladimir Purković²²⁵, dar și de preoții sârbi Stefan Dakovic și Stefan Pantelić și de preotul romano-catolic Stefan Hoffmann²²⁶. A urmat vizita în orașelul Cuvin, apoi în parohia Deliblata, în ambele fiind realizate și contacte cu preoții sârbi²²⁷, localitățile fiind mixte. Trecând prin comuna sârbească Bavaniște, suita ajunge la Doloave, o puternică localitate mixtă sârbo-română, cu două parohii sârbești și una românească. Mulțimea de enoriași, în frunte cu parohul Marcu Boldovină, îl așteaptă pe episcop în fața bisericii: „Bubuiturile treasurilor vestesc sosirea Arhiereului, corul plugarilor din localitate, sub conducerea măestră a plugarului Ion Dănilă, cântă duios *Pe Stăpânul și Arhiereul nostru Iosif...*, iar Arhipăstorul dându-se jos din automobil, împărtășește arhierasca Sa binecuvântare poporului adunat, care o primește cu capetele plecate”²²⁸.

Aceeași atmosferă și la Maramorac, ultima localitate din protopopiatul Panciovei vizitată de episcopul din Caransebeș. Preoții bisericii ortodoxe române, enoriași, reprezentanți ai autorităților, ai bisericii ortodoxe sârbe și, în cazul acestei localități, și ai bisericii luterane, reprezentată prin preotul I. Lang, căruia episcopul Badescu îi mărturisește că „este deplin convins că înfrățirea popoarelor și națiunilor numai prin biserica lui Christos se poate realiza și de aceea, precum a îndemnat pe proprii săi fii sufletești, și credincioșilor luterani, de asemenea, le pune la inimă să pășească pe urmele mântuitoare ale evangheliei lui Christos”²²⁹.

225 *Ibidem*.

226 *Nădejdea*, nr. 45 din 3 noiembrie 1929, p. 2.

227 *Nădejdea*, nr. 48 din 24 noiembrie 1929, p.2.

228 *Nădejdea*, nr. 47 din 17 noiembrie 1929, p. 1.

229 *Foaia diecezană*, nr. 44 din 3 noiembrie 1929, p. 4.

Urmează, în final, vizita în parohiile aparținătoare protopopiatului Vârșetului. În ziua de duminică, 6 octombrie, este vizitată comuna Marcovăț, unica localitate românească din Banatul sârbesc în care pe lângă biserica ortodoxă română există și biserică greco-catolică (unită). La evenimentul prilejuit de vizita arhierescă au participat, pe lângă protopopul Traian Oprea, și alți preoți din tractul Vârșetului, două fanfare (din Srediștea Mică și Mărghita)²³⁰, urmând ca luni, 7 octombrie, vizita canonică să se termine la Mesici, Iablanca și Sălcița. La Mesici, mulțimea era adunată în fața capelei ortodoxe române, pentru că în acest sat încă nu a fost ridicată o biserică ortodoxă română, Mesiciul fiind filie la parohia Iabuca (Iablanca). Enoriașii au profitat de vizita arhierescă

Învățătorul Nicolae Șofariu, reprezentant mirean al protopopiatului Panciovei în Sinodul Eparhial al Caransebeșului și în Sinodul Mitropolitan de la Sibiu

și și-au manifestat dorința de a se organiza într-o parohie de sine stătătoare, ceea ce se va și realiza mai târziu²³¹. Cu această ocazie este vizitată și mănăstirea Mesici care aparținea Bisericii Ortodoxe Sârbe și pentru care s-au purtat procese în fața tribunalelor austro-ungare. Episcopul Iosif a fost întâmpinat de arhimandritul Ilarion, săvârșind împreună rugăciunea de mulțumită în biserica mănăstirii, arhierul de la Caransebeș

²³⁰ Foaiă diecezană, nr. 46 din 17. noiembrie 1929, p. 4-5.

²³¹ Constantin Cilibia, op. cit., p. 245.

mărturisind că este foarte emoționat prin faptul că se găsește în locul în care „fericitul nostru Arhiepiscop și Mitropolit Andrei Șaguna a petrecut odinioară clipe de reculegere sufletească, ca superior al acestei sfinte Mânăstiri”²³².

În continuare, are loc vizita la Iabuca, iar îndreptându-se spre Sălcița, ultima sa destinație în Banatul iugoslav, episcopul este întâmpinat la *Crucea cu patru stâlpi* de corul și mai mulți enoriași din Coștei, în frunte cu preotul Victor Trailovici, iar de acolo, trecând prin locul numit *Fântâna vlădicii*²³³, de care este legată o frumoasă legendă, ajung în Sălcița, satul găsit la hotarele țării, unde se și termină vizita canonică a lui Iosif Traian Badescu în Banatul iugoslav.

La doar câteva săptămâni după prima vizită canonică a lui Iosif Traian Badescu în Banatul iugoslav (1928), parohiile ortodoxe române din jurul Becicherecului Mare (șase parohii și o filie), găsite sub administrația Eparhiei Aradului, au fost vizitate de P.S.S. Grigorie Comșa²³⁴, episcopul Aradului. Și această vizită canonică a fost urmărită cu interes de săptămânalul *Nădejdea*, care practic în unele numere relata concomitent de la ambele evenimente religioase. Episcopul Grigorie a trecut în Iugoslavia pe la Mодоș (Jaša Tomić), fiind însoțit de arhimandritul Morușca, consilierul M. Păcățian, protopopul de Banat-Comloș dr. Șt. Cioroianu, profesorul de la Academia Teologică din Arad dr. Gheorghe Popovici și diaconul I. Raica²³⁵, cât și consilierul orașului Arad C. Popa, la Timișoara atașându-li-se și dr. Pavel

232 *Nădejdea*, nr. 51 din 15 decembrie 1929, p. 3.

233 *Nădejdea*, nr. 52 din 22 decembrie 1929, p. 2.

234 Dr. Grigorie Comșa (1889-1935), episcop al Aradului în perioada 1925-1935. După absolvirea Seminarului pedagogic-teologic „Andrei Șaguna” din Sibiu, își continuă studiile la Universitatea din Budapesta, obținând în 1915 titlul de doctor în drept. În anii 1920-21 își completează studiile la Facultatea de Teologie din București, unde își susține și teza de doctorat în teologie (1925). În același an ocupă scaunul episcopesc vacant al Aradului, unde a desfășurat o bogată activitate arhierescă, caracterizată în special prin intensificarea vieții religios-morale și misionare. S-a angajat la întărirea rolului cultural-pedagogic al Bisericii și la construirea de noi edificii eclaziastice pe întreg cuprinsul Eparhiei. Încă înainte de a fi ales în scaunul episcopal, la vârsta de 36 de ani deja avea publicate 12 cărți din domeniul teologiei, activitate pe care a continuat-o și după numirea sa în funcția de episcop, publicând în total 51 de volume. În special subliniem lucrările sale în care analizează, din punctul de vedere al doctrinei ortodoxe, esența cultelor neoprotestante, contribuind astfel la acțiunile B.O.R. de combatere a acestor mișcări religioase. Pentru multiplele sale merite în dezvoltarea și promovarea Bisericii, a culturii și științei, în 1934 a fost ales de membru de onoare al Academiei Române (Pavel Vesa, *Episcopii Aradului 1706-2006*, Editura Gutenberg univers, Arad, 2007, pp. 233-295).

235 *Biserica și școala*, Arad, nr. 45- 46 din 3 noiembrie 1928, p. 13.

Obădeanu, senator și dr. Dimitrie Chiroi, notar public²³⁶, ambii foști avocați la Becicherecul Mare. Trecând frontiera în Iugoslavia și ajungând în comuna Sărcia (azi Sutjeska), delegația arhierescă a fost întâmpinată de pretorele plasei Alibunar și de notarul comunei Sărcia, cât și de preoții din parohiile românești din Banatul iugoslav care se găseau sub administrația Eparhiei Caransebeșului; Ioan Naia din Mărghita, Cuzman Lăpădat din Râtișor, Adam Fiștea din Grebenaț și Nicolai Roman, redactorul săptămânalului *Nădejdea* din Vârșeț. În numele gazdelor, înalta delegație bisericească a fost salutată de preotul Gherasim Andru din Sărcia²³⁷, administratorul protopopiatului, și de pretorele Becicherecului Mare, dr. Tihomir Nikolajević. Participarea corului și a fanfarei din Sărcia a dat evenimentului o notă festivă. Episcopul Grigorie îi îndeamnă pe credincioșii prezenți într-un număr foarte mare la păstrarea credinței ortodoxe și a limbii materne, dar și la loialitate față de statul sârbo-croato sloven și față de regele Alexandru²³⁸.

La Ecica, episcopul este întâmpinat de un număr deosebit de mare de credincioși, fiind salutată de primarul comunei românești (Ecica Română), Agutescu, și germane (Ecica Germană), Iosif Kirch, de notarul comunal Jaša Mihailović și de învățătorul Voin, iar raportul oficial i-a fost dat de capelanul Istrate, în absența parohului Valeriu Magdu, care era plecat la Cluj „să-și vadă de sănătate”²³⁹. Raportul nu era întru totul pozitiv, capelanul subliniind numeroasele probleme din parohie, printre care nefrecventarea slujbelor bisericești de către tineret, concubinajul, „pruncuciderea”, materialismul ș.a.²⁴⁰, care de fapt au fost un fenomen omniprezent în lumea rurală bănățeană interbelică, ca urmare a crizei sociale, politice, economice și morale generale de care a fost cuprins întregul bătrân continent în urma Marelui război. Oricât de negativ să fi fost raportul despre starea în parohie, nu a lipsit banchetul organizat în cinstea înalților oaspeți, după care episcopul și suita sa au vizitat biserica sârbească din Ecica, cu un număr mic

236 *Biserica și școala*, nr. 47-48 din 10 noiembrie 1928, p. 4.

237 *Nădejdea*, nr. 48 din 25 noiembrie 1928, p. 2.

238 *Biserica și școala*, nr. 47-48 din 10 noiembrie 1928, p. 4.

239 *Ibidem*.

240 *Ibidem*.

În 3-6 Nov. vizite
canonice în Toracul Mare
etc. Vă vedem bucurat.

+ Grigorie Comșa

Semnătura episcopului Aradului Grigore Comșa cu ocazia
vizitei canonice la Toracul Mare

de enoriași în acel moment, păstoriți de preotul Milutin Vujić.

Vizita la Becicherecul Mare nu făcea parte din vizita canonică a episcopului Grigorie, în acest oraș nefiind parohie și nici filie ortodoxă română, ci din partea protocolară a călătoriei ierarhului în statul iugoslav, în care a fost organizată întâlnirea cu prefectul județului, dr. Rajic.

Localitatea Clec, care a fost vizitată în continuare, reprezenta filie la parohia Iancaid, numărul românilor din această localitate fiind mic, între 20 și 30 de familii. Având o stare identitară solidă, sufletul românilor din Clec este comparat cu cel al „codrenilor noștri de la Mesici”²⁴¹.

Oricum, vizita a fost reușită și enoriașii au venit să-l salute pe ierarh, în fața primăriei fiind prezent și primarul german al comunei, notarul comunal, preotul romano-catolic și, firește, administratorul filiei, preotul Nicolae Raichici din Iancaid. Pentru vizita în parohia Iancaid este caracteristic faptul că, pe lângă preot, enoriași și reprezentanții autorităților, delegația episcopală a fost întâmpinată și salutată și de o delegație a bisericii unite din loc, în frunte cu preotul Ioan Crașovan, ceea ce, de exemplu, la Marcovăț nu a fost cazul. Subliniem faptul că în perioada interbelică în Banatul iugoslav funcționau două

241 *Nădejdea*, nr. 49 din 2 decembrie 1928, p. 2.

parohii greco-catolice românești, la Marcovăț și Iancaid²⁴².

Vizita în parohiile Toracul Mic și Toracul Mare au făcut ca episcopul și tovarășii săi de drum să redobândească optimismul pe care l-au avut la începutul călătoriei, pentru că au avut ocazia să vadă două parohii foarte mari și bine organizate, cu o stare identitară (națională și confesională) de invidiat.

Ultima parohie în itinerarul prevăzut pentru vizita canonică a fost localitatea Rusko Selo (Chisoroș sau Rusova), în apropiere de Kikinda, pe 5 noiembrie 1928. Majoritatea românilor au părăsit localitatea, stabilindu-se în România, astfel că numărul românilor a scăzut considerabil, fără școală în limba maternă și fără preot. S-a făcut o vizită preotului romano-catolic Gzeröfi și parohului ortodox sârb Danilo Adamović, după care episcopul din Arad a efectuat o vizită în orașul Kikinda, la invitația episcopului sârb Letić, care l-a găzduit în reședința sa episcopală din acest oraș. La Kikinda episcopul Grigorie nu se simțea străin, cunoscând orașul din perioada în care a fost elev și legându-l numeroase amintiri din anii adolescenței²⁴³, printre care și participarea, cu ceilalți elevi, la liturgiile din biserica sârbească.

Vizita canonică a episcopului Grigorie Comșa în localitățile Banatului sârbesc găsite sub administrația Eparhiei Aradului s-a terminat pe data de 5 noiembrie, când după plecarea din Kikinda, trecând prin localitatea Nakovo, delegația episcopală părăsește Regatul sârbo-croato-sloven și se întoarce în România. Ca și în cazul vizitei lui Iosif Traian Badescu în parohiile din cadrul eparhiei pe care o administra, și vizita canonică în localitățile Banatului central a avut ca obiectiv apropierea de enoriașii găsiți în cadrul statului iugoslav, încurajarea lor și verificarea, la fața locului, a situației confesionale, culturale și identitare a acestora, dar nu în ultimul rând și întâlnirile protocolare cu oficialități ale statului iugoslav și ale Bisericii Ortodoxe Sârbe, în anii în care se depuneau eforturi la semnarea Convenției bisericești și școlare între Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor și România.

În fine, ultima vizită canonică a unui ierarh al B.O.R. în

242 Aleksandra Đurić Milovanović, Mircea Măran, Biljana Sikimić, *Rumunske verske zajednice u Banatu*, Vršac, 2011, pp. 18-25.

243 *Biserica și școala*, nr. 45-50 din 2 decembrie 1928, p. 3.

Banatul iugoslav în perioada interbelică a avut loc la sfârșitul lunii septembrie și începutul lunii octombrie 1936, când episcopul Caransebeșului dr. Vasile Lăzărescu²⁴⁴ a cercetat parohiile aparținând eparhiei sale de pe teritoriul iugoslav. Cauza vizitei a fost asemănătoare cu a predecesorului său Iosif Traian Badescu: „să cunoască la fața locului situația reală a parohiilor din acest tract, sub raport religios-moral, economic și cultural”²⁴⁵. Și acest eveniment a fost urmărit cu viu interes de presă, astfel că relatările de la vizita canonică se puteau urmări sub formă de foileton atât în *Foaia diecezană* din Caransebeș (nr. 41-51 din 1936), cât și în presa în limba română din Iugoslavia (*Nădejdea și Foaia poporului român* din Vârșeț).

În general, conținutul acestei noi vizite, desfășurată în perioada 27 septembrie - 6 octombrie, era foarte asemănător cu cele precedente. Episcopul a fost însoțit de oameni care au participat și la vizita canonică precedentă, printre care Romul Ancușa, consilier eparhial, Dimitrie Zgaverdea, senator, diaconul episcopal Roșca²⁴⁶. În toate localitățile a fost așteptat în mod festiv de o mulțime de oameni, în sunete de fanfară și în cântecele corurilor bisericești. Clerul ortodox român din Banatul iugoslav, în frunte cu protopopii Traian Oprea și Ioan Murgu, au fost gazdele înaltei delegații episcopale de la Caransebeș pe întreaga durată a vizitei canonice. În concordanță cu relațiile de bună vecinătate și de alianță dintre Iugoslavia și România, autoritățile iugoslave au acordat o deosebită atenție întâmpinării delegației arhieresti de la Caransebeș. La Vârșeț, dr. Vasile Lăzărescu a fost întâmpinat de primarul orașului dr. Velimir Juga, Jankulov în numele cercului Vârșeț, prefectul Medzigradski în numele poliției, directorul Kićović, reprezentantul școlilor secundare

244 Dr. Vasile Lăzărescu (1894-1969), a urmat liceul la Timișoara și studiile la Facultatea de Teologie din Cernăuți. În 1928 intră în monahism, iar în 1929 devine arhimandrit. După moartea lui Iosif Traian Badescu este ales de episcop al Caransebeșului (1934-1941), unde realizează numeroase activități care au contribuit la dezvoltarea Eparhiei: reorganizarea Academiei Teologice, stimularea activității unor societăți culturale și religioase, precum „Sf. Gheorghe”, contribuția la înzestrarea mănăstirilor de pe teritoriul eparhiei sale. În anul 1941 a fost ales de episcop al nou-înființate episcopii a Timișoarei, care în 1947 a fost ridicată la rang de mitropolie, Vasile Lăzărescu fiind ales de primul mitropolit. Din cauza rezistenței pe care a opus-o regimului comunist, a fost prigonit și înlăturat de la această funcție la sfârșitul anului 1961. S-a stins din viață la mănăstirea Cernica în anul 1969.

245 *Foaia diecezană*, nr. 47 din 22 noiembrie 1936, p. 5.

246 *Foaia diecezană*, nr. 41 din 11 octombrie 1936, p. 3.

din Vârșeț, reprezentantul armatei ș.a. De remarcat și prezența reprezentanților tuturor confesiunilor cu care B.O.R. conviețuia în spațiul iugoslav, concret, la Vârșeț protopopul Momirov în numele Bisericii Ortodoxe Sârbe, protopopul Endresz în numele Bisericii Romano-Catolice, pastorul Shön în numele Bisericii Evanghelice.

Au fost vizitate toate parohiile din cadrul protopopiatelor Vârșeț și Panciova, în cadrul cărora episcopul a putut să se convingă de starea confesională, morală, națională și materială a enoriașilor. Desprindem și vizitele efectuate la Internatul român din Vârșeț, mănăstirea Mesici, la Izvorul cu apă tămăduitoare din Seleuș, mănăstirea Vojlovica. În concordanță cu cele afirmate referitor la relațiile iugoslavo-române și pornind de la faptul că episcopul Vasile Lăzărescu se găsea în Iugoslavia și ca reprezentant al statului român, după terminarea vizitei canonice delegația episcopală a plecat cu trenul din Panciova înspre Belgrad, cu intenția de a vizita mausoleul dinastiei Karađorđević din Oplenac²⁴⁷ și în cadrul acestuia, mormântul regelui Alexandru, asasinat în anul 1934 în atentatul de la Marsilia.

247 *Foaia diecezană*, nr. 51 din 20 decembrie 1936, p. 5.

9. Clerul ortodox român în viața culturală a românilor din Banatul iugoslav

Încă în anii avântului cultural în lumea rurală bănățeană, caracteristic pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, prezența clerului în viața culturală a satului bănățean a fost de neînlocuit. Preoții au fost cei care au inițiat înființarea reuniunilor culturale, se găseau în fruntea lor, participau la desfășurarea activităților culturale, în primul rând la activitatea corurilor, în calitate de conducători de cor. Preoții și învățătorii erau principalii animatori ai vieții culturale în rândul țărănimii române în perioada dualismului austro-ungar, păstrându-și această atribuție și în perioada interbelică, în situația în care majoritatea învățătorilor și-au părăsit posturile și au trecut în România. De aceea, se poate afirma că rolul preoțimii în anii interbelici a crescut și mai mult în ceea ce privește viața culturală în Banatul iugoslav, conducerea vieții culturale a românilor bănățeni fiind aproape în întregime în competența lor, atât în mediul rural, cât și la nivel de minoritate.

Viața culturală a românilor din Banatul sârbesc în primii ani interbelici nu cunoștea forme organizate de activitate la nivel de minoritate, în ciuda unor încercări. În acest sens, amintim încercarea de înființare a *Asociației Culturale a Românilor din Regatul S.C.S.*, la Vârșeț, la sfârșitul anului 1923, în fruntea căreia se găsea protopopul Traian Oprea, iar în comitetul de conducere găsindu-se preoții Ioan Mităr, Corneliu Cure și Ștefan Perian²⁴⁸. Statutele Asociației au fost publicate în mai multe numere ale săptămânalului *Graiul românesc*, la sfârșitul anului 1923 și începutul anului 1924, însă până la urmă Asociația nu și-a început activitatea pentru că Statutele nu au fost aprobate de autorități. Este important însă faptul că a existat inițiativă, bunăvoință și entuziasm, și în ciuda eșecului, încercarea de înființare a unei astfel de asociații culturale în care ar fi fost

248 Nicolai Roman, „Cronica românilor din Banatu S.H.S. (1918-1928)”, în *Calendarul „Nădejdei”* pe anul comun 1929, p. 49.

incluse toate societățile culturale românești a reprezentat un imbold pentru intelectualitatea și elita culturală românească, în frunte cu clerul ortodox, de a pregăti noi proiecte de acest fel, care vor da roade deja în deceniul următor.

O nouă încercare de acest fel o consemnăm la începutul deceniului al patrulea, în condițiile de slăbire a dictaturii regelui Alexandru, pe la mijlocul anului 1931. Și în aceste noi acțiuni de organizare culturală a românilor din Regatul Iugoslav a fost implicată în primul rând preoțimea. Pe data de 30 august, la Alibunar a avut loc adunarea de constituire a Asociației corurilor și fanfarelor românești din Banatul iugoslav. În calitate de președinte al acestei asociații a fost ales preotul Ioan Mităr din Straja, de secretar Nicolai Roman, iar de vicepreședinte preotul Constantin Dimian din Petrovasâla. Într-unul din numerele precedente²⁴⁹, *Nădejdea* a publicat și statutele acestei asociații, trimise autorităților spre înregistrare. În aceeași seară a avut loc la Alibunar și festivalul corurilor și fanfarelor românești, care reprezenta de fapt prima manifestare de acest gen la românii din Banatul iugoslav.

De fapt, înființarea unei astfel de asociații a fost inițiată de un grup de studenți teologi care își făceau studiile la Caransebeș, astfel că ne putem da seama și de implicarea forurilor eparhiale în această acțiune. Studenții români originari din Banatul iugoslav s-au organizat în așa-numitul Cerc al studenților teologi români, în frunte cu președintele Nicolai Roman, la funcția de secretari fiind numiți Adam Măran și Silvius Miclea²⁵⁰. Săptămânalul *Nădejdea* publică un apel adresat tuturor reuniunilor de citire, cântări și muzică din Banatul iugoslav, în care Cercul studenților teologi, în scopul promovării intereselor bisericești-culturale ale românilor din Banatul iugoslav²⁵¹, propune înființarea Asociației Corurilor și Fanfarelor. Apelul este semnat de Nicolai Roman, Gruia Roșu, Aurel Uroș, Ioniță Spăriosu, Octavian Trailovici, Vasilie Serafim, Ioan Jumanca și Silvius Miclea.

249 *Nădejdea*, nr.34 din 30 august 1931, pp. 1-4.

250 *Nădejdea*, nr.27 din 12 iulie 1931, p. 1.

251 *Ibidem*.

Activitatea Cercului studenților teologi a constat și în încercarea de a se spijini săptămânalul *Nădejdea*, care ca urmare a crizei economice trecea printr-o situație financiară necorespunzătoare, care putea duce și la încetarea apariției acestuia. Studenții teologi au întreprins o acțiune prin satele românești cu scopul colectării de bani pentru *Nădejdea*. Prima colectă pentru *Nădejdea* a fost organizată la Petrovasâla, cu ocazia parastasului ținut compozitorului Ion Vidu²⁵². Anume, la șase luni după moartea cunoscutului compozitor bănățean, reuniunile culturale din Petrovasâla, împreună cu biserica, au organizat un program cultural. Fanfara „Doina” și Corul bisericesc-lumesc a interpretat cântece compuse de Ion Vidu, sub conducerea lui Petru Almăjanu, unul dintre conducătorii acestui cor, fost elev al lui Ion Vidu la Conservatorul din Lugoj²⁵³.

Asociația corurilor și fanfarelor, în ciuda planurilor ambițioase și a entuziasmului general, nu va reuși să supraviețuiască decât până la începutul anului 1932, motivul fiind același ca și în cazul Asociației culturale înființate în anul 1923: autoritățile nu i-au aprobat statutele.

O altă asociație românească înființată în aceeași perioadă, foarte importantă pentru Biserica Ortodoxă Română, a fost Asociația Clerului Ortodox Român din Banatul Iugoslav, înființată la sfârșitul anului 1931²⁵⁴. Adunarea de constituire a avut loc tot la Alibunar, la funcția de președinte fiind ales Teodor Petrică, de vicepreședinte Ioan Mităr, de secretar Lazăr Cârdu, iar de casier Constantin Dimian. Este evident faptul că la majoritatea acțiunilor cultural-confesionale și politice au participat aceleași persoane din rândul clerului, dovadă a rolului lor de lideri în viața națională a românilor din Banatul iugoslav la începutul anilor treizeci. Teodor Petrică a fost deja cunoscut ca lider politic al românilor încă din perioada parlamentarismului, când deținea funcția de președinte al Partidului Român. Ioan Mităr era în acești ani redactor al săptămânalului și al calendarului *Nădejdea* și, în același an, a

252 *Nădejdea*, nr. 33 din 23 august 1931. P. 2.

253 *Nădejdea*, nr. 32 din 10 august 1931, p. 1.

254 *Nădejdea*, nr. 1 din 1 ianuarie 1932, p. 3.

Fanfara din Oreșuț împreună cu parohul Adam Măran

fost ales președinte al Asociației Corurilor și Fanfarelor. Lazăr Cărdu era principalul său colaborator și secretar al Asociației Corurilor și Fanfarelor. Constantin Dimian a fost cunoscut ca unul dintre preoții emeriți din Banatul iugoslav, în anii douăzeci se găsea în comitetul de conducere al Partidului Român, iar în Asociația Corurilor și Fanfarelor deținea funcția de vicepreședinte. Există, prin urmare, un nucleu, format dintr-un grup de preoți, de la care porneau mai toate inițiativele pe plan confesional, politic și cultural în cadrul minorității române din Iugoslavia. Existau însă și conflicte și neînțelegeri, lupte fracționiste ai căror germeni îi putem urmări încă în deceniile anterioare, care slăbeau unitatea mișcării naționale românești și, în cadrul acesteia, și a Bisericii Ortodoxe Române din Banatul iugoslav. Existau conflicte personale, interese economice, lupte pentru prestigiu și alte cauze ale divergențelor în rândul preoțimii ortodoxe române. Astfel se explică de ce la adunarea de constituire a Asociației Clerului au participat doar 17 preoți, din cei 48 câți funcționau în acel moment în parohiile ortodoxe române din Banatul iugoslav.

Corul B.O.R. din Satu Nou

În cadrul vieții culturale, subliniem din nou importanța clerului în organizarea și funcționarea publicațiilor în limba română din Regatul Iugoslav interbelic. În aproape toate redacțiile gazetelor care se publicau pe teritoriul iugoslav în limba română, rolul preoților a fost de neînlocuit. Astfel, în comitetul de redacție al săptămânalului *Graiul românesc* din Panciova, pe lângă redactorul responsabil dr. Ioan Jianu, se mai găseau Romulus Roman, învățător în Doloave, Marcu Boldovină, preot în Doloave, Constantin Dimian, preot în Petrovasâla, Ioan Mitâr, preot în Oreșat și Straja și Ștefan Perian, preot în Vlaicovăț. *Nădejdea* din Vârșet a fost redactată la început de Nicolai Roman (până la nr. 50 din 1929), tânăr publicist care își va continua școlarizarea la Seminarul Teologic din Caransebeș și, după absolvirea acestuia, va funcționa ca și capelan la Alibunar. Din comitetul de redacție al *Nădejdei*, pe lângă Alexandru Butoarcă și Nicolai Roman, mai făceau parte preoții Teodor Petrică, Adam Fiștea (deținea și funcția de casier), Cuzman Lăpădat, protopopul Traian Oprea, Ștefan Perian, Corneliu Cure, Ioan Mitâr, George Băiaș, Constantin Dimian, Traian Bojin, protopopul Gherasim Andru²⁵⁵. Dacă îl mai adăugăm și pe Traian Petrică, capelan protopresbiteral, care era și administratorul gazetei, ajungem la concluzia că

255 Calendarul „*Nădejdi*” pe anul comun 1929, Vârșet, 1928, p. 34-35.

Corul din Straja

Nădejdea era aproape în întregime administrată și redactată de reprezentanții clerului. La începutul anilor treizeci, Calendarul *Nădejdea* este redactat de preoții Corneliu Cure și Adam Fiștea, iar ca redactor al săptămânalului se distinge preotul Ioan Mităr, care totodată a redactat și Calendarul *Nădejdea* pe anul 1935. După izbucnirea conflictului cu dr. Alexandru Butoarcă, preotul Mităr se retrage din redacția *Nădejdiei*, însă începând cu anul 1936 îl găsim ca inițiator și redactor al altei publicații românești, rivală cu *Nădejdea*: *Foaia poporului român* din Vârșeț, unde este asistat de preotul Lazăr Cârdu din Sân-Mihai. Având în vedere conflictul dintre Alexandru Butoarcă și majoritatea preoților din Banatul iugoslav, aceștia vor părăsi în mare parte redacția *Nădejdiei*, totodată și colaborarea cu săptămânalul vârșețean și se vor atașa grupului din jurul *Foii poporului român*, condus de Ioan Mităr și Lazăr Cârdu. În redacția *Foii poporului român*, pe lângă cei doi preoți amintiți, se mai găseau și preoții Corneliu Cure, Aurel Uroș, Constantin Dimian și învățătorul Gurie Ursulescu, iar printre colaboratorii care publicau articole în această gazetă – profesorul Tiberiu Mităr (fiul lui Ioan Mităr), preotul Teodor Frențiu și mulți alții.

Totuși, o parte a clerului a rămas devotată colaborării cu Butoarcă, astfel că la *Nădejdea* vor mai funcționa și alți redactori din rândul clerului, mai concret, Cuzman Lăpădat din Râtișor (a redactat și săptămânalul și calendarul), începând cu anul 1939. Revista *Biruința* din Vârșeț, care va lua locul *Foii poporului român*, la sfârșitul anului 1938 și începutul anului 1939 îl va avea ca redactor pe același Nicolai Roman. Numeroși alți preoți erau membri în redacția publicațiilor amintite și, ceea ce este foarte important, colaborau cu numeroase articole pe paginile tuturor acestor publicații amintite.

Să amintim și faptul că o parte a preoților ortodocși români din Banatul iugoslav colaborau cu articole la *Foaia diecezană* din Caransebeș, în special Aurel Uroș Doloveanul²⁵⁶, care publică o seamă de articole cu caracter teologic în săptămânalul diecezan, dar și traducerea din limba sârbă a epistolelor lui Nicolae Velimirovici, care mai târziu vor apare și ca broșură separată²⁵⁷. Episcopul sârb Nicolae Velimirovici, pe care Uroș îl prezintă ca „scriitor, poet, erudit și deasupra tuturor cuvântător rarism, pe cari sârbii cu drept cuvânt îl numesc Zlatoustul lor”²⁵⁸, printr-o scrisoare trimisă traducătorului, a dat încuviințarea tipăririi acestei broșuri traduse în limba română. Aceste scrisori, 20 la număr, au fost „spicuite” din publicația lunară Misionarska pisma și traduse în limba română de tânărul teolog bănățean. Pe paginile *Foii diecezane* a mai tradus, din limba franceză, și articolul „Există Dumnezeu” de Th. Moreux²⁵⁹. În perioada interbelică Aurel Uroș Doloveanul a funcționat ca preot la Dobrița și Maramorac, iar mai târziu și la Doloave și Cuvin, după război a deținut și funcția de protopop al Panciovei, iar din 1971 se găsește la funcția de vicar al Vicariatului Ortodox Român din Banatul Iugoslav.

Dintre colaboratorii *Foii diecezane*, îl mai amintim pe Nicolai Roman, capelan și mai apoi paroh la Alibunar, primul redactor

256 Mircea Măran, „Colaboratorii Foii diecezane din Banatul sârbesc”, în: *Slujire și educație – Lucrările simpozionului internațional „Slujire și educație”*, Presa Universitară Clujeană - Editura Episcopiei Caransebeșului, Cluj-Napoca – Caransebeș, 2016, p. 516-517.

257 Episcop Nicolae Velimirovici, *Scrisori misionare, I, Traduse din limba sârbă de Pr. A. Uroș Doloveanu*, Editura Consiliului Eparhial-Secția culturală, Caransebeș, 1936.

258 *Ibidem*, Cuvânt înainte, p. 5.

259 *Foaia diecezană*, nr. 39 din 1927, p. 2-3.

Fanfara din Vlaicovăț

al săptămânalului *Nădejdea* (1927-1929) și redactor al publicației *Biruința* din Vârșeț (1939). În *Foia diecezană* publică „Predică la Înălțarea Domnului” (nr. 20 din 1931).

Lazăr Cârdu, amintit deja ca unul dintre principalii promotori ai vieții confesionale și culturale la românii din Banatul iugoslav în perioada interbelică, pe lângă faptul că a participat la redactarea *Foii poporului român* (1936-1938) și a redactat ziarul *Novo doba* din Panciova (1935) și că a publicat numeroase articole în presa interbelică în limba română, a fost și colaborator al *Foii diecezane*, în care publică câteva predici²⁶⁰.

Câteva contribuții pe paginile *Foii diecezane*, constând în cuvântări cu ocazia sărbătorilor bisericești, le semnează și cei doi protopopi, Ioan Murgu și Traian Oprea, în câteva numere din anul 1925.

Încă un preot din Banatul Iugoslav care a colaborat la *Foia diecezană* este Cuzman Lăpădat, paroh la Râtișor, un cadru preoțesc tânăr, care spre sfârșitul perioadei interbelice se va implica în activitățile confesionale, dar și politice și, nu în ultimul rând, și în publicistică, ca redactor al săptămânalului și

²⁶⁰ Mircea Măran, op. cit., p. 517.

calendarului *Nădejdea*. La *Foaia diecezană* a colaborat în anul 1930, în trei numere²⁶¹, cu un foileton intitulat „Creștinismul ca factor social”.

În sfârșit, Constantin Rudnean, profesor și diacon originar din Satu Nou (Banatsko Novo Selo) de lângă Panciova, cu toate că deja își avea domiciliul la Caransebeș, mai târziu la Arad, în România, a întreținut în întreaga această perioadă legături strânse cu ținutul său natal. Îl amintim ca pe unul dintre cei mai devotați colaboratori ai *Foii diecezane*, în care publică zeci de articole de o certă valoare culturală și științifică, din domeniul teologiei și istoriei, dar și prezentări de cărți ale autorilor români și străini. Articolele sale apar aproape în fiecare număr începând cu anul 1928²⁶², dându-și astfel din plin contribuția la buna funcționare și la creșterea calității acestei publicații.

Totuși, contribuția preoțimii a fost cu mult mai mare când este vorba despre colaborarea lor la publicațiile din Banatul iugoslav. Deja am amintit participarea lor ca redactori sau membri în redacția acestor publicații, în continuare ne vom reține atenția asupra articolelor și a altor contribuții publicate pe paginile gazetelor românești din Iugoslavia interbelică. Pe paginile *Graiului românesc* din Panciova, cu toate că îl avea ca redactor responsabil pe un avocat (Ioan Jianu), se găsesc numeroase articole cu caracter religios, majoritatea fiind semnate de preoți. Aceștia semnează și rapoarte de la diferite manifestări cultural-confesionale și politice, cuvântări cu ocazia marilor sărbători creștine etc. Se poate ușor observa influența și poziția pe care o avea clerul ortodox român în satul bănățean, dar și la nivel de minoritate, prin însăși conținutul și caracterul articolelor publicate în această gazetă și, mai concret, rolul lor în viața politică a românilor bănățeni, *Graiul românesc* fiind organul Partidului Român din Regatul S.C.S.

Astfel, întâlnim texte semnate de Ioan Mităr²⁶³, preot la Oreșat

261 Cuzman Lăpădat, „Creștinismul ca factor social”, în *Foaia diecezană*, nr. 28 din 13 iulie 1930, p. 4-6; nr. 29 din 20 iulie 1930, p. 5; nr. 30 din 27 iulie 1930, p. 4-6.

262 Primul articol al acestui autor publicat în *Foaia diecezană* este intitulat „Idealul creștin”, în nr. 8 din anul 1928.

263 *Graiul românesc*, nr. 9 din 1923, p. 1-2.

97

BIBLIOTECA RELIGIOASĂ - MORALĂ
Nr. 29

Episcop Nicolae Velimirovici

Scrisori misionare

I.

Traduse din limba sârbă de:

Pr. A. Uroș-Doloveanu

VALERIU PERIN

prof.

PETROVASILA

EDITURA CONSILIULUI EPARHIAL, SECȚIA CULTURALĂ

CARANSEBEȘ, 1936. TIPARUL TIPOGRAFIEI DIECEZANE

Scrisori misionare de episcopul Nicolae Velimirovici,
traducere de Aurel Uroș Doloveanu (1936)

și Straja, de Ștefan Șperchez, preot la Petrovasâla²⁶⁴, Constantin Dimian, preot la Petrovasâla²⁶⁵, Victor Bojin, preot la Seleuș²⁶⁶, Marcu Boldovină, preot la Doloave, Gheorghe Șdicu, preot la Seleuș, Ioan Murgu, protopop al Panciovei și paroh la Satu Nou, Lazăr Cârdu, pe atunci student la teologie²⁶⁷ și alții. Acestea sunt doar câteva contribuții publicate de reprezentanții clerului în *Graiul românesc*, numărul textelor fiind mult mai mare.

Categoric cele mai numeroase au fost însă articolele studentului teolog Constantin Rudnean din Satu Nou, care publică un șir de texte din istorie, aceasta practic reprezentând intrarea în lumea publicistică a viitorului profesor și diacon. Primul articol publicat de Rudnean în *Graiul românesc* a fost intitulat „Spicuri din istoria românilor”²⁶⁸ și reprezintă astfel debutul său în publicistică, după care vor urma o serie de articole în care este preocupat de istoria poporului român. Evident, valoarea acestor articole este la nivelul unui tânăr student de 20 de ani, cu naivitatea și simplitatea caracteristică vârstei sale, însă prin publicarea lor Rudnean practic intră în lumea cuvântului scris și a științei în care în deceniile următoare va obține rezultate remarcabile. Constantin Rudnean va fi și un devotat colaborator al Calendarului *Nădejdea*, în primii ani de apariție a acestuia, pentru ca în anii treizeci numele lui să dispară de pe paginile publicației vârșețene.

În domeniul cercetărilor științifice și al publicării de monografii, în perioada interbelică preoții ortodocși români din Banatul iugoslav nu s-au distins printr-o activitate fecundă. Nu a fost publicată nicio monografie sau un alt volum din domeniul teologiei, al istoriei bisericești sau din alte domenii pentru care preoții să fie competenți. Deja am amintit volumul „Scrisori misionare” ale episcopului sârb Nicolae Velimirovici, tradus de Aurel Uroș Doloveanul. Același autor, împreună cu încă patru colaboratori, a publicat volumul omagial intitulat „Un luptător bănățan - Ștefan Jianu”, dedicat distinsului pedagog și om de cultură, născut la Alibunar în 1882 și decedat prematur la

264 *Graiul românesc*, nr. 12 și 13 din 1923.

265 *Graiul românesc*, nr. 20 din 1923, p. 1-2. Articolul intitulat „Mitropolitul Andrei Baron de Șaguna”.

266 *Graiul românesc*, nr. 20 din 1923, p. 2. Articolul „Ce e nația?”.

267 *Graiul românesc*, nr. 15 din 1924, p. 3. Articolul „Nu fugi de biserică!”.

268 *Graiul românesc*, nr. 35 din 1923, p. 1-2.

Caransebeș în 1918. În memoria acestei personalități marcante din istoria cultural-școlară a românilor bănățeni, un colectiv de autori a publicat volumul amintit la Editura Diecezană din Caransebeș, în anul 1935. Din colectivul de autori fac parte cinci colaboratori și prieteni ai lui Jianu, dintre care trei sunt originari din Banatul sârbesc: Constantin Rudnean (originar din Satu Nou), Ioan David (originar din Panciova) și Aurel Uroș (originar din Doloave), ceilalți doi autori fiind Aurel Moacă și Nicolae Cornean.

Din cuprinsul acestui volum se poate observa că, pe lângă biografia acestei personalități, în care putem găsi informații deosebit de interesante despre viața și activitatea sa, o parte a textului este rezervată și amintirilor despre acesta și omagiului adus distinsului om de cultură și, nu în ultimul rând, versurilor dedicate lui Ștefan Jianu.

Dintre lucrările cu caracter monografic, alcătuite de reprezentanții clerului, dar nepublicate în perioada interbelică, amintim manuscrisul „Scurtă monografie a comunei Ecica” a preotului Valeriu Magdu, paroh la Ecica, care reprezintă una dintre puținele lucrări referitoare la trecutul unei localități cu populație românească din Banatul iugoslav interbelic. Manuscrisul este scris în 1931 și cuprinde 12 pagini de informații referitoare la întemeierea satului, la mișcarea populației aparținând diferitelor etnii prin această localitate, la școala și biserica românească, la corul bisericesc. Încă o lucrare a lui Valeriu Magdu, scrisă în aceeași perioadă, este intitulată „Scurtă monografie a școlii confesionale ortodoxe române din Ecica”, cuprinzând 25 de pagini de text, în care se oferă informații despre dezvoltarea școlii confesionale românești din această localitate, înființată în 1821. Cea mai mare atenție este dedicată învățătorilor care au funcționat la această școală, un capitol analizează salariile învățătorilor, iar ultimul este dedicat însăși procesului educativ și manualelor folosite²⁶⁹.

O cronică asemănătoare a alcătuit-o în anul 1939 preotul Ioan Farca din Toracul Mare, intitulată „Trecutul comunei Toracul-Mare, demografie istorică”²⁷⁰, în care sunt prezentate date sumare

269 Cele două manuscrise ale preotului Valeriu Magdu au fost publicate în *Contribuții la istoria culturală a românilor din Voivodina*, V, Documente, Zrenianin, 1979, pp. 392-401.

270 *Contribuții...*, V, pp. 403-407.

din istoria acestei localități, de la așezarea românilor din Săcălaz în anul 1765, când a fost înființată această localitate, și până în timpurile contemporane autorului. Lucrarea este alcătuită pe baza documentelor din arhive și a altor izvoare istorice scrise. Același autor a mai scris și „Monografia Toracului Mic”²⁷¹, dar a colectat material și pentru alcătuirea monografiilor altor sate din Banatul Central locuite de români (Ecica, Sărcia, Iancaid, Clec și Chisoroș, cât și a românilor din Becicherecul Mare) .

Încă un manuscris asemănător, dar nepublicat în perioada interbelică, intitulat „Pro memoria”, a fost alcătuit de preotul Constantin Dimian din Petrovasâla, unul dintre cei mai erudiți preoți ortodocși români din Banatul iugoslav interbelic. Manuscrisul păstrat pe paginile unei evanghelii și publicat recent²⁷², prezintă evenimentele din Petrovasâla și din lume în perioada anilor 1916-1953.

Astfel de cronici, în care este descris trecutul localităților românești, s-au păstrat în arhivele parohiale, de obicei rămase în manuscris pe paginile evangheliilor sau a altor cărți bisericești, publicarea primelor realizări de acest gen fiind începută chiar în perioada interbelică. În Calendarul „Nădejdei” pe anul 1930 a fost publicată „O scurtă cronică a comunei Toracul Mic din Banatul-Torontal”²⁷³, alcătuită de învățătorul Corneliu Popovici în anul 1907, păstrată în arhiva parohială din Toracul Mic. Aceeași cronică a fost publicată de Nicolai Roman și în revista *Graiul românesc* din București în anul 1928. În același calendar apare și o scurtă cronică a Toracului Mare, manuscris păstrat în anele bisericii din Toracul Mare²⁷⁴. Același text se publică și în *Almanahul Banatului* din Timișoara pe anul 1929.

271 Publicată și ea în *Contribuții...*, V, pp. 408-410.

272 Publicat integral în: Mircea Măran, *Cronicari petroviceni*, Libertatea, Panciova, 2006, pp. 59-75.

273 *Calendarul „Nădejdei” pe anul comun 1930*, întocmit de Nicolai Roman, pp. 92-94.

274 *Ibidem*, pp. 94-95.

9.1. Astra în Banatul sârbesc și rolul clerului ortodox român

În continuare, în urma eșecului acțiunilor din anul 1931, lipsea o asociație culturală care să dirijeze și să coordoneze activitatea amatorilor culturali de la sate, cât și a tuturor celorlalte forme de manifestare a spiritualității românești în statul iugoslav. De fapt, se pare că au mai fost încercări de reînființare a Astrei la românii din Banatul iugoslav încă în anii douăzeci. Într-o scrisoare adresată lui George Preda, vicepreședintele Astrei din Sibiu, protopopul Traian Oprea susține că în iulie 1927 au fost trimise spre aprobare la Belgrad statutele „Asociațiunei culturale”, însă că „nici până azi (1928 – MM) n-au fost aprobate”²⁷⁵.

Restabilirea orânduirii parlamentare în țară și desființarea dictaturii au creat condiții mai favorabile pentru inițierea unei noi acțiuni de înființare a unei asociații culturale atât de necesară minoritarilor români din Iugoslavia. Pe plan politic, în anul 1935 a luat naștere Comitetul Central Român, în frunte cu dr. Alexandru Butoarcă, un fel de continuator al Partidului Român din anii care au precedat dictaturii regelui Alexandru. Comitetul Central Român, în ciuda faptului că s-a declarat a fi unicul reprezentant politic al minorității române din Regat, nu se bucura de sprijinul unei părți a intelectualității române, ceea ce a reprezentat, de fapt, continuarea luptelor fracționiste prezente în cadrul mișcării naționale române încă din anii douăzeci. Atitudinea autoritară a lui Butoarcă, avocat și director al săptămânalului *Nădejdea* din Vârșeț, a întâmpinat încă în anii precedenți rezistența unei părți a elitei românești din Banatul sârbesc, reprezentată în special de preoțime. Și acum, după ce Butoarcă a fost ales de senator în Parlamentul iugoslav (1935) și prin intermediul Comitetului Central Român încerca să se impună ca unicul lider al românilor iugoslavi, iată că adversarii săi au hotărât să i se opună cu fermitate. Încă

²⁷⁵ Nicolae Chipurici, op. cit., p. 100.

în toamna anului 1935, pe 11 octombrie, la Vârșeț a avut loc o consfătuire la care au participat peste 50 de reprezentanți ai localităților românești, la care a fost criticată politica purtată de „conducătorii autoprocamați”, fiind ales un comitet de acțiune, în care rolul principal îl aveau preoții Ioan Mităr din Straja și Lazăr Cârdu din Sân-Mihai.

Acesta s-a întrunit din nou pe 2 martie 1936, tot la Vârșeț, și după ce s-a constatat că situația nu s-a schimbat, s-a trecut la acțiuni concrete. A fost alcătuită o proclamație adresată tuturor parohiilor românești din Banatul sârbesc²⁷⁶, iar prin intermediul lor și tuturor românilor, în scopul „preluării de acțiuni comune de refacere a spiritualității românești”. Pe lângă preoți, învățători și alți intelectuali, fiecare localitate și-a ales reprezentanți numiți de comitetele parohiale²⁷⁷, care cu toții vor participa la marea adunare a intelectualității române de la Petrovasâla (Vladimirovaț), planificată pentru data de 19 martie 1936. La această adunare au participat reprezentanți din 29 de localități, încă patru localități sprijinind adunarea prin declarație textuală. Cu această ocazie a fost înființată *Asociația pentru Cultura Poporului Român din Banatul Iugoslav*, cunoscută și sub numele de „Astra”²⁷⁸. Adunarea de la Petrovasâla a fost deschisă de preotul local Constantin Dimian, care îl propune de președinte ad-hoc al adunării pe preotul Ioan Mităr din Straja. Din cuvântările rostite de cei prezenți reiese clar că în rândul intelectualității domnea o evidentă nemulțumire cu situația în ceea ce privește activitatea culturală de la sate. În special având în vedere și faptul că intelectualitatea românească din Banatul sârbesc a fost înprospătată prin venirea învățătorilor contractuali din România, se consideră că s-au creat condiții mai favorabile pentru înființarea „Astrei”. Preotul Mităr citește proiectul Statutelor „Astrei”, care este acceptat de Adunare. La propunerea lui Nicolae Măda, director de bancă și mare proprietar din Petrovasâla, unul dintre inițiatorii acțiunii de înființare a

²⁷⁶ Ioan Mităr, Lazăr Cârdu, *Iubite frate!*, proclamația intelectualilor români, Vârșeț, 2 martie 1936.

²⁷⁷ Arhiva parohială din Petrovasâla (Vladimirovaț), *Protocolul ședințelor Comitetului parohial*, Proces verbal luat la ședința din 17 martie 1936.

²⁷⁸ *Foaia poporului român*, Vârșeț, nr.1 din 12. aprilie 1936, p. 2.

„Astrei”, s-a ales un comitet de conducere provizoriu, care va avea, printre altele, sarcina de a obține înregistrarea Statutelor de la autorități. În calitate de președinte al acestui comitet a fost ales același Ioan Mităr, membrii de onoare protopopii Traian Oprea, Ioan Murgu și Gherasim Andru, vicepreședinte Teodor Petrică, secretar Lazăr Cârdu, casier Nicolae Măda, iar membri Constantin Oalge, Traian Bojin, Ioan Naia, Traian Popescu, Eftimie Șoșdeanu, Constantin Dimian, Trifu Șocardă, Savu Nicolaevici, Gurie Ursulescu, Iulian Moise, Ion Colojoară, Pavel Gașpăr, Nicolae Iorga, Ștefan Voin, Pantelimon Jepcea, Adam Gherga și Savu Nicolaevici-Ștegher²⁷⁹. Observăm, deci, că funcțiile principale în comitetul de conducere al „Astrei” au fost deținute de preoți. Pe lângă cei trei protopopi, în conducerea „Astrei” se găseau preoții Ioan Mităr, Lazăr Cârdu, Teodor Petrică, Traian Bojin, Ioan Naia, Traian Popescu, Constantin Dimian. Deci, în total zece reprezentanți ai clerului făceau parte din conducerea Asociației.

La propunerea lui Lazăr Cârdu, se inițiază publicarea unui săptămânal intitulat *Foaia poporului român*. Primul număr al acestei publicații apare la Vârșeț pe 12 aprilie 1936, avându-l de redactor pe preotul Mităr. Între cele două săptămânale rivale – *Nădejdea* și *Foaia poporului român* s-a iscat o luptă dură în care se foloseau toate mijloacele pentru realizarea scopurilor propuse. Acest conflict, prezent după cum am mai subliniat și înainte de 1936, nu a mers în favoarea populației românești din Regatul Iugoslav, slăbindu-i forțele și energia atât de necesară unei comunități găsite în poziție de minoritate națională.

După ce au fost de două ori respinse, Statutele „Astrei” au fost în sfârșit aprobate de autorități, pe 4 septembrie 1936, în special prin angajamentul lui Nicolae Măda. Aceste Statute, cuprinzând 42 de articole, au fost publicate în *Foaia poporului român*²⁸⁰, cât și în broșură separată²⁸¹. Printre obiectivele „Astrei”, pe baza Statutelor, se găseau și unele care cu forțele umane și materiale

279 *Foaia poporului român*, nr. 3 din 26 aprilie 1936, p. 4.

280 În numărul 31 din 8 noiembrie 1936, p. 1-3.

281 *Statutele Asociației pentru cultura poporului român din Banatul iugoslav*, Vrșac, 1936.

existente nu puteau fi realizate, în special în ceea ce privește înființarea de muzee, cămine culturale, sau editarea de cărți și alte publicații, în afară de *Foiaia poporului român*. Activitatea sa va consta în special în organizarea de manifestări culturale la nivel de minoritate sau cu caracter local.

În urma înregistrării Statutelor „Astrei”, această asociație a fost constituită și oficial la adunarea constitutivă de la Vârșeț, care a avut loc pe data de 10 decembrie 1936. În discursul rostit de Ioan Mităr, se subliniază rolul hotărâtor pe care l-a jucat „Astra” în viața culturală și națională a românilor ardeleni și bănățeni încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, insistând asupra loialității față de dinastia Karađorđević și asupra respectării legilor statului în care trăiesc. Cu această ocazie au fost prezenți delegați din 28 de localități în care trăiește minoritatea română²⁸². În funcția de președinte al „Astrei” a fost ales același Ioan Mităr, de vicepreședinti preotul Adam Fiștea și Nicolae Măda, iar de secretar general - Lazăr Cârdu. Comitetul Central al „Astrei” avea în total 20 de membri, dintre care 9 preoți, 5 învățători, doi directori de bancă, un inginer agronom, un funcționar și doi țărani. Despre acest eveniment de importanță majoră pentru românii din Iugoslavia a relatat cu entuziasm și presa din România. Preluând datele din *Foiaia poporului român*, revista *Luceafărul* din Timișoara își informează cititorii despre adunarea de constituire a „Astrei” din Banatul Iugoslav²⁸³.

În continuare, după adunarea de constituire, cea mai mare atenție a fost acordată rezolvării unor probleme organizatorice, în special a împărțirii localităților românești în 6 despărțăminte, și anume: Alibunar, Biserica Albă, Vârșeț, Cuvin, Panciova și Petrovgrad (Becicherecul Mare, azi Zrenianin). Se cere de la intelectualii români să informeze populația rurală despre însemnătatea „Astrei” și să încadreze cât mai multe societăți culturale de la sate²⁸⁴. În ciuda problemelor întâmpinate ca urmare a activității grupului din jurul săptămânalului

282 Idem, nr.1 din 10 ianuarie 1937, p.3.

283 *Luceafărul*, anul III, nr. 2, februarie 1937, pag. 79. Articolul “Astra din Banatul iugoslav”.

284 *Foiaia poporului român*, nr.5 din 7 februarie 1937.

Nădejdea, care avea numeroși susținători prin satele românești, conducerea „Astrei” era ferm hotărâtă să-și realizeze obiectivul principal – lupta pentru emanciparea culturală a românilor din Banatul sârbesc. Primele „cercuri culturale” locale au fost înființate în primăvara anului 1937 la Coștei și Petrovasâla, pe când în unele localități încă se simțea o anumită pasivitate, provocată atât de însăși mentalitatea țaranului, greu de pornit la acțiune, cât și de faptul că în unele localități grupul care îl susținea pe Butoarcă avea mai mulți aderenți.

La ședința extraordinară a Comitetului Central al „Astrei”, ținută la Vârșeț pe data de 13 mai 1937, s-a hotărât ca societățile culturale care deja au statutele aprobate să fie încadrate direct în „Astra”. Totodată, a fost adoptată și hotărârea de deschidere a librăriei „Astrei” la Vârșeț²⁸⁵, ceea ce s-a realizat în septembrie 1937.

În urma întâlnirii membrilor Comitetului Central al „Astrei” cu un grup de intelectuali români (iunie 1937) și a congresului „Astrei” din Timișoara (11-13 septembrie 1937), la care au participat și reprezentanții „Astrei” din Banatul iugoslav – Ioan Mităr și Lazăr Cârdu, care au cerut sprijinul „Astrei” din patria mamă²⁸⁶, s-au creat în sfârșit condiții de depășire a ostilităților și a rivalității existente între cele două grupuri de fruntași ai mișcării naționale a românilor din Iugoslavia. Un grup de intelectuali neutri, care nu aparțineau nici grupului din jurul *Nădejdei*, nici celui din jurul „Astrei”, au reușit să inițieze acțiunea de împăciuire. În această acțiune un rol deosebit l-a avut și ierarhul de la Caransebeș dr. Vasile Lăzărescu, care a impus liniștirea spiritelor, înlăturându-i la începutul anului 1938 din viața politică și din activitatea legată de „Astra” pe principalii protagoniști ai conflictului cu Butoarcă – preoții Ioan Mităr și Lazăr Cârdu.

Cele două părți au încheiat o înțelegere, formându-se un comitet de acțiune unitar al „Astrei”, în frunte cu preotul Adam Fiștea, dar alcătuit și din membrii grupului din jurul

285 *Foaia poporului român*, nr. 20 din 20 mai 1937.

286 *Foaia poporului român*, nr. 38 din 26 septembrie 1937.

săptămânalului *Nădejdea*, printre care și Alexandru Butoarcă²⁸⁷. În noua situație s-au creat condiții pentru o organizare mai eficientă a cercurilor culturale ale „Astrei” la sate, astfel că deja în noiembrie-decembrie 1937 iau naștere numeroase astfel de cercuri în localitățile din jurul Vârșețului, iar în primele luni ale anului 1938 și în alte localități. Paralel cu înființarea despărțămintelor și a cercurilor culturale, satele românești sunt vizitate de fruntașii „Astrei”, în majoritate de preoți, care explică poporului rolul și importanța acestei asociații culturale²⁸⁸. Despre activitatea „Astrei” scrie în continuare și săptămânalul *Nădejdea*, care până atunci nu a relatat nimic pe această temă.

Organele de stat, însă, priveau cu neîncredere desfășurarea situației, observând clar avântul mișcării naționale românești din Banatul iugoslav. Administrația centrală a Banovinei Dunărene, cu sediul la Novi Sad, cere de la organele districtuale din Panciova un raport despre „ținuta morală și politică a întemeietorilor și conducătorilor asociației, pentru ca aceștia adăpostindu-se în spatele numelui de „Astra” să nu întreprindă acțiuni după culise, care ar merge în defavoarea intereselor noastre naționale și de stat”²⁸⁹. Prefectul Marković propune ca Statutele cercului cultural al „Astrei” din Satu Nou (Banatsko Novo Selo) să nu fie aprobate, susținând că „astfel de societăți nu servesc menirii care este specificată în statute, ci pentru anumite acțiuni după culise, contrare intereselor de stat” și că „societățile vor fi folosite în scopuri politice și în alte scopuri interzise”²⁹⁰. Probleme asemănătoare au întâmpinat și alte cercuri culturale ale „Astrei”. Cercului din Alibunar, înființat la 1 aprilie 1938²⁹¹, i s-a reproșat din partea autorităților de stat că este condus de învățătorii contractuali, care sunt cetățeni străini și că până nu își alege o nouă conducere, alcătuită din

287 *Foaia poporului român*, nr. 46 din 21 noiembrie 1937.

288 *Nădejdea*, Vârșeț, nr. 8 din 20 februarie 1938, p. 3.

289 AV (Arhivele Voivodinei, Novi Sad), *Fond 126 II*, dosar 22428/939.

290 *Ibidem*. raport din 6 octombrie 1939.

291 *Ibidem*, *F 126 II*, 19893/939.

cețățeni iugoslavi, nu-i vor fi aprobate Statutele²⁹².

Adunarea „Astrei” care a avut loc la 22 mai 1938 la Vârșeț, reprezintă, după părerea noastră, punctul culminant al activității culturale a românilor din Banatul iugoslav în perioada interbelică. În prezența reprezentanților tuturor celor 6 despărțăminte și 40 de secții culturale (aproximativ 1500 de delegați), a fost ales un nou Comitet Central, format din 20 de membri. în funcția de președinte a fost ales Adam Fiștea, de vicepreședinți Ștefan Șperchez și Pantelimon Jepcea, de secretar general Adam Bulic etc. Cu această ocazie a fost organizată și o amplă manifestare cultural-muzicală, la care au participat coruri, fanfare și formații de călușari din mai toate localitățile în care exista un cerc al „Astrei”. Programul a cuprins în total 32 de puncte²⁹³, fiind urmărit de peste 4000 de spectatori, în mare majoritate din satele din împrejurimi. Programul a avut loc în parcul orașului. Au fost de față și reprezentanții oficialităților de stat, ai Banovinei Dunărene și ai orașului Vârșeț, cât și ministrul împuternicit al României la Belgrad, Victor Cădere.

Aceasta a fost însă și ultima manifestare culturală mai importantă pe care a organizat-o „Astra” în perioada interbelică. Până la sfârșitul acestei perioade, vor mai fi organizate doar manifestări culturale cu caracter local, iar în unele localități s-a trecut la o pasivitate culturală totală. Una din principalele cauze ale acestei situații o reprezintă reînnoirea conflictelor dintre cele două fracțiuni ale frunțașilor naționali români, începută în preajma alegerilor parlamentare din decembrie 1938. La începutul anului 1938, săptămânalul *Foiaia poporului român* își încetează apariția, pentru ca deja la sfârșitul aceluiași an să apară o nouă publicație românească la Vârșeț – *Biruința*, sprijinită de cadrele tinere, de intelectualii generației noi care erau interesați pentru depășirea divergențelor și unirea tuturor forțelor naționale românești în jurul „Astrei”. La consfătuirea acestui grup de intelectuali și activiști culturali, care a avut loc la

²⁹² *Ibidem*, Izveštaj Načelstva Alibunarskog Sreza Kraljevskoj Bansknoj Upravi Dunavske Banovine od 6. decembra 1938 (Raportul prefecturii Plasei Alibunar Administrației Regale a Banovinei Dunărene din 6 decembrie 1938).

²⁹³ *Nădejdea*, nr.21 din 22 mai 1938, p. 2.

Vârșeț pe data de 12 ianuarie 1939, a fost adoptat un nou program național, în 21 de puncte²⁹⁴, în care se cere întreruperea urgentă și necondiționată a ostilităților între cele două fracțiuni. Câteva puncte din acest „Program românesc” se referă și la „Astra”. Printre altele, se cere ca săptămânalul *Nădejdea* și tipografia cu același nume să treacă în proprietatea „Astrei”, având în vedere faptul că aceasta este cea mai înaltă instituție a minorității române din Iugoslavia. S-a dovedit însă că acest program pretențios, inițiat de Nicolai Roman și Silviu Miclea, a fost foarte greu de realizat, în special din cauza rezistenței opuse de grupul Butoarcă, care nu dorea să renunțe la privilegiile pe care le avea. Optimismul totuși a reînviat, datorită entuziasmului și a energiei pozitive emenate de *Biruința*. Apar și noi inițiative de organizare a unui ciclu de prelegeri pe care „Astra” le-ar ținea prin satele românești. Redacția *Biruinței* se pune în acest sens la dispoziția „Astrei”, oferindu-i și o pagină din gazetă pentru necesitățile sale. În primăvara anului 1939, din lipsă de mijloace financiare, *Biruința* își încetează apariția²⁹⁵.

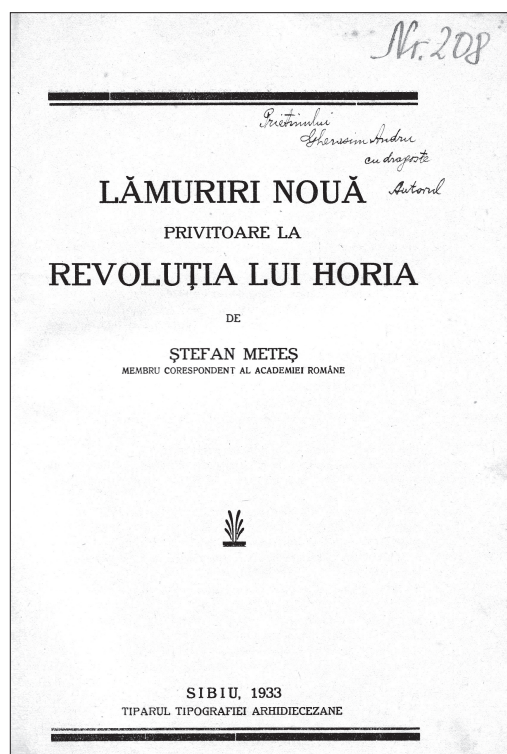
294 *Biruința*, Vârșeț, nr. 3 din 22 ianuarie 1939, p. 2-3.

295 Mircea Măran, *Românii din Banatul sârbesc în anii interbelici*, p. 144.

9.2. Bibliotecile parohiale

Pe lângă alte numeroase obligații și activități pe care le aveau, preoții au fost cei care în lumea satului bănățean aveau grijă și de alfabetizarea populației, respectiv de păstrarea, îngrijirea și organizarea bibliotecilor, de procurarea cărților și a revistelor pentru necesitățile bibliotecilor parohiale. Încă în perioada dualismului austro-ungar, în cadrul Reuniunilor de cântări și citire au fost deschise „săli de citire”, în care cei interesați puteau să răsfoiască o carte, o gazetă sau o revistă. Astfel de biblioteci au fost organizate de Astra, însă în foarte multe cazuri, se găseau sub îngrijirea preoților.

În perioada interbelică, odată cu desființarea „Astrei”, bibliotecile de la sate au fost în numeroase cazuri desființate,

Facsimilul volumului Lămuriri nouă... cu dedicație de la autor (Ștefan Meteș) pentru protopopul Gherasim Andru

iar cărțile s-au pierdut, fie că cititorii nu le-au mai întors după ce le-au împrumutat, fie că au ajuns în mâinile unor indivizi care le-au transformat în proprietate particulară, sau, pur și simplu, nu mai avea cine să aibă grijă de ele și astfel s-au distrus. În unele localități, astfel de situații nu au fost, ceea ce depindea de însăși organizarea localnicilor, de existența unor indivizi care au fost interesați să se îngrijească de bibliotecă, sau că reuniunea culturală din loc nu a permis ca bibliotecă să dispară.

Rolul preoților și al Bisericii Ortodoxe Române în organizarea bibliotecilor

Volum cu sigiliul Bibliotecii Centrale „I.G.Bibicescu” din Turnu Severin

multe pachete de cărți, în total 1254 de exemplare²⁹⁷.

Cea mai organizată acțiune de aprovizionare a comunităților românești din Banatul sârbesc cu cărți a început în anul 1927, la inițiativa lui Coriolan Buracu, directorul Bibliotecii Centrale „I.G. Bibicescu” din Turnu Severin, care va trimite în acest an pe adresa fiecărui oficiu parohial câte 155 de volume, în mod gratuit, fiind achitate și transportul și taxa de vamă²⁹⁸. De la preoții din aceste parohii s-a cerut să confirme primirea acestor colete și să înființeze, în cadrul parohiilor pe care le administrează, câte o filială a Bibliotecii I.G.Bibicescu. Din corespondența purtată între preoții ortodocși români din Banatul iugoslav și Coriolan

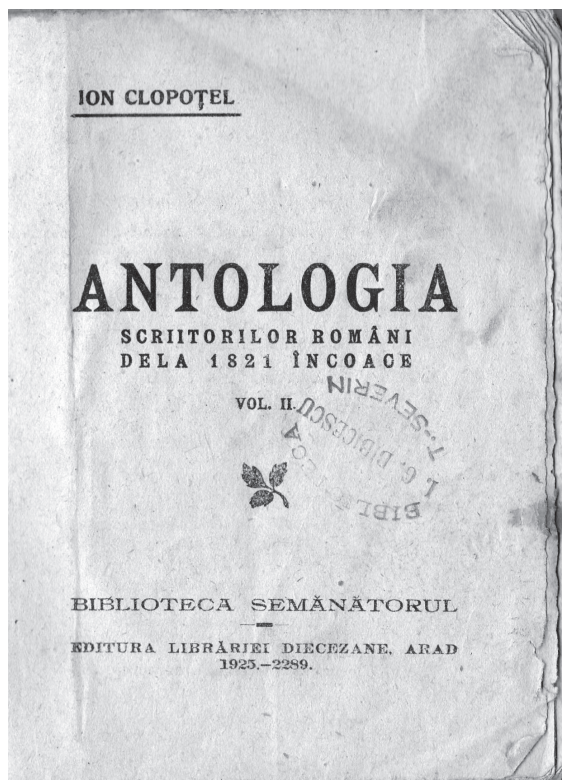
nu a lipsit nici în această perioadă, ba din contră a crescut și mai mult. În 1925, administratorul protopresbiteral Gherasim Andru din Sârcia apelează la conducerea „Astrei” din Sibiu să trimită „câte o bibliotecă populară” pentru cele cinci parohii din Banatul Central găsite sub administrarea sa, „deoarece pentru noi cartea, revista și ziarul românesc sunt aproape inaccesibile”²⁹⁶. Aceste biblioteci se vor administra ca biblioteci parohiale, sub egida bisericii. În anul următor, de la Sibiu vor sosi și pe adresa protopopului Traian Oprea la Vârșeț mai

296 Nicolae Chipurici, *Românii din afara României*, p. 74.

297 *Ibidem*, p. 77.

298 *Ibidem*, p. 88.

Buracu se poate observa interesul majorității clericilor pentru această acțiune, dar și un posibil dezinteres al unui număr mai mic de preoți, pentru că nu toți au răspuns la solicitarea directorului bibliotecii din Turnu Severin de a confirma primirea coletelor. În plus, Buracu a solicitat de la cler să trimită un chestionar completat cu date despre activitățile culturale în parohii, cu următoarele rubrici: numele bibliotecarului, anul înființării bibliotecii, numărul volumelor, starea cărților, numărul ziarelor la care este

Antologia scriitorilor români,
cu sigiliul BC „I.G.Bibicescu”

abonată biblioteca, instituțiile culturale din localitate, câte șezători culturale și serbări școlare au fost organizate în anul respectiv²⁹⁹. Din răspunsurile date se observă că la postul de bibliotecar se găseau chiar preoții, cazul lui Cuzman Lăpădat din Râtișor, care întreține o vie corespondență în acești ani cu Buracu, devenind astfel unul dintre cei mai fideli colaboratori ai bibliotecii din Turnu Severin. Pe lângă Lăpădat, se mai evidențiază în această acțiune culturală și preoții Valeriu Magdu din Ecica, Ioan Naia din Mărghita, Corneliu Cure din Sân-Mihai, Gheorghe Băiaș din Iablanca, Alexandru Guga din Cuvin, Iona Murgu, protopopul din Satu Nou, Pavel Topală din Omolița, Traian Bojin din Uzdin, George Șdicu din Seleuș, Adam Fiștea din Grebenaț, Damian Popescu din Ofcea, Gherasim Andru din Sărcia, unul dintre

²⁹⁹ *Ibidem*, p. 82.

clericii care a inițiat această acțiune, bun prieten cu Buracu, fapt care se poate observa din însuși conținutul scrisorilor pe care le trimite directorului de la Turnu Severin, susținând, printre altele, că „bibliotecile parohiale sunt fortărețele noastre de rezistență culturală”³⁰⁰.

În 1928, pe adresa oficiului parohial din Sărcia ajung încă câte 368 de volume pentru bibliotecile parohiale găsite sub administrarea lui Gherasim Andru, care confirmă primirea coletelor și expedierea lor spre aceste parohii³⁰¹. În același an, pe adresa oficiului parohial din Râtișor sosesc încă 271 de volume³⁰², la Sân-Mihai încă 258 volume etc. Preotul Traian Popescu din Ofcea, care totodată deținea și funcția de bibliotecar, în chestionarul pe care îl completează în anul 1929 prezintă starea în parohia sa: biblioteca parohială număra 400 de volume, dintre care 20 primite în decursul acestui an, numărul cititorilor 120, o șezătoare culturală organizată de comitetul parohial³⁰³. În majoritatea localităților, numărul cărților din bibliotecile parohiale a sporit în anii următori prin noi donații din Turnu Severin.

În schimb, protopopul Vârșețului Traian Oprea a continuat colaborarea cu „Astra” din Sibiu, în scopul aprovizionării parohiilor ortodoxe române din Banatul iugoslav cu cărți. Oprea mulțumește vicepreședintelui „Astrei”, dr. George Preda, pentru „jertfele românești ce le aduce prin trimiterea cărților atât de folositoare”³⁰⁴. Din raportul protopopului Oprea din anul 1928 aflăm că în fiecare comună au fost organizate biblioteci parohiale găsite „sub îngrijirea și controlul cercurilor noastre religioase, singure active în cele culturale”. Mulțumindu-i pentru cărțile trimise, care „sunt o binefacere care nu se poate descrie prin cuvinte”, protopopul susține că publicațiile primite din România „după cetire aici le dăm la preoți pe sate”³⁰⁵, acestea

300 *Ibidem*, p. 99.

301 *Ibidem*, p. 108.

302 *Ibidem*, p. 110.

303 *Ibidem*, p. 117.

304 *Ibidem*, p. 100.

305 *Ibidem*.

circulând astfel prin toate parohiile din zonă. Pe lângă „Astra” din Sibiu și Biblioteca Centrală „I.G. Bibicescu” din Turnu Severin, la adresa oficiilor parohiale din Banatul iugoslav au mai sosit și cărți din București, „prin interesul și bunăvoința d-lui Ioan Bianu de la Academia Română”. În acest an, în Banatul iugoslav au fost trimise din România 7 colete de cărți și calendare și un colet de cărți de rugăciune. Această acțiune în care au fost direct implicați reprezentanții B.O.R. din Banatul iugoslav a avut efecte pozitive, sporind numărul cărților și publicațiilor în limba română, foarte importante pentru păstrarea identității populației minoritare românești. La finele anului 1928, biblioteca parohială din Râtișor deja posedea un număr de 814 volume³⁰⁶. Aceste biblioteci parohiale, completate și în anii următori prin noi donații din România, vor rămâne focare ale culturalizării populației satelor românești până la începutul perioadei postbelice, când regimul comunist iugoslav le-a „purificat” de titlurile care nu erau corespunzătoare din punct de vedere ideologic, iar cetățenilor țării le-a impus noi criterii de valorificare a cuvântului scris, în care volumele din bibliotecile parohiale nu mai figurau pe listele recomandate de comuniști. Astfel, aceste biblioteci au fost practic scoase din viața publică a românilor din Banatul iugoslav, iar inventarul lor, cu timpul, se va micșora simțitor.

9.3. Preoții ortodocși – promotori ai amatorismului cultural

Preoțimea a jucat un rol important în organizarea și promovarea amatorismului cultural în satul bănățean încă de la începuturile mișcării culturale organizate a românilor de pe teritoriul Imperiului Habsburgic. Reuniunile culturale din satele bănățene iau naștere începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea la inițiativa preoților, a învățătorilor și a puținilor intelectuali de alte profesii care își aveau domiciliul în satul bănățean. În foarte multe cazuri, preoții devin președinți ai acestor societăți culturale sau dețin alte funcții în conducerea acestora, iar nu de puține ori îi întâlnim ca și conducători de cor. Desigur că activitatea corală avea legătură directă cu viața religioasă a satului, biserica având nevoie de cor ca să înfrumusețeze sfânta liturghie prin răspunsurile sale, astfel că majoritatea corurilor înființate în această perioadă aveau caracterul de „cor bisericesc-lumesc”, participând și la slujbele oficiate de biserică, dar totodată organizând și concerte în care interpretau cântece corale laice, declamau poezii, prezentau piese de teatru. Și în această parte „lumească” a activității lor, corurile și reuniunile culturale nu se distanțau de biserică, marea majoritate a serbărilor culturale în satele bănățene fiind organizate cu ocazia sărbătorilor bisericești, de obicei a doua zi de Paști, a doua zi a Crăciunului, Rusaliilor sau, foarte des, la Zăpostât, înainte de începutul postului mare al Paștelor.

Această situație în ceea ce privesc reuniunile culturale și legătura lor cu Biserica Ortodoxă Română a continuat și în perioada interbelică, într-o oarecare măsură primind în intensitate ca urmare a creșterii influenței clerului în condițiile în care învățătorii și ceilalți intelectuali au plecat în România, preoții devenind practic aproape unicii promotori ai activităților culturale printre românii din Banatul iugoslav. Se înțelege de la sine că nu se poate vorbi despre o activitate culturală în cazul lipsei de interes a țăranului român, în special a tineretului,

însă în condițiile creșterii sentimentului național și a luptei pentru păstrarea identității, acest interes nu a lipsit, reuniunile culturale bucurându-se de o participare masivă a amatorilor în activitățile pe care le desfășurau.

Trecerea unor preoți în România, în primii ani de după război, putea să afecteze desfășurarea în continuare a activităților culturale în cadrul Reuniunilor de citire și cântări. Cazul Voivodințului, unde încercarea de înființare a fanfarei a eșuat din cauza plecării preotului Ion Andreescu în România, în anul 1919. Preotul Andreescu a fost conducătorul corului local și a inițiat înființarea fanfarei³⁰⁷, însă plecarea sa din sat a amânat această acțiune, până în anul 1927. Părăsirea Coșteiului în anul 1919 de către conducătorul Reuniunii, preotul Avram Corcea (dar și a altor activiști culturali din această localitate), la fel putea să reprezinte un impediment în funcționarea Reuniunii culturale din acest sat, însă numărul mare al entuziaștilor culturali și al cadrelor calificate pentru munca cu amatorii culturali, cât și climatul cultural favorabil caracteristic pentru Coștei, au reprezentat o garanție că viața culturală în această localitate nu va fi degradată. Încă un preot care în anii antebelici avea rol conducător în activitatea reuniunii culturale din satul în care păstora este Ioanichie Neagoe, preot la Petrovasâla. Președinte al Reuniunii Corului Vocal Bisericesc-Lumesc din Petrovasâla³⁰⁸, Ioanichie Neagoe părăsește în anul 1920 parohia sa în condiții dramatice și se stabilește la Timișoara, unde va rămâne până la moartea sa, în 1931. Până în ultima clipă nu i-a lipsit speranța că într-o zi se va întoarce între parohienii săi, astfel că forurile bisericesti de la Caransebeș nici nu l-au destituit din funcția de paroh, iar capelanul său Constantin Dimian va rămâne la acest grad până la moartea lui Neagoe, cu toate că *de facto* îndeplinea funcția de paroh în parohia a II-a din Petrovasâla încă de la plecarea lui Neagoe din sat, în anul 1920. În urma plecării lui Neagoe, la Adunarea generală a Reuniunii

307 Cornel Mata, *Monografia Voivodințului*, Editura CRS, 2007, p. 240.

308 Mircea Măran, *Vladimirovaț - pagini de istorie culturală*, Editura Fundației, Novi Sad, 1998, p. 16-17.

Corului Vocal ținută pe data de 28 noiembrie 1920, la funcția de președinte al acestei societăți culturale, în locul lui Neagoe, a fost numit chiar capelanul său – Constantin Dimian³⁰⁹. Viața culturală la Petrovasâla a suferit o lovitură grea prin plecarea principalului său promotor Ioanichie Neagoe, însă ca și în cazul altor localități, locul celor plecați a fost preluat de alte cadre, iar entuziasmul cultural era deja înrădăcinat în conștiința amatorilor de la sat, astfel că viața culturală nu a fost degradată în măsură mai mare. Oricum, pierderile se simțeau pe alocurea, mai ales acolo unde nu se găseau cadre corespunzătoare care să ia locul fruntașilor culturali plecați.

Rolul preoților în amatorismul cultural din satul bănățean a rămas oricum deosebit de important. Și în continuare preoții inițiază, organizează, coordonează și conduc reuniunile culturale. În special au fost interesați de buna organizare a corurilor, acestea având caracter „bisericesc-lumesc” și astfel fiind prezente la sfintele liturghii și la alte slujbe și manifestări religioase.

La Uzdin, o activitate culturală deosebită o desfășoară preotul Traian Bojin, originar din Seleuș, care este numit de paroh în această localitate în anul 1922, după plecarea preotului Onoriu Conopan în România. Acesta organizează deja în același an un cor bărbătesc de 25-30 de persoane³¹⁰, având în vedere că în timpul războiului mondial și în primii ani interbelici formațiunea corală din cadrul Reuniunii culturale, existentă în anii antebelici, nu a activat. Conform Statutelor alcătuite în anul 1922, noua societate culturală, reorganizată, poartă numele de Reuniunea de cântări „Doina”, care în 1933 își schimbă numele în Societatea Culturală „Doina”³¹¹. Din momentul înființării, la funcția de președinte al noii societăți culturale se găsea preotul Traian Bojin. Deja în anul următor, la Zăpostât, „Doina” prezintă primul său concert în fața publicului local, desfășurând în deceniile următoare o activitate neîntreruptă până în prezent.

309 A.P.P., Protocolul Reuniunii corului bisericesc-lumesc din Roman-Petre.

310 Petru Șoșdeanu, *Corul bărbătesc din Uzdin*, p. 31.

311 *Ibidem*, p. 34.

Pe lângă conducerea corului, preotul Bojin preia și instruirea grupului de actori amatori, cât și cea a grupului de călușari. Activitatea culturală intensă a preotului Traian Bojin, cu rezultate deosebite, se termină în anul 1932, când acesta se retrage de la postul de conducător al corului, considerând că el este în primul rând preot și că activitatea cu amatorii trebuie să o desfășoare cadrele din rândul mirenilor, preotul reținând și în continuare funcția de președinte al Reuniunii.

O activitate similiară a desfășurat-o și preotul Victor Bojin, inițial învățător la Seleuș, transferat la sfârșitul anului 1927 în localitatea Marcovăț de lângă Vârșeț, unde la început a deținut postul de învățător, pentru ca în 1928 să fie numit capelan pe lângă octogenarul paroh paroh Pavel Stoian³¹². În calitate de învățător, Victor Bojin a reînființat corul bărbătesc din Seleuș în 1919 și, împreună cu preotul Gheorghe Șdicu, corul mixt în anul 1924³¹³, pe care le-a condus până la plecarea sa la Marcovăț. Conducerea corului a lăsat-o în grija preotului Șdicu, care îl instruește „mai mult ocazional”, până în 1936.

La venirea lui Victor Bojin, parohia ortodoxă română din Marcovăț se găsea într-o stare nefavorabilă, biserica trebuia neapărat reparată, toate acestea trecând în grija tânărului capelan. Acesta a fost ales în funcția de vicepreședinte al Reuniunii de citire și cântări, angajându-se la conducerea corului și la organizarea serbărilor culturale în sat, împreună cu agronomul Iulian Moisă, unul dintre puținii intelectuali rămași în acest sat. Planurile sale au fost ambițioase: restaurarea bisericii, construirea casei culturale, conducerea corului, organizarea filialei bibliotecii „I.G. Bibicescu”³¹⁴.

La Satu Nou, în funcția de președinte al corului a fost ales în 1924 preotul Victor Popovici, prin stăruința căruia i se aprobă statutele de către autorități, în anul 1925³¹⁵. Inițiativa formării unei societăți corale la Ofcea, inexistentă până atunci

312 Nicolae Chipurici, op. cit., p. 102.

313 Aurel Bojin, *Seleuș - Biserica Ortodoxă Română*, Seleuș, 2000, p. 100.

314 *Ibidem*, p. 103.

315 Ilie Baba, Valentin Mic, *Satu Nou – Banat. Secvențe de viață spirituală*, Editura Libertas, Ploiești, 2013, p. 45.

în această localitate, a fost dată de un grup de intelectuali, printre care și preotul Traian Popescu, care în anul 1934 raportează protopopului Panciovei în legătură cu această realizare următoarele: „V-am raportat despre înființarea corului bisericesc din Ovcea. Vă comunic, și de data aceasta, că tinerii coriști se mențin în același număr, se țin regulat de școală și cântă în biserică cu cea mai mare plăcere...”³¹⁶. La Alibunar, corul a fost reorganizat după Primul Război Mondial de preotul Nicolae Popovici, împreună cu țăranul Gheorghe Simici³¹⁷. Din momentul înființării Reuniunii de citire și cântări „Doina” din Alibunar, nefiindu-i aprobate statutele, aceasta își desfășura activitatea în cadrul Bisericii Ortodoxe Române din această localitate. Reuniunea își avea sediul în casa parohială, unde se desfășurau și repetițiile amatorilor culturali. În cadrul Reuniunii funcționa corul bisericesc și laic, biblioteca și fanfara, înființată în același an.

Și în parohiile care aparțineau Eparhiei Aradului, din Banatul Central, întâlnim o situație asemănătoare. La inițiativa preotului Eftimie Șoșdean, la Toracul Mare se înființează în anul 1933 un cor mixt, sub numele de „Armonia”³¹⁸, care sub conducerea preotului amintit și a preotului Ioan Farca a efectuat în anul 1936 un turneu în România - la Timișoara și Sânnicolaul Mare³¹⁹.

Astfel de cazuri, în care reprezentanții clerului sunt direct implicați în activitățile amatorilor culturali, în special în activitatea corală, se pot întâlni aproape în fiecare localitate în care a existat parohie ortodoxă română: preotul Teodor Petrică este președintele Reuniunii de cântări din Nicolinț, Ioan Mităr înființează în perioada interbelică fanfara din Oreșat și conduce corul din Straja (1931-1932), preotul Corneliu Cure este președinte al Reuniunii Tinerimii din Sân-Mihai etc.³²⁰

În plus, în urma înființării „Astrei” în Banatul iugoslav (1936), preoții ortodocși români vor deveni în foarte multe

318 Petru Drăghicescu, Costa Roșu, *Biserica din Toracul Mare*, Panciova-Novî Sad, 1997, p. 80.

319 *Foaia poporului român*, nr. 7 din 24 mai 1936, p. 4.

320 Mircea Măran, *România din Banatul sârbesc în anii interbelici*, pp. 117-118.

Comitetul de conducere al băncii Luceafărul din Vârșeț

cazuri președinți ai filialelor acestei asociații prin satele bănățene, începând cu anul 1937, contribuind și în felul acesta la desfășurarea activităților culturale pe plan local.

10. Biserica și școala

După cum am specificat și în alt capitol, Biserica Ortodoxă Română era implicată până la 1918 și în procesul educativ-instructiv, majoritatea școlilor de la sate (cu excepția celor din fosta Graniță Militară), având caracter confesional. În anul școlar 1920/1921, autoritățile de stat au desființat școlile confesionale, transformându-le în școli de stat, iar edificiile școlare și pământul găsit în proprietatea școlilor confesionale a fost trecut în proprietatea statului, comunelor fiindu-le impus să susțină școala cu un buget anual de 40-120 mii dinari³²¹. În această perioadă, când încă nu a început reglemenarea poziției școlilor și bisericilor minoritare din Banat, au fost aduse de către autoritățile de stat numeroase dispoziții care nu favorizau deloc învățământul în limba maternă a elevilor. Învățătorilor români le-a fost impusă susținerea unui examen prin care să dovedească cunoașterea limbii sârbe, prin Ordonanța Ministerului Învățământului, secția pentru Banat, Backa și Baranja, nr. 5865 din 1920, ceea ce a făcut ca majoritatea dascălilor să-și părăsească posturile și să treacă în România. În plus, la un moment dat, în anul 1920, cu toate că exista decizia protopopului Traian Oprea, printr-un ordin al inspectorilor școlari a fost interzisă catehizarea de către preoți în școlile primare. Examenul din religie convocat de protopop a fost anulat prin decizia inspectorilor școlari și al primpretorului. Aceste decizii aduse de autoritățile școlare de stat vor fi retrase mai târziu, ca urmare a începutului tratativelor dintre cele două state privind chestiunea școlară și bisericească.

În numeroase școli posturile vacante de învățători au fost preluate de preoți, însă prin intervenția autorităților școlare acestora li s-a interzis să rețină aceste posturi. Astfel, preotul Ioan Naia din Mărghita, cu toate că era calificat și ca învățător, a fost destituit de la școala primară din această localitate, menținându-și doar postul de preot³²². Au fost câteva cazuri în care foștii învățători, absolvind școala teologică, au fost

321 „Cronica românilor din Regatul S.H.S”, *Calendarul „Nădejdei” pe anul 1929*, p. 47.

Școala și biserica ortodoxă română din Marcovăț

hirotoniți preoți. Cazul învățătorului Pavel Topală din Omolița, care în duminica Floriilor 1924 a fost instalat preot în această localitate³²³, sau a lui Victor Bojin, învățător la Seleuș, care în anii 1926-1927 funcționează și pe postul de capelan la Alibunar, iar începând cu luna decembrie 1927 este transferat la școala din Marcovăț, unde deține postul de învățător la școala primară până în ianuarie 1928, când este numit de capelan la biserica ortodoxă din această localitate³²⁴. După ce a plecat și ultimul învățător român, la 1 februarie 1922, la școala din Sân-Mihai a fost ales de învățător preotul local Corneliu Cure, care îndeplinește această funcție până în noiembrie 1923³²⁵.

Au fost și cazuri contrare, în care învățătorii de stat au fost angajați să predea religia elevilor din școlile primare. Învățătoarea Melania Jebelean primește de la biserica din Petrovasâla suma de 150 dinari pentru propunerea religiei în limba română la școala de stat din localitate pentru șase ore de religie pe care le-a propus elevilor în luna decembrie 1927³²⁶. Aceeași sumă au primit-o și alți învățători de stat, precum

323 *Graiul românesc*, nr. 17 din 4 mai 1924, p. 1.

324 Nicolae Chipurici, op. cit., p. 102.

325 Ion Sfera, *Școala din Locve/Sân-Mihai în perioada 1765-2000*, Libertatea, Panciova, 2001, p. 50.

326 A.P.P., Chitanță semnată de Melania Jebelean și preotul Constantin Dimian, din 1 ianuarie 1928.

Dobrița Danici și Anuța Velceleanu³²⁷.

Chiar și în perioada de după semnarea Convenției școlare iugoslavo-române, nu lipsește prezența reprezentanților clerului în școlile românești. Astfel, în anul 1937 îl găsim pe preotul Aurel Uroș ca director al școlii primare din Petrovasâla și în același timp învățător la clasa a IV-a, cu un număr de 121 de elevi, numărul total al elevilor români din această școală fiind de 491³²⁸.

Totuși, principala funcție școlară a clerului era de a propune catehismul elevilor în toate școlile primare în care exista parohie ortodoxă română. Catihetul era numit în acest post atât de autoritățile bisericești, cât și de cele de stat. Astfel, la propunerea protopresbiteratului ortodox român al Panciovei, prin decizia nr. 7019 din 17 februarie 1931, administrația Banovinei Dunărene din Novi Sad l-a numit pe preotul Valeriu Filaret Perin din Dobrița, de catihet pentru predarea religiei la școala primară din Petrovasâla³²⁹. Această funcție o va îndeplini până la începutul perioadei postbelice, când autoritățile comuniste au scos religia din școli, începând cu anul școlar 1946/47, în care religia nu va mai fi prezentă deloc în planul și programa școlară. Dar, în perioada interbelică orele de religie se țineau cu regularitate și preoții își îndeplineau cu seriozitate această obligație. Articolul 4 al Convenției școlare iugoslavo-române din anul 1933 prevedea ca acest obiect să fie predat în limba maternă a elevilor, conform programei școlare stabilite (stabilită de Ministerul Educației în colaborare cu autoritățile bisericești), de către preoții numiți de autoritatea de stat competentă, la propunerea autorităților bisericești. În cazul în care în localitate nu există preot, religia poate să fie predată și de învățător³³⁰. Au fost înregistrate și anumite situații mai deosebite, provocate de faptul că o parte din elevi nu aparțineau religiei ortodoxe. Amintim cazul preotului

327 A.P.P., Chitanțe din 1 ianuarie 1928 semnate de învățătoarele amintite.

328 A.P.P., nr. 95/1937.

329 A.P.S.N., nr. 27 ex 1931/5 martie 1931.

330 Konvencija o uređenju manjinskih osnovnih škola u Banatu, Anexă în: Gligor Popi, *Rumuni u jugoslovenskom Banatu između dva rata*, p. 154.

Elevii și enoriașii cu steagurile, Glogoni, perioada interbelică

Lazăr Cârdu din Sân-Mihai, care nu a acceptat să-i examineze pe elevii din familiile de năzărineni, care nu au fost botezați la biserica ortodoxă română³³¹. Decizia organelor competente ale Banovinei Dunărene a fost ca acești elevi care nu au fost examinați în anul școlar 1935/36, să susțină la începutul noului an școlar examen în fața comisiei formate din directorul școlii și învățător³³².

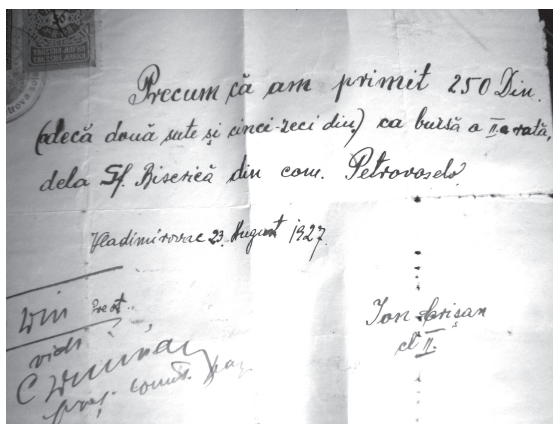
Din caietelel de catehism al preotului Valeriu F. Perin³³³ aflăm că în anul 1934 orele de religie au început să se țină la 2 octombrie, catihetul purtând foarte conștiincios evidența orelor și a tuturor elevilor de la școala din Petrovasâla. Cursurile din religie pentru fiecare clasă se țineau de două ori pe săptămână câte o oră (60 de minute), iar notele erau de la 1-5, urmărind sistemul de notificare al Regatului Iugoslav.

Colaborarea dintre Biserică și Școală se desfășura și în cadrul activităților culturale din școli, prin organizarea

331 Ion Sfera, op. cit., p. 59.

332 *Ibidem*.

333 Păstrat în Arhiva Parohială din Petrovasâla.

Chitanță pentru bursă eliberată de oficiul parohial al B.O.R. din Petrovasâla pentru elevul Ion Crișan

serbărilor școlare sau a altor activități a elevilor cu ocazia sărbătorilor religioase. Astfel, în localitatea Maramorac, în apropiere de Cuvin, cu ocazia sărbătorii Învierii Domnului (1924), a avut loc o serbare școlară organizată de cadrele didactice locale în incinta școlii. Elevii au interpretat cântece și poezii religioase³³⁴.

Nu trebuie neglijat nici sprijinul financiar, sub formă de burse acordate de unele biserici tinerilor din parohie care au fost înscriși la școlile secundare. Printre bursierii bisericii din Petrovasâla, cu suma de 250 dinari, se găsea și elevul Ion Crișan³³⁵, viitorul compozitor și profesor de muzică din Timișoara, dar și alți elevi din această localitate.

Biserica totodată sprijinea și înființarea Internatului român din Vârșeț, care a fost necesară în urma deschiderii secțiilor în limba română din cadrul Liceului și a Școlii Normale. Protopopul Panciovei Ioan Murgu într-o scrisoare din 20 noiembrie 1936, adresată oficiilor parohiale, îi invită „pe toți cei ce au inimă bună și știu să aprecieze cauza nobilă a ajutorării internatului românesc din Vârșeț, ca banii adunați să-i trimită scrisorului” pentru ca sumele colectate să fie trimise înainte de Crăciun „la locul competent”³³⁶.

Influența religiei asupra funcționării sistemului școlar în Regatul Iugoslav interbelic consta și în faptul că marile sărbători religioase: Sfânta Maria Mare, Sf. Dumitru, Sf. Arhangheli, Sf.

334 *Graiul românesc*, nr.18 din 11. Mai 1924, p. 3.

335 A.P.P., Chitanță semnată pe data de 23 august 1927 de elevul Ion Crișan prin care adevărește că a primit suma de 250 de dinari pentru rata a doua a bursei primite de la biserica din Petrovasâla.

336 A.P.P., nr. 138/1936.

Nicolae, Crăciunul, Anul Nou, Arătatea Domnului, Sf. Sava, Bunavestire, Paștele și Rusaliile au fost zile nelucrătoare.

Religia urma să fie predată și în școlile secundare cu limba de predare română care au începând să funcționeze în urma semnării Convenției școlare iugoslavo-române din anul 1933. Secția română din cadrul Școlii Normale din Vârșeț a fost deschisă în anul școlar 1935/36, însă din cauza numărului mic de elevi înscriși (doar 8), în primul an aceștia au fost încadrați în grupul în limba sârbă și în primii ani de funcționare a secției în limba română, au urmărit în limba maternă doar obiectele limba și literatura română, religia și grupul științelor pedagogice - pedagogia, metodică, didactică, psihologia copilului, exercițiile practice – cât și religia, care a fost predată de preotul Gruia Roșu.

Un an mai devreme, în anul școlar 1934/35, a început să funcționeze și secția în limba română din cadrul Liceului din Vârșeț, în clasa întâi fiind înscriși 42 de elevi. Toate obiectele de învățământ, cu excepția istoriei și geografiei, au fost predate în limba română, inclusiv religia, predată de preotul ortodox român din Vârșeț Gruia Roșu.

11. Mișcările religioase în cadrul Bisericii Ortodoxe Române

11.1. Oastea Domnului în Banatul iugoslav

Mișcarea religioasă *Oastea Domnului* a început cu un articol în ziarul bisericii ortodoxe române *Lumina satelor*, editat de tânărul preot din Sibiu Iosif Trifa (1888-1938). Încă ca student la teologie, Trifa a scris despre viața grea a țăranilor din Transilvania. Prin anii 1920 Trifa a publicat în diferite ziare și reviste bisericești nu numai articole cu caracter social, economic și politic, ci și cu caracter teologic. Prima carte de predici a lui Trifa a apărut la Arad sub titlu „Spre Canaan”. Trifa a slujit zece ani ca paroh în Vidra de Sus, județul Alba, unde s-a evidențiat printr-o activitate bogată. Imediat după Unirea din 1918, în fruntea Mitropoliei Ardealului a fost instalat Nicolae Bălan.

Sub autoritatea lui Nicolae Bălan, *Lumina satelor* a fost dedicată problemelor vieții religioase ale epocii. În perioada interbelică *Oastea Domnului* a fost una dintre numeroasele mișcări de acest fel care s-au dezvoltat în spațiul majoritar ortodox din estul Europei.³³⁷ Mișcarea de reînnoire spirituală, cum s-a numit *Oastea Domnului*, a fost înființată în Transilvania în 1922. Iosif Trifa având caracterul energic și dorința sinceră de renaștere a autenticității ortodoxe, la început a primit sprijin din partea mitropolitului Ardealului Nicolae Bălan. În anul următor, mișcarea a câștigat primii săi adepți și a început să se răspândească repede. Principala cauză a apariției și răspândirii mișcării a fost dorința de a consolida influența elitei ortodoxe în lumea multietnică și multiconfesională a Transilvaniei și de a încerca suprimarea mișcărilor neoprotestante care amenințau grav biserica ortodoxă, încercând să convertească un număr mare de credincioși ortodocși români. Într-un articol din *Revista Teologică*, Trifa a susținut în 1926 că, în lumina numărului din ce în ce mai mare al sectelor neoprotestante din România, „nu există alt mod de a combate sectarismul decât o mare mișcare

de evanghelizare”.³³⁸

Conducătorii religioși ai *Oastei* au apărut ca răspuns la starea fizică și morală a națiunii, învinuind-o în parte și pe biserică ca fiind inactivă.³³⁹ Printre obiectivele principale ale *Oastei Domnului* a fost suprimarea alcoolismului, a fumatului și a altor „vicii” printre credincioșii ortodocși. Sfârșitul secolului al XIX-lea a fost marcat de înființarea primelor comunități neoprotestante printre români. Cea mai veche comunitate neoprotestantă căreia îi aparțineau românii din Banatul sârbesc au fost năzărinenii, care au format primele adunări pe teritoriul Imperiului Austro-Ungar în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. Numărul credincioșilor năzărineni a fost mare printre populația ortodoxă. Aceasta a inițiat și o reacție puternică a cercurilor ortodoxe sârbe și române.³⁴⁰ Cele mai vechi informații despre năzărinenii români se pot găsi în textele scrise de preoții Bisericii Ortodoxe Române. Deoarece aceste texte au apărut în cadrul propagandei antinăzărinene, valoarea lor documentară este mare, având în vedere faptul că includ o serie de informații istorice foarte importante. În perioadă interbelică, doi dintre cei mai importanți comentatori despre răspândirea neoproteștanților au fost Grigore Gh. Comșa, episcopul Aradului, care a descris pe larg problemele cauzate de secte și expansiunea lor în țară și Grigorie Leu Botoșăneanu, episcop ortodox, care a scris și o carte despre sectele din România, descriind caracteristicile și comportamentul lor, pentru ca enoriașii ortodocși să fie mai informați despre pericolul pe care l-au reprezentat pentru România. Comșa a considerat că oamenii nu știu nimic despre neoproteștați, ceea ce a rezultat cu convertirea.³⁴¹ Pe de alta parte, Botoșăneanu a încercat să determine care sunt grupurile de neoproteștanți

338 Ioan Trifa, “Viața Biersiceasă: Probleme actuale,” *Revistă teologică*, 16/1 (Jan 1926), p. 24.

339 Iemima Ploscariu, *Pieties of the Nation: Romanian neo-Protestants in the interwar struggle for religious and national identity*, CEU, Budapest, 2015, p. 55.

340 Bibliografia referitoare la năzărineni este modestă. Cea mai completă este cartea istoricului Bojan Aleksov, *Religious Dissent between the Modern and the National. Nazarenes in Serbia and Hungary 1850-1914*, 2006 și Branko Bjelejac, *O verujucima u Hrista. O progonstvima nazarena 1918-1941 u Jugoslaviji*, Centar 9, 2015.

341 Grigore Comșa, *Noul ghid pentru combaterea și cunoașterea sectelor religioase*, Arad, 1927.

care există. Primul grup sunt baptiștii, penticostalii, creștinii după evanghelie, adventiștii, al doilea grup sunt cei care s-au despărțit de ortodoxie cum ar fi tudoriștii, inochentiștii, stiliștii și al treilea sunt studniștii, lipovenii, skoptsky chiar, cei care s-au dezvoltat inspirați de ideile lui Tolstoi.³⁴² Botoșăneanu a considerat că aceste grupuri sunt o amenințare la adresa caracterului ortodox al României.

Similar, în articolele publicate în *Lumina satelor*, Trifa a scris împotriva neoproteștanților și a altor secte, cum au fost inochentiștii.³⁴³ Numărul baptiștilor și al creștinilor după evanghelie a crescut simțitor în perioadă interbelică. Trifa a considerat că prin evanghelizarea țăranilor răspândirea puternică a mișcărilor neoproteștante poate fi oprită. În peste 40 de cărți pe care le-a scris, Trifa pune accent pe revenirea „păcătoșilor” pe calea cea bună a mântuirii prin credința în Iisus Hristos. Trifa a considerat că „bisericele goale sunt un semn al unei boli spirituale”.³⁴⁴ Mărturisind devastarea cauzată de alcoolism în comunitățile rurale, el a fost convins că Biblia a fost cheia schimbării eficiente, el a distribuit Biblii și a ținut scurte predici adresate țăranilor, a interzis pozițiile de conducere în cadrul acestei mișcări a laicilor care să sprijine, nu să înlocuiască biserica instituțională.³⁴⁵ Diferența față de liturghia ortodoxă a fost, înainte de toate, demonstrată prin predici și rugăciuni libere și inspirate, cântând imnuri susținute cu instrumente muzicale, care seamănă foarte mult cu cele ale comunităților neoproteștante.

Trifa a favorizat predicatorii non-sectarieni care au crezut în convertirea personală și în reînnoirea spirituală și a lăudat scrierile lui Dumitru Cornilescu (1891-1975), diacon care conducea o mișcare de renaștere la biserica *Cuibul cu Barză* din

342 Arhiereu Grigorie Leu Botoșăneanu, *Confesiuni și secte*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1929, pp. 239-242.

343 James, Kapáló. „Liminal” Orthodoxies on the Margins of Empire: Twentieth-Century „Home-Grown” Religious Movements in the Republic of Moldova, *Nationalism and Ethnic Politics*, 2017, pp. 23; 33–51.

344 „Pentru suflet,” *Lumina satelor*, 1/3 din 29 ianuarie 1922, p. 3.

345 Iosif Trifa, *Ce este Oastea Domnului?*, pp. 136-138.

București.³⁴⁶ Scrierile lui Cornilescu au fost puternic influențate de protestantismul englez, dar Trifa citise, de asemenea, lucrările protestanților vorbitori de limbă engleză.³⁴⁷

Mitropolitul Ardealului Nicolae Bălan a încercat să preia controlul mișcării pentru ca să-și păstreze autoritatea, ceea ce a dus rapid la declanșarea conflictului între el și Trifa. Conflictul a devenit public în 1933–1934 și s-a încheiat prin înfrângerea lui Trifa. El a fost dezbrăcat de preoție pentru că a trădat interesele ortodoxe prin impunerea unor reguli stricte privind credința și viața de zi cu zi sub influența învățăturilor neoprotestante. În anii următori, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a impus regulile („statutele”) Oastei Domnului. Procedând astfel, mișcarea a fost transformată într-o organizație religioasă în cadrul Mitropoliei Ardealului. Trifa nu a avut puterea de a se opune acestor măsuri: în curând s-a îmbolnăvit de tuberculoză și a murit în 1938. Oastea Domnului s-a răspândit repede și în întreg Banatul.

La începutul anilor 1930, Oastea Domnului a început să se răspândească printre românii din Banatul iugoslav. Ca parte a Bisericii Ortodoxe Române, parohiile românești din Banatul iugoslav au menținut o legătură puternică cu eparhiile din Caransebeș și Arad, de la care au primit scrisori circulare, reviste și altele publicații. Așadar, preoții din Banatul iugoslav au fost informați despre dezvoltarea acestei mișcări în Transilvania. Problema răspândirii neoprotestanților, în Banat a fost și motivul principal al înființării comunităților Oastei Domnului în afară granițelor României, chiar în regiunile cu un număr mai mare de neoprotestanți.

Revista lui Trifa *Lumina satelor*, a fost trimisă cu regularitate către bibliotecile din satele Banatului iugoslav. În 1928, această publicație se găsea, printre altele, și în bibliotecile parohiale din Mramorac, Ecica, Sân-Mihai (azi Lokve) și Sârcia (astăzi

346 Vezi: Roland Clark, „The Stork’s Nest: Schism and Revival in Modern Romania 1921-1924”, *Pleroma: Studii si cercetarii teologice*, 2017, pp. 81-114.

347 Dumitru Cornilescu (1891-1975) a fost autor al unei traduceri în limba română a Bibliei, publicată în 1921, traducere care este în prezent cea mai răspândită printre comunitățile neoprotestante.

Sutieska).³⁴⁸ Încă din anii douăzeci, *Lumina satelor*, care a fost editată de Iosif Trifa, a sosit în mod regulat în bibliotecile parohiale, ceea ce aflăm pe baza chestionarelor completate de către preoți, la cererea lui Coriolan Buracu, director al Bibliotecii Centrale I.G. Bibicescu din Turnu Severin. Această bibliotecă începând cu anul 1927 a trimis donații bibliotecilor românești parohiale din Banatul sârbesc, cărți și alte publicații din România. Donatorul, la rândul său, a cerut ca fiecare bibliotecă care a primit cărți să trimită în mod regulat rapoarte cu privire la situația culturală generală existentă în parohia respectivă. Pe baza acestor chestionare, aflăm că în 1927 biblioteca parohială din Râtișor, în apropiere de Vârșeț a fost abonată la 11 publicații, mai ales din România, printre care se afla revista *Lumina satelor*. Conform rapoartelor amintite, în 1928 se amintesc și numeroase alte biblioteci parohiale din Maramorac, Ecica, Sân-Mihai (azi Locve), Sărcia (azi Sutjeska) ș.a. Cu siguranță că citirea acestei literaturi a influențat apariția Oastei Domnului în aceste locuri, deși nu garanta înființarea mișcării (biblioteca din Sărcia, de exemplu, dispunea de patru exemplare a acestei publicații, dar mișcarea nu s-a dezvoltat niciodată în această localitate). Mișcarea și-a intensificat activitatea prin anul 1931, când Oastea Domnului s-a aflat în centrul atenției Bisericii Ortodoxe Române. La început, a existat o mare îndoială, neîncredere și prejudecăți printre unii credincioși și preoți privind caracterul acestei mișcări. Din acest motiv, autoritățile eparhiale au trimis scrisori circulare în care au subliniat esența mișcării, insistând ca oriunde Oastea Domnului a fost înființată, este necesar să fie sub conducerea și controlul direct al preotului paroh local. Aici ierarhul a luat în considerare posibilitatea ca membrii să devină prea apropiați de neoprotestanți, ceea ce ar putea fi împiedicat numai prin angajamentul preoților responsabili de organizațiile locale ale Oastei Domnului. Prin urmare, dacă mișcarea a existat în orașul sau în satul lor, preoții trebuiau să

348 Nicolae Chipurici, *Românii din afara României*, Lumina, 1995, p. 127.

fie în fruntea lor fără excepție.³⁴⁹ Rolul preoților în organizațiile locale Oastea Domnului a fost și el discutat de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române din România la București, care și-a confirmat rolul de lider în mișcare prin deciziile luate între 17 octombrie și 12 decembrie 1931. Într-una din scrisorile sale circulare, episcopul Caransebeșului Iosif Traian Badescu a afirmat despre Oastea Domnului următoarele:

E vorba despre așa-numita Oastea Domnului. Aceasta după cum știți a luat ființă din dorul de a combate sectele, de a întări religiozitatea și moralitatea în popor, de a promova abținerea de la băutura. Lucru nobil și îmbucurător. Dar aceasta numai atunci până când nu deviază. Nedumerirea și temerea este că poate să devieze, să apuce pe căi lăturalnice, nu cu adevărul, ci alătura de adevăr, în contradicție cu adevărul și aceasta ușor se poate întâmpla dacă în fruntea celor ce se întrunesc în societatea Oastea Domnului în parohii, nu va sta ca conducător preotul. De aceea este de lipsă ca acolo unde a luat ființă o astfel de însoțire, preotul să nu lipsească din fruntea ei, căci altcum nu este exclus pericolul devierii. Din aceste considerante îmi țin de datorință a vă atrage atențiunea asupra acestei împrejurări, impunându-vă ca o datorință pastorală să căutați a lua conducerea acestor însoțiri, unde au luat ființă și eventual din vreo cauză oarecare preotul lipsește din fruntea ei...³⁵⁰

A fost foarte important a face deosebire între comunitățile neoprotestante care aveau numeroase similitudini cu membrii Oastei Domnului, de la rugăciuni, interpretarea imnurilor, modul de a se îmbrăca, până la acoperirea capului la femei, abținerea de la alcool, cât și post. Având în vedere faptul că aproape în același timp în cadrul Bisericii Ortodoxe Sârbe se dezvoltă mișcarea bogomolților, în localitățile mixte sârboro-mâne din Banat cele două mișcări aveau și activități comune. S-ar putea spune că ambele mișcări au avut succes, deoarece a

350 A.P.P., Protocolul circularilor, 1925, no. 81, 65-66.

Fanfara Oastea Domnului din Uzdin (1936). De la stânga, rândul I: Adam Doclean, Ioniță Dușan, Simion Spăriosu, Adam Șuboni; Rândul II: Costa Crețu, Pavel Crețu, Iova Șoșdeanu, preotul-catihet Ioan Spăriosu, Pavel Onciu-Feceloni, Ioța Oalge, Adam Șuboni, Adam Lifa; Rândul III: Ptru Oalge, Ion Miclea, Trifu Onciu-Zaică, Todor Giura-Freț, Petru Miclea și Vasa Spăriosu.

ieșit din nemulțumirea preoților, predicatorilor și credincioșilor în statul Bisericii Ortodoxe după Primul Război Mondial.

Bogomoljci și membrii Oastei Domnului au citit și au interpretat Sfânta Scriptură în limbajul vernacular, au cântat imnuri și au pus accent pe rugăciune. Interzicerea consumului de alcool, fumatului și înjuratului, faptul că oamenii ar trebui să poarte haine modeste și că femeile ar trebui să-și acopere capul și interzicerea muncii fizice în zilele de duminică erau caracteristici comune ale credincioșilor devotați. Bogomoljii nu au mers la medici și nu au folosit medicamente pentru că credeau în vindecare prin rugăciune. Ei au promovat credința în miracole și au interpretat dezastrele naturale (cum ar fi cutremurul de la începutul lunii mai 1927 și inundațiile din 1926) ca avertismente de la Dumnezeu și consecințe ale păcatului. Ei s-au salutat unul pe altul cu „Dumnezeu să vă ajute!” și „Dumnezeu să vă binecuvânteze”, și-au zis unii altora „fratele” și „sora” și au

postit miercurea, vinerea și în timpul Postului Mare. Biserica însăși „a împrumutat” anumite elemente din rugăciunile lui Dumnezeu pentru a ajuta la prevenirea apostaziei, pentru a extinde aspectul ritual al ortodoxiei și a menține mișcarea în cadrul Bisericii. Cu toate acestea, aceste caracteristici specifice ale celor două mișcări au dus la o relație ambiguă între ele și autoritățile Bisericii Ortodoxe Sârbe și ale Bisericii Ortodoxe Române: unii dintre oamenii cu funcții înalte în Biserică au sprijinit mișcarea, dar alții s-au opus. Astfel, am putea spune că ambele mișcări au provocat ambivalență în cercurile Bisericii. Unii reprezentanți ai Bisericii i-au criticat și i-au respins; cel mai frecvent, a fost suspectat că Oastea Domnului și bogomolții tind să se despartă de Biserică (sectarism).

În *Foaia diecezană*, a fost publicat un articol de către Aurel Uroș, un tânăr teolog din Caransebeș originar din Banatul sârbesc, unde a explorat relația sa cu credincioșii sârbi. Autorul crede că răspândirea învățăturilor neoprotestante printre români în Banat a fost provocată de influența sârbilor, care se presupune că erau „predispuși la aventuri religioase”, prin care a vrut să accepte în mod prompt noi învățături religioase. Întrucât românii au format o minoritate națională în satele mixte sârbo-române sau sârbo-româno-germane din Banat, serviciile divine erau de obicei efectuate în alte limbi. Pentru români, acesta a fost „primul pas spre dezagregare, care, la început, s-a manifestat prin indiferența națională și a dus la asimilarea completă”.³⁵¹ Prin urmare, relația dintre credincioșii români și coreligionarii sârbi e binevenită, deoarece sârbii „au aceeași religie ca și noi, așa cum se spune între popoare”. Cu toate acestea, s-ar putea observa două riscuri pentru credincioșii români: mai întâi că ei vor cădea sub influența învățăturilor neo-protestante împreună cu bogomolții și în al doilea rând că se va produce asimilarea. Uroș a considerat că este bine, acolo unde este posibil, să se evite contactul cu bogomolții, deoarece aceștia au „viziuni quasi-magice”. Asemenea cazuri au existat în satele bănațene Crepaja, Dolovo și Bavaniște. Din toate aceste

351 Uroș Aurel Doloveanu, „Sectarismul in Banatul iugoslav”, *Foaia diecezană*, nr. 10, 1931, p. 2-3.

motive, a existat posibilitatea ca Oastea Domnului să se abată de la învățăturile ortodoxe, în special prin cântecele religioase pe care ostașii le improvizează, care diferă într-o anumită măsură de la spiritul tradițional al Bisericii Ortodoxe. Ca atare, rolul preotului trebuie să fie conducător și decisiv. Dacă Oastea Domnului este condusă ferm și corect de preotul local, ar deveni un bun „antidot” pentru credincioșii diferitelor învățături religioase, adică „secte”, așa cum le ziceau preoții ortodocși. De aceea, multe „suflete pierdute” s-au întors la Biserica Ortodoxă devenind membrii Oastei Domnului, așa cum sa întâmplat la Sân Mihai și Doloave.³⁵²

În afară modelului de organizare a preoților și congregațiilor din cadrul Bisericii Ortodoxe Române din Banatul iugoslav, un rol important l-au avut și așa-numitele cercuri religioase. Membrii Oastei Domnului au participat la întâlnirile acestor cercuri, iar revista *Nădejdea* a publicat un articol despre una dintre aceste întâlniri. În câteva sate românești din Banatul iugoslav existau grupuri independente ale Oastei Domnului. Primul grup a fost înființat în satul Uzdin în 1936. Alte comunități au existat în Straja, Sân-Mihai, Uzdin, Alibunar, Grebenaț, Srediștea Mică, Sălcița, Straja, Voivodinț, Jamul Mic, Nicolinț, Barițe. În spațiul Banatului sârbesc, această mișcare este specifică în primul rând prin faptul că, spre deosebire de România, unde guvernul comunist a interzis-o în 1949, în Banatul sârbesc a continuat să funcționeze și în perioada comunistă, astfel că a avut o continuitate până azi.

Este important a aminti câteva din activitățile Oastei Domnului, în primul rând pelerinajele. Ele au fost, de asemenea, o oportunitate pentru Oastea Domnului de a-și extinde influența. La pelerinajul din 1935, Oastea Domnului din Uzdin purta steagul său, iar corurile „ostașilor” din Uzdin, Nicolinț și Sân-Mihai au interpretat cântece religioase. Publicațiile în limba română din Vârșeț (*Nădejdea*, *Foaia Poporului Român*) și Caransebeș (*Foaia diecezană*) și-au informat cu regularitate cititorii cu privire la

³⁵² Mircea Măran, „The Oastea Domnului (Lord’s Army) Movement in the Serbian Banat, in: *Orthodox Renewal Movement in Eastern Europe* (ed. Aleksandra Đurić Milovanović, Radmila Radić). Palgrave Macmillan, 2017, 269.

participarea Oastei Domnului la pelerinajele de la Srediștea Mică și Seleuș.³⁵³ După un număr mare de articole din perioada 1931-1934, numărul articolelor publicate despre Oastea Domnului a început să scadă treptat în 1935 și 1936; până la sfârșitul anilor 1930, astfel de articole deveniseră o raritate. În această perioadă, pe lângă prezentarea activităților organizației în parohiile Banatului iugoslav, au fost publicate și alte articole care vizează popularizarea mișcării în rândul cititorilor. Astfel de texte au fost preluate, de obicei, din diferite publicații din România, fie transcrise, fie adaptate necesităților cititorilor români din Banatul iugoslav.³⁵⁴

Comunitățile locale ale Oastei Domnului din Banatul iugoslav și-au înființat și fanfare, având în vedere importanța muzicii în activitatea lor. Fanfarele înființate în cadrul Oastei Domnului se deosebeau de celelalte fanfare înființate prin satele bănățene românești prin repertoriul lor, pentru că muzica pe care o interpretau era în exclusivitate religioasă. După înființarea unui cor mixt în 1933, filiala din Uzdin a Oastei Domnului a înființat în 1936, de asemenea, o orchestră de suflători după modelul orchestrelor asemănătoare care au existat în perioada interbelică în majoritatea localităților cu populație românească din Banat.³⁵⁵ Conducătorul corului și al orchestrei a fost Iova Șoșdeanu, cunoscut entuziast cultural local. Ca și în cazul altor grupări vocale similare, corul din Uzdin al Oastei Domnului a participat la numeroase evenimente religioase, în special la cele locale. Un exemplu deosebit de important a fost participarea la Sfânta Liturghie în timpul conferinței „Cercului Religios al Treilea” din Uzdin, pe data de 22 aprilie 1934, unde au participat și corurile Bisericii Ortodoxe Române din Glogoni și Uzdin. Aceasta indică faptul că la Uzdin au existat două grupări corale religioase: corul bisericii și corul Oastea Domnului.

353 Aleksandra Đurić-Milovanović, Mircea Maran, *Dinamismul vieții religioase la românii din Banatul sârbesc*, p. 786.

354 Mircea Măran, „The Oastea Domnului (Lord’s Army) Movement in the Serbian Banat, in: *Orthodox Renewal Movement in Eastern Europe* (ed. Aleksandra Đurić Milovanović, Radmila Radić). Palgrave Macmillan, 2017, p. 275.

355 Petru Șoșdeanu, *Corul bărbătesc din Uzdin (1898–2008)*. Panciova, Libertatea, 2010, p. 151.

Activitățile Oastei Domnului au fost prezente și în timpul sărbătorilor, cum ar fi sărbătorirea Crăciunului în școli sau participarea corurilor și fanfarelor Oastei Domnului cu ocazia vizitelor canonice ale episcopilor din România. Este important a aminti și faptul că a existat și o colaborare cu Oastea Domnului din localitățile de cealaltă parte a graniței. Aceasta a fost în special important pe timpul regimului comunist din România, care a interzis Oastea Domnului, pe când în Iugoslavia ea și-a continuat activitatea. Oastea Domnului a fost, prin urmare, interzisă în România, dar, din cauza circumstanțelor politice, această interdicție nu a putut fi pusă în aplicare în mod adecvat și consecvent în parohiile românești din Banatul iugoslav: acest lucru se datorează faptului că autoritățile comuniste iugoslave au tolerat existența mișcării. În anul 1956 avem informații că această asociație a fost înființată la Voivodinț lângă Vârșeț. Astfel, ea a continuat să existe în unele parohii în care regimul comunist român nu avea ingerențe.³⁵⁶ Aceasta o mărturisește și monumentul ridicat în anul 1975 în imediata apropiere a graniței, în hotarul localității Jamul Mic. Activitatea și contactele Oastei Domnului în zonele de frontieră nu au fost oprite, însă acestea se desfășurau clandestine, pentru a nu fi observate de autorități.

356 Gligor Popi, *Românii din Banatul sârbesc*, II. Panciova, Libertatea, 1998, p. 330.

11.2. Activitatea cercurilor religioase

În întreaga perioadă interbelică, Biserica Ortodoxă Română din Banatul iugoslav își desfășura activitatea sa și în cadrul conferințelor preoțești care se țineau în cele trei protopresbiterate. Preoții erau organizați, începând cu anul 1924, în Asociația Clerului Ortodox român „Andrei Șaguna”. Despărțământul Panciova al acestei asociații a fost înființat la conferința preoțească ținută în cancelaria oficiului protopresbiterat din Satu Nou, pe data de 18 septembrie 1924³⁵⁷. În cadrul acestei asociații au fost înființate, în același an, cercurile religioase în cele trei protopopiate existente pe teritoriul Banatului iugoslav³⁵⁸. Conferințele preoțești au devenit adevărate manifestări cu caracter religios și cultural, la care se dezbăteau atât probleme referitoare la poziția Bisericii și alte afaceri bisericești, organizându-se totodată și concerte și alte manifestări culturale. La conferința preoților din tractul Vârșetului, ținută pe 28 aprilie 1927 „clerul nostru a adus în discuție problema culturală-bisericească a credincioșilor”³⁵⁹, după care au urmat conferințe urmate de manifestări culturale prin satele aparținătoare acestui protopopiat.

După conferința de la Coștei, la care a luat cuvântul protopopul Traian Oprea, a urmat evenimentul de la Voivodinț, la care a participat preotul Ioan Mităr din Straja, care era totodată și președintele despărțământului Vârșeț al asociației „Andrei Șaguna”³⁶⁰, Ștefan Balea din Grebenaț, Octavian Păuța din Voivodinț și C. Șdicu din Straja, care au participat la Sf. Liturghie, răspunsurile liturgice fiind date de corurile din Straja și Voivodinț. Predica a fost rostită de protopopul Traian Oprea. După Sf. Liturghie preoții despărțământului se întrunesc la conferința pastorală, „unde se dezbat mai multe chestiuni care privesc deaproape atât clerul nostru cât și comunitatea noastră ortodox-românească”. La concertul prezentat în curtea bisericii și-au dat contribuția corurile din Voivodinț și Straja și fanfara din Straja, urmând prelegerea ținută de Ioan Mităr, pe tema „Legea strămoșească”.

Sfințirea crucii familiei Dejan din Voivodinț, fotografie publicată în săptămânalul *Nădejdea*, nr. 3 din 1937.

În anii următori, astfel de evenimente se vor desfășura cu regularitate în cadrul conferințelor așa-numitelor cercuri religioase, în care preoțimea în cursul anului organizează pe rând în fiecare parohie a cercului Sfânta Liturghie, în sobor, cu predica corespunzătoare și cu participarea corurilor bisericesti³⁶¹. După masă, se organizau șezători culturale, la care participau reuniunile culturale, cu puncte interpretate de fanfare, declamații, dialoguri și „lectură aleasă”³⁶².

Un cerc religios cuprindea mai multe parohii, conferințele fiind organizate pe rând în toate localitățile. Concret, în tractul Vârșetului funcționau patru cercuri religioase, și anume cercul Vârșeț, Coștei, Straja și Mărghita Mare. În total, în anul 1928 funcționau în Banatul iugoslav cinci cercuri religioase³⁶³, pentru ca în anii următori numărul lor să crească.

361 Traian Oprea, „Despre activitatea bisericii ort. române din Banatul Jugoslav”, în *Calendarul „Nădejdei” pe anul comun 1931*, Editura ziarului Nădejdea, Vârșeț, 1930, p. 51.

362 *Ibidem*, p. 52.

363 *Nădejdea*, nr. 10 din 1928, p. 3.

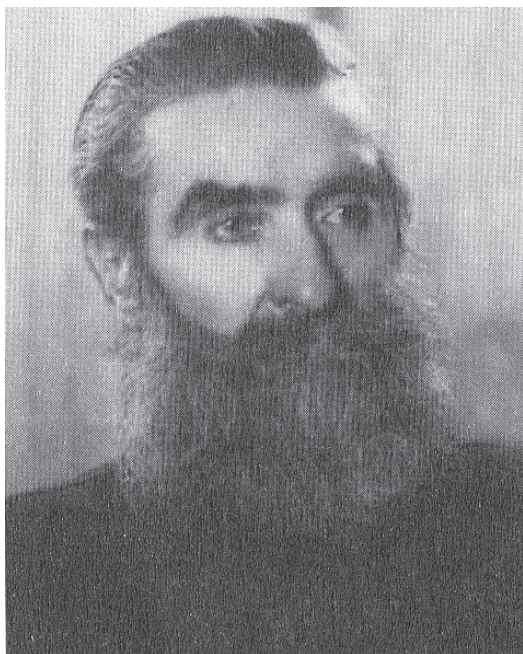

Ștefan Șperchez, paroh la Petrovasâla și ginerele său Valeriu Filaret Perin, capelan la Petrovasâla, cu familia

La conferințele cercurilor religioase au participat preoți din mai multe localități, care țineau prelegeri cu subiecte din religie și cultură, cu participarea uneia sau mai multor reuniuni culturale. Conferințele cercurilor religioase erau anunțate prin intermediul presei, care raporta cu lux de amănunte despre activitatea lor. *Nădejdea* își informează astfel cititorii de conferința Cercului religios III, care a avut loc la Voivodinț pe data de 14 aprilie 1931³⁶⁴, cu participarea preoților din Biserica Albă, Grebenaț, Oreșăț, Straja, Coștei și Voivodinț. După oficierea Sf. Liturghii, a avut loc conferința proțescă, la care s-au dezbătut probleme actuale ale bisericii, printre care și „importanta chestie a Oastei Domnului, care preocupă în mod îmbucurător atât pe preoții, cât și pe credincioșii noștri de aici”³⁶⁵. Evenimentul s-a terminat cu slujba vecerniei, la care a participat și corul Oastei Domnului din Straja, predica fiind

364 *Nădejdea*, nr. 16 din 19 aprilie 1931, p. 1.

365 *Ibidem*.

Ioan Tătucu, paroh la Sălcița

rostită de preotul Ioan Mităr.

În anul 1933 au fost ținute mai multe întruniri organizate de cercurile religioase. O astfel de conferință a avut loc la Petrovasâla pe 12 martie, în prezența protopopului Panciovei Ioan Murgu, a preoților locali Constantin Dimian, Ștefan Șperchez și Valeriu Filaret Perin, a preotului Aurel Uroș etc.³⁶⁶ La manifestarea similară organizată la Voivodinț pe data de 7 mai au participat preoții Ioan Mităr (Straja),

Victor și Octavian Trailovici (Coștei), Ștefan Balea și Adam Fiștea (Grebenăț), Adam Măran (Oreșăț), cât și preoții locali O. Păuța și Livius Dee³⁶⁷. Preotul Adam Măran a ținut un discurs ocazional, iar răspunsurile liturgice au fost date de corul din Voivodinț. La vecernie au ținut predici preoții Ioan Mităr și Octavian Păuța. Corul și fanfara localnicilor au interpretat mai multe melodii naționale. Încă o întrunire asemănătoare a fost organizată pe 26 mai 1933 și la Coștei, cu participarea corului și a fanfarei din această localitate³⁶⁸. Cercul religios în care se găseau localitățile Sălcița, Iablanca, Marcovăț, Jamu Mic și Srediștea Mică a fost convocat pentru data de 5 iunie 1933³⁶⁹, președinte fiind preotul Ioan Tătucu. O conferință asemănătoare a Cercului religios Biserica Albă a avut loc la Straja, cu ocazia sărbătoririi hramului sfintei biserici, la Sfântă Mărie Mică. La conferința cercului religios ținută la Marcovăț „într-una din duminicile

³⁶⁶ *Nădejdea*, nr. 13 din 26 martie 1933, p. 3.

³⁶⁷ *Nădejdea*, nr. 23 din 4 iunie 1933, p. 3.

³⁶⁸ *Nădejdea*, nr. 24 din 11 iunie 1933, p. 2.

³⁶⁹ *Nădejdea*, nr. 23 din 4 iunie 1933, p. 3.

Manifestare religioasă

trecute” (octombrie 1933), au participat preoții Ioan Tătucu din Sălcița, Alexandru Vărădean din Srediștea Mică, Corneliu Șdicu din Jamu Mic, Aurel Danciu din Iablanca și preotul local Victor Bojin, cât și fanfarele din Srediștea Mică și Jamu Mic.

Cercul religios III din tractul Panciovei a avut o conferință la Uzdin, în ajunul sărbătorii Sf. M.M. Gheorghe 1934, când se sărbătorește și hramul bisericii din această localitate. În biserica arhiplină, Sf. Liturghie a fost săvârșită de un sobor de preoți, și anume Valeriu Perin (președintele cercului), Ștefan Șperchez, Traian Bojin, Pavel Topală, Traian Popescu, Ioan Frișcan și Adam Măran. A predicat preotul Valeriu Perin din Glogoni, „tâlcuind în cuvinte pline de înțeles adânc evanghelia Duminicii”³⁷⁰. Răspunsurile liturgice le-au dat corurile bisericesti din Glogoni și Uzdin și corul Oastei Domnului din Uzdin. Vecernia a fost slujită la orele 3 după masă de preoții Iulian Onciu, Ioan Frișcan și Adam Măran. Predicile au fost ținute de Ștefan Șperchez, despre „Criza vieții religioase-morale din zilele noastre”, Traian

³⁷⁰ *Nădejdea*, nr. 18 din 1934, p. 2.

Bojin și Valeriu Perin, care mulțumește credincioșilor prezenți și încheie conferința cercului religios.

Despre activitatea acestor cercuri religioase ne informează, începând cu anul 1936, și săptămânalul *Foia poporului român*. Prima întâlnire a cercului religios Biserica Albă din anul 1936 a avut loc la Grebenaț, cu participarea preoților din Straja, Voivodinț, Oreșaț și Grebenaț³⁷¹. A fost prezent și profesorul Tiberiu Mităr din România, fiul lui Ioan Mităr, care a ținut o prelegere despre păstrarea individualităților naționale. Nu a lipsit nici de data aceasta concertul prezentat de reuniunea culturală locală.

În același an, Cercul religios I din tractul Panciovei, alcătuit din parohiile Satu Nou, Petrovasâla, Alibunar și Seleuș, și-a ținut conferințele sale în primele patru dumineci din post, dintre care prima a avut loc la Satu Nou. După săvârșirea Sf. Liturghii în sobor, „care a impresionat profund pe credincioși”³⁷², a urmat predica rostită de preotul Ștefan Șperchez din Petrovasâla, care era totodată și președintele cercului, despre „nemurirea sufletului”. La vecernie a vorbit capelanul Valeriu Filaret Perin din Petrovasâla, secretarul cercului, despre „dreapta credință”. Preotul Constantin Dimian din aceeași localitate a predicat despre „legea creștină”, parohul Alibunarului Nicolae Popoviciu despre „taina cununiei”, și în fine preotul local Victor Popovici a mulțumit tuturor celor care au participat la această manifestare religioasă. În fiecare din duminicile următoare, cercurile religioase au organizat câte o întrunire, la Alibunar, Seleuș și Petrovasâla.³⁷³

371 *Foia poporului român*, nr. 19 din 6 august 1936, p. 4.

372 *Foia diecezană*, nr. 14 din 5 aprilie 1936, p. 6.

373 *Ibidem*.

12. Concluzii

În decursul a două decenii interbelice, B.O.R. și-a continuat activitățile de zi cu zi în condiții noi, dictate de evenimentele mondiale și de deciziile adoptate la nivel național și internațional de factorii politici din țară și străinătate. Adaptată la noua situație creată în urma trasării granițelor în Banat, B.O.R. a acționat în scopul păstrării valorilor ortodoxiei și a identității confesionale și naționale a românilor din Banatul iugoslav. Situația specifică creată de faptul că sediile înaltelor foruri bisericești se găseau acum în alt stat, după ce în primii ani interbelici a provocat numeroase probleme, în special de natură administrativă și politică, a fost cu timpul depășită, astfel încât putem afirma că protopopiatele și parohiile ortodoxe române au continuat în curând să-și desfășoare activitatea în condiții mult mai favorabile. Acest fapt a fost facilitat și de apropierea dintre cele două state în urma stabilirii legăturilor dinastice prin căsătoria dintre Alexandru I și principesa Mărioara, prin încheierea numeroaselor acorduri și tratate bilaterale între Iugoslavia și România, inclusiv înființarea *Micii Antante*. Anumite probleme au persistat și în continuare, însă nu au afectat mai serios desfășurarea vieții confesionale din parohii, nici nu au contribuit, în cele mai dese cazuri, la slăbirea sentimentelor religioase și naționale printre credincioși.

Rolul Bisericii Ortodoxe Române a avut în perioada interbelică o importanță deosebită pentru construirea identității naționale și confesionale a românilor din Banat. Este perioada unei vieți religioase foarte dinamice, când este vorba despre comunitatea românească. În unele domenii, viața religioasă nu numai că nu a stagnat comparativ cu perioada antebelică, ci a cunoscut noi conținuturi, în special prin organizarea pelerinajelor de la Srediștea Mică și Seleuș și a mișcării Oastei Domnului în numeroase parohii, prin activitatea corurilor bisericești care practic funcționau în toate parohiile și care au fost purtătorii vieții culturale în satul bănățean, prin înființarea fanfarelor, chiar în perioada interbelică, în majoritatea localităților în

care exista parohie românească, având în vedere faptul că și fanfarele participau cu regularitate la mai toate festivitățile și manifestările cu caracter religios și cultural. De menționat faptul că corurile și fanfarele, implicate și în viața confesională, au fost instruite de cadre pregătite, mai ales de persoane care cu sprijinul (moral și financiar) B.O.R. au fost trimise la cursuri muzicale în România, în special la cursurile organizate la Lugoj de Ion Vidu sau la școlile de muzică din Timișoara. Biserica îi sprijinea și pe elevii de la școlile secundare și pe studenții de la universități cu burse acordate în măsura posibilităților, spijinea financiar publicarea gazetelor în limba română în momentele de criză economică (cazul sprijinului acordat de bisericile ortodoxe române săptămânalului *Nădejdea* din Vârșeț în timpul Marii crize economice).

Observăm o legătura strânsă între biserică și diferitele aspecte ale vieții cotidiene din lumea rurală bănățeană, o coabitare cu noul stat în care au fost încadrate parohiile ortodoxe române din părțile vestice ale Banatului, o tendință de a fi mereu prezentă în realitatea românească din Regatul Iugoslav și, nu în ultimul rând, o legătură strânsă cu autoritățile civile și bisericești din patria-mamă, reprezentând o punte de legătură dintre cele două state.

Rolul B.O.R. în această perioadă a fost fără doar și poate unul pozitiv, constructiv și productiv, în ciuda unor elemente de conservativism prezent în rândul unor reprezentanți ai clerului și al implicării acestora și în anumite afaceri care nu au contribuit pozitiv la imaginea preotului în societatea interbelică, în special când este vorba despre implicarea în luptele fracționiste între diferite grupări politice, economice și culturale din vârful mișcării naționale românești din Iugoslavia.

Prin apariția noilor comunități confesionale printre românii din Banatul sârbesc începe o nouă fază în viața confesională și o nouă încercare a Bisericii Ortodoxe Române de a-și consolida influența și de a-și apropia enoriașii de propria învățătură. Mișcarea de reînnoire Oastea Domnului chiar mărturisește acest fapt. Existența acestei mișcări în afara României și extinderea

sa pe u n spațiu pe care s-a format o mișcare asemănătoare în cadrul Bisericii Ortodoxe Sârbe reprezintă și un exemplu bun al colaborării dintre cele două Biserici Ortodoxe în Banat. Exemplele date în capitolele acestui volum mărturisesc despre importanța pe care a avut-o perioada interbelică pentru comunitatea românească, cât și pentru schimbările care au dus la apariția noilor curente în cadrul B.O.R, sub influența altor confesiuni. Toate acestea ne arată că Biserica avea mai multe funcții, de la cea religioasă, peste cea culturologică, până la cea națională.

13. Lista parohiilor și a preoților ortodocși români din Banatul iugoslav în perioada interbelică

Protopopiatul Vârșețului (în Eparhia Caransebeșului):

Protopopi:

Traian Oprea (1906-1937), Ioan Geția (adm. prot. 1937-1940), Cuzman Lăpădat (adm. prot. și protopop 1940-1968)

Parohiile:

Biserica Albă (Bela Crkva): Iacob Drăgulescu (1923-1940)

Coștei (Kuštilj): Avram Corcea (1891-1919), Alexandru Guga (1904-1927), Corneliu Puticiu (1927-1928), Victor Trailovici (1903-1938), Octavian Trailovici (1934-1940), Ion Jumanca (1934-1968), Andrei Trifon (1941-1945), Iosif Iorga (1941)

Grebeaț (Grebenac): Simeon Balea (1875-1921), Sava Secoșan (1897-1923), Ștefan Balea (1910-1940), Adam Fiștea (1928-1938), T. Șdicu

Iabuca (Jablanka): George Băiaș (1913-1929), Aurel Danciu (1930-1962)

Jamu Mic (Mali Žam): Terențiu Bota (1887-1926), Aureliu Bota (capelan 1910-1925), Corneliu Șdicu (1930-1976)

Karlsdorf (filie la Nicolinț)

Marcovăț (Markovac): Pavel Stoian (1875-1928), Victor Bojin (1928-1935), Ioan Spăriosu (1935-1940)

Mărghita (Margita): Virgil Musta (1914-1919), Aureliu Popoviciu (1920-1921), Ioan Naia (1921-1956)

Mesici (Mesić, filie la Iabuca)

Nicolinț (Nikolinci): Antoniu Popovici (1868-1924), Teodor Petrică (1914-1952), Teodor Ciobanu (1927-1943)

Oreșăț (Orešac): Ioan Mităr (1910-1932), Adam Măran (1932-1940), Ioan Ivașcu (1940-1943)

Parta (filie la Oreșat)

Râtișor (Ritiševo): Corneliu Petrovici (1924-1926), Cuzman Lăpădat (1926-1968)

Sălcița (Sočica): Ioan Tătucu (1904-1957)

Srediștea Mică sau Pârneaora (Malo Srediște): Aurel Botta, adm. par. (1920-1923), Alexandru Vărădean (1923-1934), Vasile Serafin (1936-1949)

Sân-Ianăș (Sveti Jovan): Aurel Popoviciu (1896-1925), Lazăr Cârdu (1926-1928), Ioan Marina (1929-1958)

Sân-Mihai (Sveti Mihajlo): Iosif Goanță (1918-1920), Corneliu Cure (1921-1973), Teodor Cioban (1924-1926), Lazăr Cârdu (1928-1967)

Straja (Straža): Martin Șdicu (1876-1920), Ioan Mităr (1920-1943); Corneliu Șdicu (capelan 1926-1929)

Vârșeț (Vršac): Traian Oprea (1911-1937), Cornel Petrovici (capelan 1920-1924), Adam Fiștea (capelan-catihet 1924-1928), Traian Petrică (capelan protopresbiteral 1930-1934), Gruia Roșu (capelan și paroh 1934-1969),

Vlaicovăț (Vlajkovac): Ștefan Perian (1911-1929), Virgil Oprișa (1929-)

Voivodinț (Vojvodinci): Ilie Dabiciu (1883-1923), Ioan Andreescu (1909-1919), Pavel Magdescu (1923-1925), Octavian Păuța (1926-1956), Livius Dee (1932-1944)

Protopopiatul Panciovei, cu sediul la Satu Nou (în Eparhia Caransebeșului):

Protopopi:

Trifon Miclea (1894-1921), Ilie Bojin, adm. prot. (1923-1924), Ioan Murgu (1924-1939), Victor Popovici (adm. prot. 1939-1941, protopop 1941-1957)

Parohiile:

Alibunar: Nicolae Popovici (1913-1943), Victor Bojin

(capelan 1926-1927), Nicolai Roman (capelan 1934-1943, paroh 1943-1947)

Cuvin (Kovin): Isidor Zaberca (1910-1925), Alexandru Guga (1926-1958)

Deliblata (Deliblato): Victor Popovici (1912-1923), Constantin Suciu (1924-1925), Cornel Jurca (1925-1929), Isidor Zaberca (1925-1930), Traian Popovici (1930-1943)

Dobrița (Dobrica): Ilie Bojin (1922-1928), Valeriu Filaret Perin (1929-1932), Aurel Uroș (1932-1940), Adam Măran (1940-1957)

Doloave (Dolovo): Marcu Boldovină (1909-1957)

Franzfeld (Banatsko Kraljevićevo, azi Kačarevo, filie la Panciova)

Glogoni (Glogonj): Valeriu Perin (1905-1942)

Iabuca (Jabuka, filie la Glogoni)

Maramorac (Mramorak): Simeon Popoviciu (1873-1929), Traian Popoviciu, capelan, Liviu Topală (1930-1940), Aurel Uroș (1940-1962)

Omolița (Omoljica): Pavel Topală (1924-1944)

Ofcea (Ovča): Damian Popescu (1884-1932), Traian Popescu (1927-1962)

Panciova (Pančevo): Isidor Zaberca (paroh 1928-1939)

Petrovasâla (Vladimirovac): Petru Murgu (capelan 1869-1872, paroh 1887-1920), Ioanichie Neagoe (capelan 1884-1896, paroh 1896-1920), Ștefan Șperchez (capelan 1908-1920, paroh 1920-1949), Constantin Dimian (capelan 1908-1920, paroh 1920-1956), Valeriu Filaret Perin (capelan 1932-1949, paroh 1949-1983)

Satu Nou (Banatsko Novo Selo): Trifon Miclea (paroh 1894-1921), Mihuț Jigorea (diacon catihet 1912-1919, paroh 1919-1923), Ioan Murgu (protopop și paroh 1924-1939), Victor Popovici (paroh 1923-1957, protopop 1939-1957), Timotei Popovici, capelan (1937-1965)

Seleuș (Seleuš): Ștefan Popa (1886-1927), Gheorghe Șdicu (1907-1958), Corional Suciu (1918-1951)

Uzdin: Onoriu Conopan (capelan 1894-1906, paroh 1906-1921), Iancu Milu (1894-1927), Traian Bojin (1922-1958), Iulian Onciu (1904-1947)

Protopopiatul Becicherecului, cu sediul la Sărcia (Eparhia Aradului):

Protopop:

Gherasim Andru (1924-1957)

Parohiile:

Chisoroș (Rusko Selo): Liviu Rada (1897-1921)

Clec (Klek, filie la Iancaid)

Ecica (Ečka): Valeriu Magdu (1892-1935), Sever Brânda (1934-1956)

Iancaid (Jankov Most): Nicolae Raichiciu (capelan 1884-1886, paroh 1886-1938), Iosif Șchiopu (capelan 1929-1930), Sever Brânda (capelan 1932-1933), Teodor Frențiu (capelan 1936-1938, paroh 1938-1974)

Sărcia (Sarča): Gherasim Andru (1914-1957)

Toracul Mare (Veliki Torak): Marius Tempea (1901-1934), Gheorghe Teorean (1913-1931), Eftimie Șoșdean (1931-1938), Ioan Farca (1935-1948), Ioan Frișcan (1939-1945)

Toracul Mic (Mali Torak): Eugen Muntean (1912-1919), Ștefan Petrovici (1917-1919), Liviu Rada (1921-1926), Ioan Pinter (1925 -1934), Ion Frișcan (1929-1939), Ion Baloș (1935-1978), Teodor Baloș (1939-1949)

14. Cei mai importanți reprezentanți ai clerului ortodox român din Banatul iugoslav în perioada interbelică³⁷⁴

Protopopul Trifon Miclea (1855-1921)

S-a născut la Măidan, în apropierea Oraviței, pe data de 23 august 1855. Școlarizarea și-o începe în localitate natală și la Oravița, iar gimnaziul îl face la Timișoara, de unde trece la Facultatea de științe juridice din Budapesta, frecventând și Școala militară din acest oraș, după care obține gradul de locotenent în rezervă. După terminarea studiilor este numit de *vicenotar comitatens* la Lugoj, post pe care îl deține în următorii șase ani. Urmează apoi studiile de teologie la Caransebeș (1884-1886), este hirotonit în același an în care termină studiile de teologie, iar la 29 decembrie 1886, a fost ales de protopresbiter ortodox român al Panciovei cu sediul la Uzdin.

Pe data de 8 noiembrie 1894, prin decizia semnată de episcopul Nicolae Popea, scaunul protopresbiterial al Panciovei se mută de la Uzdin la Satu Nou. La scurt timp după trecerea sa la Satu Nou, Trifon Miclea înființează Institutul de Economii și Credit „Sentinela” (1895) și devine primul ei director, funcție pe care o îndeplinește 10 ani.

Opera sa de binefacere și-a manifestat-o și prin înființarea „Fundațiunii protopresbiterului Trifon Miclea”, cu un capital începător de 20 de coroane, pentru ajutorarea studenților săraci din Satu Nou. La inițiativa lui Trifon Miclea a luat naștere în anul 1899 Despărțământul Panciova al „Astrei” și, în același an, parohia ortodoxă română din Panciova, acesta contribuind la cumpărarea actualei capele din Panciova cu o sumă însemnată de bani.

A fost membru al Consiliului Eparhial din Caransebeș. După o viață plină de realizări deosebite, fiind mereu în slujba bisericii și a credincioșilor, protopopul Trifon Miclea a decedat

pe 26 august 1921 la Panciova³⁷⁵, fiind înmormântat în cimitirul din acest oraș.

Protopopul Traian Oprea (1866-1947)

Născut la Ezeriș, a funcționat mai întâi pe postul de capelan la Ciclova Română (1889-1894), iar apoi pe cel de paroh la Moldova Nouă (1894-1906), când este ales de protopop al Vârșețului. Și-a dat contribuția la înființarea parohiei ortodoxe române din Vârșeț și la ridicarea edificiului bisericii ortodoxe române din acest oraș, colaborând cu fruntașii români din acest oraș, în special cu avocatul Petru Zepeniag. A condus despărțământul Vârșeț al „Astrei”, participând la toate acțiunile cultural-naționale din Vârșeț și de pe întreg cuprinsul protopopiatului pe care îl conducea. Personalitate respectată atât de enoriași, cât și de toți cetățenii Vârșețului, indiferent de etnie și confesiune, în toiul destrămării monarhiei austro-ungare, la 17 noiembrie 1918, a fost ales în fruntea Comitetului municipal din Vârșeț. În urma împărțirii Banatului între Regatul S.C.S. și România, devine unul dintre cei mai apreciați reprezentanți ai etniei române din Regatul Iugoslav. La adunarea de înființare a Partidului Român din Regatul S.C.S. ținută pe 10 februarie 1923 a fost ales vicepreședinte al acestui partid. O perioadă îl găsim și în fruntea Institutului de economie și credit „Luceafărul”. A luptat pentru interesele bisericii și a școlii românești, a fost profesor la secția în limba română a Liceului și Școlii Normale din Vârșeț, a sprijinit înființarea Internatului român din Vârșeț. S-a angajat cu multă energie la procurarea de cărți și alte publicații din România, în scopul răspândirii culturii în rândul populației rurale. S-a pensionat în anul 1937, trecând cu domiciliul la Timișoara, unde a și decedat pe data de 12 martie 1947, în locuința ginereului său, profesorul Vasile Mioc. În ciuda criticilor aduse de o parte din fruntașii români din Iugoslavia, în special în legătură cu implicarea sa în anumite afaceri suspecte purtate la banca „Luceafărul”, dar și samavolnicie și

375 Ilie Baba, „Protopopul Trifon Miclea”, în *Tezaur românesc*, Panciova, 2003. Vezi și: *Foiaia diecezană*, nr. 34 din 1921, p. 5.

autoritarism, Traian Oprea rămâne, cu certitudine, una dintre cele mai importante personalități din istoria românilor din Banatul sârbesc.

Protopopul Ioan Murgu (1867-1942)

Descendent al cunoscutei familii de preoți și învățători Murgu din Petrovasâla, își face școala primară la Alibunar, iar în 1878 se înscrie la liceul din Becicherecul Mare, de unde după absolvirea clasei a V-a trece la liceul din Biserica Albă, unde pe 19 iunie 1886 își susține examenul de bacalaureat. În toamna aceluiași an se înscrie la Institutul Teologic din Caransebeș, unde se evidențiază ca un student exemplar, deținând, printre altele, și funcția de vicepreședinte al Societății de Lectură a Tinerimei Teologice din Caransebeș. Școlarizarea la Caransebeș o termină cu succes în anul 1890, înscriindu-se apoi la Facultatea de Teologie din Cernăuți³⁷⁶.

După terminarea studiilor (1894) este hirotonit întru preot de către episcopul Caransebeșului Nicolae Popea, devenind paroh la Sasca Montană. Prin angajamentul său este zidită casa parohială, este înființată școala confesională și ca urmare a acestor realizări, episcopul Popea îl distinge pe 5 iunie 1905 cu brâu roșu.

În urma împărțirii Banatului între Regatul S.C.S. și România, atunci când majoritatea intelectualilor români, inclusiv o parte din preoți, părăsesc Banatul sârbesc și se stabilesc în România, Ioan Murgu se va deplasa în direcție opusă, întorcându-se în ținutul natal. Anume, la ședința scaunului protopopesc al Panciovei din 7 iunie 1923, Murgu este ales la funcția de protopop al Panciovei, cu sediul la Satu Nou. Episcopul diecezan confirmă această hotărâre, numindul-l pe parohul din Sasca Montană protopop pe data de 28 ianuarie 1924. Astfel, în acest an Ioan Murgu se stabilește la Satu Nou, unde se găsea sediul Protopopiatului Panciovei. Ca protopop al Panciovei, este membru al deputației Diecezei Caransebeșului la Congresul mitropolitan din Sibiu. Își conduce protopopiatul conștiincios

376 Mircea Măran, *Petroviceni de altădată*, Novi Sad, 1996, pp. 63-64.

și foarte competent, participând în același timp și la numeroase acțiuni culturale, în special în ceea ce privește corul bisericesc din Satu Nou și alte activități culturale ale amatorilor din această localitate, inclusiv secția locală a „Astrei”. Se pensionează pe data de 1 iulie 1939, lăsând scaunul protopresbiteral parohului din Satu Nou Victor Popovici. După pensionare, Murgu se stabilește la Timișoara, unde se stinge din viață pe data de 1 septembrie 1942, la vârsta de 75 de ani.

Protopopul Victor Popovici (1890-1957)

Descendent al familiei de preoți Popovici din Satu Nou și Deliblata, s-a născut la Cuvin la 17 august 1890³⁷⁷. Liceul îl termină la Beiuș, teologia la Caransebeș, fiind hirotonit întru preot de către episcopul Miron Cristea pe 6 iulie 1912 pentru parohia Deliblata, unde slujește până în anul 1923, când este transferat la Satu Nou. Calitățile sale de bun organizator, de preot devotat sfintei biserici și de susținător al activităților național-culturale îl aduc foarte repede în rândul celor mai importanți reprezentanți ai clerului ortodox român din Banatul sârbesc. Pe plan economic, este foarte importantă activitatea sa în cadrul Institutului de Economii și Credit „Sentinela” din Satu Nou, la care îndeplinește funcția de director executiv din 1923 până la desființarea băncii de către autoritățile comuniste, în anul 1946. După pensionarea lui Ioan Murgu este ales în anul 1939 la funcția de administrator protopresbiteral în tractul Panciovei. A rămas în memoria enoriașilor din tractul său prin actul deosebit de protejare a parohienilor săi țigani în timpul ocupației germane în anii celui de-al Doilea Război Mondial, când prin autoritatea sa a reușit să împiedice deportarea acestora de către naziști.

Protopopul Gherasim Andru (1890-1957)

Preotul Gherasim Andru s-a născut la 4 martie 1890 în localitatea Chiscău, județul Bihor. Datorită faptului că provine dintr-o familie de preoți, a primit o educație exemplară pe care a

377 Valentin Mic, Ilie Baba, *Biserica din Satu Nou*, Novi Sad, 2005, p. 60.

menținut-o până la moarte. În anul 1914 devine preot la Sărcia, în Episcopia Aradului, deținând, în perioada interbelică, și funcția de administrator protopresbiteral al parohiilor aparținătoare protopresbiteratului de Banat-Comloș, care se găseau în cadrul Regatului Iugoslav (Toracul Mare, Toracul Mic, Ecica, Iancaid cu filia Clec, Sărcia și Chisoroș). Este cunoscut ca un bibliofil și un erudit care făcea cinste atât Bisericii Ortodoxe Române, cât și întregii minorități române din Iugoslavia. Procurarea de cărți și reviste o simțea ca o plăcere și ca o datorie, îmbogățind considerabil atât biblioteca parohială din Sărcia cu donații de cărți din România, cât și biblioteca sa particulară. În acest scop, a întreținut o vie corespondență cu Coriolan Buracu, directorul Bibliotecii „I.G. Bibicescu” din Turnu Severin, cu personalități din conducerea „Astrei” din Sibiu ș.a. Bogata sa bibliotecă a pus-o la dispoziție elevilor și studenților din Sărcia și din alte localități, contribuind astfel la formarea noii intelectualități române din Banatul sârbesc.

Valeriu Magdu (1864-1935)

După absolvirea teologiei la Arad, funcționează ca profesor în această instituție, apoi și ca diacon ceremonial, și în sfârșit ca paroh la Ecica lângă Becicherecul Mare. În parohia sa a desfășurat o activitate deosebit de bogată nu numai pe plan confesional, ci și pe plan cultural și economic. A înființat corul local în 1886, Institutul de Economii și Credit „Agricola” din Ecica etc. Ca publicist, colaborează la revistele *Familia* din Oradea, *Luminătorul* din Timișoara, *Telegraful român*, *Tribuna* din Sibiu, *Nădejdea* din Vârșeț, este redactor la *Gazeta Transilvaniei*. În arhiva parohială din Ecica se păstrează manuscrisele sale „Scurtă monografie a comunei Ecica” și „Scurtă monografie a școlii confesionale din Ecica”, publicate în 1979 de Societatea de Limba Română din Voivodina în volumul *Contribuții la istoria culturală a românilor din Voivodina, V*.

Constantin C. Dimian (1876-1959)

S-a născut în anul 1876 în localitatea Brețcu din Transilvania. Urmează școala primară în satul natal, apoi cursurile Gimnaziului românesc din Brașov, pe care le termină în anul

1896, iar apoi și pe cele ale Facultății de Teologie din București, în 1906. Instalarea la postul de capelan a lui Constantin C. Dimian la Petrovasâla a avut loc pe data de 8 noiembrie 1908. Capelanul Dimian, om deosebit de energic, joacă un rol foarte important în toate sferele vieții sociale la Petrovasâla, dar și mai larg. Calitățile și pregătirea sa intelectuală deosebită l-au adus pe „popa Costa” foarte repede în rândul celor mai apreciați cetățeni ai acestui sat. Începând cu anul 1923, face parte din conducerea Partidului Român din Regatul S.C.S., și din redacția săptămânalului *Graiul românesc*. Preotul Dimian participă cu succes și la organizarea vieții culturale la Petrovasâla, dar și pe plan mai larg. Pe lângă meritul său la înființarea fanfarei „Doina” din Petrovasâla (1928), amintim și angajarea la organizarea unei biblioteci sătești. Se pensionează în anul 1953, iar ultima dată slujește la Sfânta Liturghie pe data de 29 ianuarie 1956, după care părăsește Petrovasâla, stabilindu-se la fiica sa Livia, căsătorită în România. Se stinge din viață pe data de 5 iunie 1959 în localitatea Băcești, România.

Ioan Mitâr (1879 - 1949)

Născut la Oreșaț, a slujit ca preot la Iabuca (1902-1910), Oreșaț (1910-1932) și Straja (1920-1943), unul dintre fruntașii naționali ai românilor din Banatul iugoslav în perioada interbelică. Dintre meritele sale, amintim faptul că a realizat despărțirea bisericească a românilor la Oreșaț, în anul 1910, sprijinit de autoritățile ierarhice de la Caransebeș, de protopopul Vârșețului Traian Oprea și de dr. Emil Babeș, avocat³⁷⁸. Dintre realizările sale, mai amintim înființarea corului (1913) și a fanfarei (1926) în această localitate, cât și a corului mixt din Straja (1931-1932). La începutul anilor treizeci deține funcția de redactor al săptămânalului și al calendarului *Nădejdea* din Vârșeț, iar în perioada 1936-1938, după ce ajunge în conflict cu dr. Alexandru Butoarcă, redactează, împreună cu preotul Lazăr Cârdu, publicația *Foaia poporului român* din Vârșeț. La adunarea fruntașilor români de la Alibunar este ales președinte al Asociației corurilor și fanfarelor din Banatul iugoslav

³⁷⁸ *Tribuna*, Arad, nr. 139 din 17 iulie 1910, p. 6.

(1931), iar în 1936, la adunarea reprezentanților localităților românești de la Petrovasâla, devine primul președinte al nou-înființatei asociații „Astra” pentru românii din Banatul iugoslav. Înființează una dintre primele organizații locale ale Oastei Domnului la Straja, în anul 1930³⁷⁹. Mai amintim și alegerea sa în comitetul secției eparhiale Caransebeș a Asociației Clerului „Andrei Șaguna”, în anul 1936³⁸⁰. Fiind din plin implicat în luptele fracționiste dintre fruntașii români din Banatul iugoslav, la intervenția forurilor bisericești de la Caransebeș, în anul 1938 se retrage din viața politică și culturală, dedicându-se în întregime chemării sale de preot. În anul 1943 se stabilește în România, la Lugoj.

Adam Fiștea (1888-1967)

Originar din comuna Răchitova de lângă Oravița. După absolvirea Școlii Normale la Timișoara, devine învățător la Grebenaț (1909), post pe care îl deține până în 1919, când trece în România, angajându-se ca învățător-director la Școala primară din Jebel (1920-1924). După ce a studiat la Institutul Teologic din Caransebeș, s-a întors în Banatul iugoslav, funcționând în perioada anilor 1924-1928 ca preot-capelan catihet la Vârșeț, iar apoi și ca preot la Grebenaț (1928-1938). În bogata sa activitate pe plan confesional, cultural și național, amintim funcția sa de președinte al „Astrei” pentru Banatul iugoslav, la care a fost numit la Adunarea acestei asociații din anul 1938, funcție pe care a deținut-o și în perioada ocupației germane (1941-1944). După război părăsește definitiv Iugoslavia, ca urmare a prigonirilor comuniste, și se stabilește din nou în România, unde funcționează ca preot până la pensionare, suferind și aici prigoniri din partea comuniștilor.

Teodor Petrică (1888-1953)

Preot la Nicolinț în perioada anilor 1914-1952, desfășoară o bogată activitate pe plan confesional, cultural și politic, atât în parohia sa, cât și în cadrul minorității române din Banatul iugoslav. A fost președintele Reuniunii de citire și cântări din Nicolinț, președinte al Partidului Român din Regatul S.C.S.,

379 *Nădejdea*, nr. 15, 1933, p.2.

380 *Foaia diecezană*, nr. 51 din 20 decembrie 1936, p.2.

începând cu anul 1925 și până la desființarea sa în anul 1929, membru al „Astrei” și director al Institutului de economii și credit „Luceafărul” din Vârșeț. A fost colaborator al publicației *Nădejdea* din Vârșeț, membru în redacția *Foii poporului român* și *Biruința* din Vârșeț, deținând și numeorase alte funcții în viața confesională, politică și culturală în perioada interbelică.

Nicolai Roman (1900-1977)

Este unul dintre cei mai importanți publiciști români din Banatul iugoslav în perioada interbelică. Născut la Râtișor lângă Vârșeț, devine redactor al săptămânalului *Nădejdea*, continuându-și mai apoi studiile de teologie la Caransebeș, pe care le absolvă în anul 1934. Devine capelan la Alibunar, mai târziu și paroh, deținând, în anul 1939, și funcția de redactor al revistei *Biruința* din Vârșeț, publicație rivală a *Nădejdiei*, cu care Roman a ajuns în conflict în anii precedenți. Publică volumul de versuri *Psalmii sufletului* la Lugoj, în anul 1920, colaborând în același timp, în anii interbelici, la o serie de publicații din România³⁸¹, printre care și la *Foaia diecezană* din Caransebeș³⁸². În timpul celui de-al Doilea Război Mondial participă ca preot militar în armata română, fapt care îl pune pe lista persoanelor prigonite de autoritățile iugoslave comuniste după război. În 1947 trece în România, unde funcționează ca preot în câteva localități din zona Făgetului, iar ultimii ani ai vieții și-i petrece în condiții materiale deosebit de modeste la Făget, unde se și stinge din viață în 1977.

Lazăr Cârdu (1901-1973)

Originar din Sân-Mihai, în anul 1925 termină școala de teologie de la Caransebeș. Este numit preot la Sân-Ianăș, o perioadă mai scurtă slujește și la Jamul Mic, Deliblata și Ofcea, pentru ca în anul 1928 să treacă în parohia din Sân-Mihai. Participă activ la viața confesională, politică și culturală a românilor din Banatul iugoslav în anii interbelici, îndeplinind numeroase funcții, ca de pildă cea de secretar al Asociației Clerului Ortodox Român din Banatul Iugoslav (din 1931), sau de secretar al „Astrei” (din 1936). În publicistică se distinge în

381 Ion Căliman, *Nicolae Roman, un spirit al „Nădejdiei”*, Editura Mitron, Timișoara, 2015, p. 7.

382 Nicolai Roman, „Predică la Înălțarea Domnului”, *Foaia diecezană*, nr. 20/1931, p. 3-5.

special ca redactor al săptămânalului *Foia poporului român* din Vârșeț (1936-1938), pe care o conduce împreună cu preotul Ioan Mităr și ca redactor la *Novo doba* din Panciova (1935). În 1938 se retrage din activitățile culturale și politice, continuând să-și păstorească cu succes parohia sa, în care reușește să înființeze una dintre cele mai active organizații locale ale *Oastei Domnului*. În perioada postbelică, printre altele, îndeplinește și funcția administrativă de președinte al Asociației Clerului Ortodox Român din P.A.Voivodina, începând cu anul 1967.

Aurel Uroș (1910-1984)

Născut la Doloave, teologia o studiază la Caransebeș, iar apoi funcționează ca preot în parohiile Dobrița (1932-1940), Maramorac (1940-1962) și Cuvin (1962-1971) și ca protopresbiter al tractului Panciova. În anul 1971 este ales vicar al nou-înființatului Vicariat Ortodox Român din Banatul Iugoslav. În domeniul publicisticii, în perioada interbelică este cunoscut ca și colaborator al *Nădejzii* din Vârșeț, dar în special al *Foii diecezane* din Caransebeș, cu o serie de articole foarte competente din domeniul teologiei și istoriei bisericești. În 1936 a publicat traducerea în limba română a *Scrisorilor misionare* ale teologului sârb, episcopul Nikolaj Velimirović. Mai amintim și broșura *Un luptător bănățean: Ștefan Jianu*, pe care o publică la editura „Bibliotecii religioase-morale” din Caransebeș împreună cu un colectiv de autori. A redactat primele numere ale *Calendarului (Anuarului) bisericesc*, editat de Vicariatul Ortodox Român din Banatul Iugoslav.

SUMMARY

The Romanian Orthodox Church in the Yugoslav Banat between the two world wars 1918-1941

During the eighteenth and in the first decades of the twentieth century, the Orthodox Romanians in Banat belonged to the Metropolitanate of Karlovci (Karlowitz). The first attempts to create an independent church were mentioned in the first decades of the nineteenth century. Nevertheless, these attempts were more decisive in the years of The Revolution of 1848-49. In eparchies where Romanians lived, religious services were held in Romanian language, while, in ethnically mixed ones, both Serbian and Romanian were used. In 1864, the independent Romanian Orthodox Church was established in Sibiu, due to the efforts of the Transylvanian Metropolitan, Andrei Şaguna, and in accordance with the decision of the Emperor Joseph. Romanian Orthodox churches existing in the territory of Banat were included in two eparchies – The Eparchy of Arad and The Eparchy of Caransebeş (1865). Instead of Cyrillic letters, Latin letters were introduced in all Romanian Orthodox Churches. In ethnically mixed villages of Banat, church division lasted until 1872.

Orthodox clergy had a very significant role in political, cultural and economic life, especially between the two world wars. The clergy were the only intellectuals who remained in local communities after the division of Banat. Namely, after the dissolution of the Austria-Hungarian Empire in 1918, Banat was divided between the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (later Kingdom of Yugoslavia), the Kingdom of Romania and a small part of Banat belonged to the Kingdom of Hungary. Around forty villages and towns with Romanian parishes remained in the Yugoslavian part of Banat. Nevertheless, even outside of the Romanian territory, these parishes continued to belong to the

Eparchies of Arad and Caransebeș. Parishes were divided into three protopresbyterates: Pančevo (with its seat in Banatsko Novo Selo), Vršac and Sarča (today Sutjeska near Zrenjanin). An attempt to sign the Church Convention between the Yugoslav and Romanian authorities in the period between the two world wars failed. In 1924 the Romanian Orthodox Church adopted the new Gregorian calendar.

After the First World War, a number of Romanian intellectuals went to their newly formed state – the Kingdom of Romania, while local priests remained the leaders of the Romanian minority in the Kingdom of Yugoslavia. Priests were at the forefront of the Romanian party in the Kingdom of SCS (established in 1923) and they actively participated in the local political life. Most of the cultural associations, both at the local and regional level, were established and led by local priests. Cultural Society from its establishment in 1923, The Association of Romanian Choirs and Fanfares in the Yugoslav Banat (1931) and *ASTRA*. The Association for Culture of the Romanian People in the Yugoslav Banat were all associations whose presidents were orthodox church leaders. Local priests organized cultural activities and local library book donations from Romania. They edited publications in the Romanian language, among which we mention *Nădejdea* (Hope), *Foaia Poporului român* (The Romanian People's Paper) and *Biruința* (Victory). Because of this, the clergy's influence on the Romanians was very strong. The priests were also members of the governing bodies of bank institutions of the Romanians in Banat, such as *Luceafărul* in Vršac, *Sentinela* in Banatsko Novo Selo, *Steaua* in Vladimirovac.

During this period, the church also encountered numerous problems. We mention the financial situation, which, in the years of the economic crisis, did not adequately allow for the construction and maintenance of Orthodox temples. In the interwar period, only three Romanian Orthodox Churches were erected: in Deliblato, Ovča and Kuštilj, while in most other churches, depending on the financial resources of the parish, works on restoration and maintenance of church buildings and parish homes were conducted.

One of the issues the Romanian Orthodox Church was preoccupied with was the spread of various neo-Protestant communities in Banat, especially Nazarenes, Baptists, Pentecostals and Adventists. The Orthodox Church tried to prevent their expansion primarily by establishing local organizations of *Oastea Domnului* (the Army of the Lord), by organizing pilgrimages in Veliko Središte (since 1933) and Seleuš (since 1936), as well as by organizing religious gatherings where priests held lectures and various other content in the attempt to strengthen the Orthodoxy among believers. Religious classes in the Romanian language were held regularly in all the places where there was a Romanian Orthodox parish and a primary school in the Romanian language.

REZIME

Rumunska pravoslavna crkva u jugoslovenskom Banatu u periodu između dva svetska rata 1918-1941.

Kao pravoslavni vernici, Rumuni u Banatu su se tokom XVIII veka i u prvih šest decenija XIX veka nalazili pod crkvenom jurisdikcijom Karlovačke mitropolije. Prvi odlučniji pokušaji izdvajanja Rumuna iz sastava srpske pravoslavne crkvene organizacije zabeleženi su u prvoj polovini XIX veka, a dobili su zreliju formu u revolucionarnim događajima 1848-49. U parohijama u kojima je živelo rumunsko stanovništvo liturgija se odvijala na maternjem jeziku vernika, dok se u mešovitim naseljima, u zavisnosti od brojčanog odnosa između rumunskog i srpskog stanovništva, ali i od konkretne situacije u svakom mestu, alternativno koristio srpski i rumunski jezik kako u liturgijama, tako i u administrativnim poslovima.

Zalaganjem erdeljskog episkopa Andreja Šagune i njegovih saradnika i odlukom cara Franje Josifa od 24. decembra 1864, osnovana je Rumunska pravoslavna mitropolija sa sedištem u Sibiu, kojoj su na prostorima Banata bile priključene dve episkopije: aradska i karansebeška i u okviru njih, rumunski pravoslavni protoprezviterati (1865). Umesto ćirilice, kao zvanično pismo Rumunske pravoslavne crkve je uvedena latinica. Iste godine su u etnički homogenim naseljima osnovane parohije koje su ušle u sastav pomenutih episkopija, dok se u mešovitim naseljima crkvena deoba počela sprovoditi 1872. godine.

Pravoslavno sveštenstvo je, u nedostatku brojne i ekonomski jake građanske klase, imalo velikog uticaja na političkom, kulturnom i ekonomskom planu, što je naročito karakteristično za period između dva svetska rata. Naime, nakon raspada Austrougarske, Banat je podeljen između Kraljevine Rumunije i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, a u onom delu

koji je ušao u sastav jugoslovenske države ostalo je četrdesetak rumunskih pravoslavnih parohija. Iako sada u drugoj državi, pravoslavne rumunske parohije u jugoslovenskom Banatu su i dalje ostale u sastavu pomenutih episkopija sa sedištem u Aradu i Karansebešu, gradova koji su se nakon podele Banata našli u sastavu rumunske kraljevine. Te parohije su bile podeljene u tri protoprezviterata, sa sedištem u Vršcu, Pančevu (Banatskom Novom Selu), oba u sastavu Karansebeške eparhije, i Sarči, koji se nalazio u sastavu Aradske eparhije. Pokušaj potpisivanja Crkvene konvencije između jugoslovenskih i rumunskih vlasti u periodu između dva svetska rata nije uspeo. Godine 1924. je Rumunska pravoslavna crkva, uključujući i poarohije sa prostora jugoslovenskog Banata, prihvatila novi, gregorijanski kalendar.

Imajući u vidu da je većina rumunskih intelektualaca nakon Prvog svetskog rata napustila jugoslovensku državu i preselila se u matičnu zemlju, pravoslavno sveštenstvo je tokom međuratnog perioda bilo pozvano da brani interese rumunske nacionalne manjine na prostorima jugoslovenskog dela Banata. U tom smislu, predstavnici crkve su imali rukovodeću ulogu u Rumunskoj stranci u Kraljevini SHS (osnovane 1923) i vrlo je aktivno učestvovalo u političkim dešavanjima u toku celog ovog perioda. Većina kulturnih udruženja, kako na lokalnom, tako i na nivou cele nacionalne manjine, imala je u rukovodećim organima upravo rumunsko pravoslavno sveštenstvo. Da spomenemo samo Kulturno udruženje Rumuna u Kraljevini SHS (osnovano 1923), Udruženje rumunskih horova i fanfara u jugoslovenskom Banatu (1931) i pre svega Astru (1936), čiji su predsednici i većina ostalih rukovodilaca bili upravo sveštenici. Sveštenici su bili ti koji su po selima organizovali biblioteke sa rumunskim knjigama, pre svega kroz saradnju sa institucijama iz Rumunije koje su donirale knjige za etničke Rumune sa prostora jugoslovenskog Banata. Većina publikacija koje su izlazile na rumunskom jeziku je imalo za urednike upravo sveštenike, slučaj nedeljnika i kalendara *Nădejdea*, *Foaia poporului român*, *Biruința*. Sveštenici su, takođe, bili članovi rukovodećih organa kreditno-novčanih zavoda Rumuna u Banatu, među kojima

Luceafărul iz Vršca, Sentinela iz Banatskog Novog Sela, Steaua iz Vladimirovca.

Crkva je svakako u ovom periodu nailazila i na mnogobrojne probleme, među kojima pominjemo finansijsku situaciju koja u godinama ekonomske krize nije omogućavala u dovoljnoj meri izgradnju i održavanje pravoslavnih hramova. U međuratnom periodu su podignute samo tri rumunske pravoslavne crkve: u Deliblatu, Ovči i Kuštilju, dok su se u većini ostalih crkava, u zavisnosti od finansijske snage parohije, odvijali radovi na restauraciji i održavanju crkvenih objekata i parohijskih domova.

Veliki izazov predstavljalo je i širenje neoprotestantskih zajednica, naročito nazarena, baptista, pentekostalaca i adventista koji su osnivali zajednice u gotovo svim naseljima sa rumunskim stanovništvom. Pravoslavna crkva je pokušavala da spreči njihovo širenje pre svega osnivanjem lokalnih organizacija Oastea Domnului (Vojske Gospodnje), organizovanjem hodočašća u Velikom Središtu (od 1933) i Seleušu (od 1936), kao i osnivanjem verskih kružoka na kojima su sveštenici održavali predavanja pokušavajući da učvrste pravoslavlje među vernicima. Verska nastava na rumunskom jeziku se redovno održavala u svim mestima u kojima je postojala rumunska pravoslavna parohija i osnovna škola sa nastavom na rumunskom jeziku.

BIBLIOGRAFIE:

Izvoare documentare:

Arhivele Iugoslaviei, Belgrad, Fond 69

Arhivele Voivodinei, Novi Sad, Fond 126 II

Arhiva Protopopiatului Ortodox Român al Panciovei, Satu Nou (Banatsko Novo Selo)

Arhiva Protopopiatului Ortodox Român al Vârșeșului, Vârșeș

Arhiva parohială Petrovasâla (Vladimirovaț)

Volume de documente:

Albert Carmen, *Documentele Institutului Social Banat-Crișana, II, Corespondență*, Timișoara, 2009.

Chipurici Nicolae, *Românii din afara României*, Editura Lumina, 1995.

Contribuții la istoria culturală a românilor din Voivodina, Documente, V, Zrenjanin, 1979. Tomescu Aurel Cristian, *Episcopul Iosif Traian Badescu (1920-1933). Pastorale, Cuvântări și Ordine Circulare*, Caransebeș, 2008.

Recensământul Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor din anul 1921, <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1921/Pdf/G19214001.pdf>

Periodice:

-*Albina*, Budapesta, 1869.

-*Biruința*, Vârșeș, 1938-1939.

-*Graiul românesc*, Panciova, 1923-1926.

-*Calendarul "Nădejdea"*, Vârșeș, 1929-1941.

-*Calendarul poporului*, Panciova, 1922-1925.

-*Calendarul Românului*, Caransebeș, 1918-1940.

-*Foaia diecezană*, Caransebeș, 1918-1937.

-*Foaia poporului român*, Vârșeș, 1936-1938.

-*Nădejdea*, Vârșeș, 1927-1941.

-*Политика*, Београд, 1919-1941.

-*Progresul*, Oravița, 1910.

-*Românul*, Arad, 1913.

-*Tribuna*, Arad, 1904, 1906.

Monografii și articole

„Regimul bisercii noastre din Banatul Jugoslav. Textul convențiilor româno-iugoslave ratificate de Adunarea Deputaților la 12 aprilie 1935”, *Luceafărul*, Timișoara, nr. 5, 1935, 231-236.

Aleksov Bojan, *Religious Dissent between the Modern and the National. Nazarenes in Serbia and Hungary 1850-1914*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2006.

Alic Daniel, *Eparhia Caransebeșului în perioada păstoririi episcopului Miron Cristea (1910-1919)*, Preda Universitară Clujeană - Editura Episcopiei Carnsebeșului, Cluj Napoca-Caransebeș, 2013.

Arhiereu Grigorie, Leu Botoșăneanu, *Confesiuni și secte*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1929, 239-242.

Baba Ilie, Mic Valentin, *Ovcea – pagini de istorie culturală și spirituală*, Editura Fundației, Novi Sad, 2007.

Baba Ilie, Mic Valentin, *Pagini de cultură și spiritualitate*, Casa de Cultură, Satu Nou, 2002.

Bizerea Marius, Selejan Viorel, *Monografia corului din Coștei (1869-1969)*, S.C. „Mihai Eminescu”, Coștei, 1969.

Bjelejac Branko, *O verujucima u Hrista. O progonstvima nazarena 1918-1941 u Jugoslaviji*, Centar 9, Beograd, 2015.

Bocșan Nicolae, „Jerarhijsko otcepljenje Rumunske pravoslavne crkve od Srpske pravoslavne crkve 1864-1868”, *Balkanica* 29, 1998, 95-116.

Bojin Aurel, *Seleuș – Biserica ortodoxă română*, Adunarea Comunei Alibunar ș.a., Seleuș, 2000.

Bosioc Gheorghe, *Nicolinț – Pagini de istorie culturală*, Editura Fundației, Novi Sad, 1998.

Căliman Ion, *Nicolae Roman, un spirit al „Nădejzii”*, Editura Mitron, Timișoara, 2015.

Cilibia Constantin, *Biserica și societatea bănățeană în timpul episcopului dr. Iosif Traian Badescu (1920-1933)*, Editura Episcopiei Caransebeșului, Caransebeș, 2012.

Clark Roland, „The Stork’s Nest: Schism and Revival in Modern Romania 1921-1924”, *Pleroma: Studii si cercetarii teologice*, 2017, 81-114.

Comșa Grigore, *Noul ghid pentru combaterea și cunoașterea sectelor religioase*, Arad, 1927.

Comșa, Grigore Gh., "Cheia sectelor religioase din România", în *Biserica și Școala*, No.43, august 24, 1930.

Cornean Nicolae, *Monografia Eparhiei Caransebeș*, Tipografia Diecezană, Caransebeș, 1940.

Đurić-Milovanović Aleksandra, Maran Mircea, „Dinamismul vieții religioase la românii din Banatul sârbesc”, în *Unitatea limbii și culturii române*, Editura Academiei Române, Timișoara, 2018, 781–792.

Djurić Milovanović Aleksandra, Radić Radmila (eds), *Orthodox Renewal Movement in Eastern Europe* New York, Palgrave Macmillan, 2017.

Đurić-Milovanović Aleksandra, Maran Mirča, Sikimić Biljana, *Rumunske veske zajednice u Banatu, Prilog proučavanju multikonfesionalnosti Vojvodine*, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov”, Vršac, 2011.

Djurić Milovanović Aleksandra, „Ruga albă: simbol religijskog i etničkog identiteta Rumuna u pograničnom delu Banata“, în: Carmen Albert, Costa Rosu (eds.) *Banat –kulturalna i istorijska prošlost*. Novi Sad - Reșița, 2011, 321– 334.

Djurić Aleksandra, „The Cross with Four Pillars as the Centre of Religious Gathering: Discussing Micro-Regional Identity“, *Ethnologia Balkanica* 11, 2007, 171–184.

Dobrincu, Dorin, „Religie și putere în România. Politica statului față de confesiunile (neo)protestante, 1919-1944”, în *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, 3, 2007.

Drăghicescu Petru, Roșu Costa, *Biserica din Toracul Mare*, Libertatea-Editura Fundației, Panciova-Novi Sad, 1997.

Drăghicescu Petru, Roșu Costa, *Slujitori ai altarului*, Editura Fundației, Novi Sad, 2000.

Episcop Lucian Mic, *Relațiile Bisericii Ortodoxe Române din Banat cu Biserica Ortodoxă Sârbă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Presa Universitară Clujeană/Editura Episcopiei Caransebeșului, 2013.

Eriksen Tomas Hilan, *Etnicitet i nacionalizam*, Edicija XX vek, Beograd, 2005.

Fara Ioachim, *Creștinismul, ortodoxia și biserica românilor din Cuvin*, Cuvin, 2004.

Gătăianțu Pavel, *Biserica din Locve*, Editura Fundației, Novi Sad, 2000.

Ianăș Moise, „Parohiile noastre – Coștei”, în: *Anuar bisericesc pe anul bisect 1984*, Vicariatul Ortodox Român din Banatul Iugoslav, Vârșeț, 1983.

Ianăș Moise, „Parohiile noastre – Cubin”, *Anuar bisericesc pe anul bisect 1992*, Vârșeț, Vicariatul Ortodox Român.

Ianăș Moise, „Parohiile noastre – Oreșăț”, *Anuar bisericesc pe anul bisect 1988*, Vârșeț, Vicariatul Ortodox Român.

Ianăș Moise, „Parohiile noastre – Straja”, *Anuar bisericesc pe anul comun 1990*, Vârșeț, Vicariatul Ortodox Român.

Instruirea învățătorilor și a educatorilor la Vârșeț - ediția a doua (coordonator Mircea Măran), Școala de Studii Înalte pentru Educatori „Mihailo Palov”, Vârșeț, 2013.

Kapaló James, “Liminal” Orthodoxies on the Margins of Empire: Twentieth-Century “Home-Grown” Religious Movements in the Republic of Moldova, *Nationalism and Ethnic Politics* 23, 2017, 33–51

Lazăr Dan, *România și Iugoslavia în primul deceniu interbelic. Relații politico-diplomatice (1919-1929)*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 2009.

Lăpădat Livius, „Preotul Gherasim Andru”, *Oameni de seamă ai Banatului*, Simpozion, Editura Augusta, Timișoara, 2001.

Leuștean, Lucian N. “For the Glory of Romanians: Orthodoxy and Nationalism in Greater Romania, 1918–1945”, in *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity* 35-4, 2007, 717–749.

Maran Mirča, *Kulturni razvoj Rumuna u Banatu 1918-1941*, Istorijski arhiv u Pančevu, Pančevo, 2004.

Măran Mircea, „Colaboratorii Foi diecezane din Banatul sârbesc”, în: *Slujire și educație – Lucrările simpozionului internațional „Slujire și educație”*, Presa Universitară Clujeană - Editura Episcopiei Caransebeșului, Cluj-Napoca – Caransebeș, 2016.

Măran Mircea, „The Oastea Domnului (Lord’s Army) Movement in the Serbian Banat”, in: Djurić Milovanović Aleksandra, Radić Radmila (eds), *Orthodox Renewal Movement in Eastern Europe* New York, Palgrave Macmillan, 2017, 261–284.

Măran Mircea, Baba Ilie, Mic Valentin, *Românii din Panciova 1733-2013*, ICRV, Zrenianin, 2014.

Măran Mircea, „Încercări de colonizare a românilor din Banatul sârbesc în Dobrogea”, în: *Tradiție, istorie, armată, Sesiunea internațională de comunicări științifice a Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, Vol.I, Ediția a II-a*, Constanța, 2015, 320–326.

Măran Mircea, „Asimilări de populație în localitățile Banatului sârbesc. Cazul minoritarilor români (sec. XIX-XX)”, *Istorie și tradiție în spațiul românesc (Sultana Avram – coordonator)*, vol. 10, Sibiu, Astra Museum, Techno Media, 2013, 229–243.

Măran Mircea, „The Romanians in Vrsac”, *Proceedings of the Regional Conference „Research, Preservation and Presentation of Banat Heritage: Current State and long term Strategy”*, Vršac, Serbia, 17-19 November 2011, City Museum of Vršac, 2012, 183–186.

Măran Mircea, *Românii din Voivodina – istorie, demografie, identitate românească în localitățile Voivodinei*, Editura ICRV, Zrenianin, 2009.

Măran Mircea, *Cronicari petroviceni*, Libertatea, Panciova, 2006.

Măran Mircea, *Biserica din Vladimirovaț*, Editura Fundației, Novi Sad, 2000.

Măran Mircea, *Vladimirovaț – Pagini de istorie culturală*, Editura Fundației, Novi Sad, 1998.

Măran Mircea, *Petroviceni de altădată 1808-1941*, Libertatea, Novi Sad, 1996.

Mic Valentin, Baba Ilie, *Biserica din Satu Nou*, Editura Fundației, Novi Sad, 2005.

Micșa Moise, Marina Lucian, Giacov Gheorghe, *Doloave - Contribuții la istoricul vieții culturale*, Editura S.L.R., Novi Sad, 2003.

Monografia Alibunarului – Contribuții, Comunitatea Românilor din Iugoslavia, Alibunar, 1998.

Monografia Voivodințului, coordonator Cornel Mata, Comunitatea Românilor din Serbia, Voivodinț-Vârșeț, 2007.

Nedeljković Saša, *Čast, krv i suze: ogledi iz antropologije etniciteta i nacionalizma*, Zlatni zmaj, Beograd, 2007.

Negru Adrian, *Biserica Adormirea Născătoarei de Dumnezeu din Alibunar*, Biserica Ortodoxă Română din Alibunar, Alibunar, 1996.

Pancaricean Olimpia, *Mărghita – pagini de istorie culturală*, ICRV, Zrenjanin, 2009.

Pantea Maria Alexandra, „Situția prohiilor ortodoxe române din Eparhia Aradului rămase în Banatul sârbesc și poziția episcopiei arădene (1919-1923)”, în *Analele Banatului*, S.N., Arheologie-Istorie, XXIV, 2016, 505-511.

Păcurariu Mircea, *Politica statului ungar față de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Editura Institutului Biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Sibiu, 1986.

Petranović Branko, *Istoriija Jugoslavije 1918-1978*, Nolit, Beograd, 1980.

Petranović Branko, *Istoriija Jugoslavije 1918-1988*, I-III, Nolit, Beograd. 1988.

Petrica Vasile, *Institutul Teologic Diecezan Ortodox Român din Caransebeș (1865-1927)*, Editura Episcopiei Caransebeșului, Caransebeș, 2005.

Ploscariu Iemima, *Pieties of the Nation: Romanian neo-Protestants in the interwar struggle for religious and national identity*. CEU, Budapest, 2015.

Popi Gligor, *Asociația culturală „Astra” din Banatul iugoslav*, Editura Timpul, Reșița 2001.

Popi Gligor, *Jugoslovensko-rumunski odnosi 1918-1941*, Filozofski fakultet u Novom Sadu, Institut za istoriju, Novi Sad, 1984.

Popi Gligor, *Românii din Banatul sârbesc*, Libertatea-Institutul Cultural Român, Panciova-București, 1993.

Popi Gligor, *Românii din Biserica Albă*, Comunitatea Românilor din Serbia, Vârșeț, 2006.

Popi Gligor, *Rumuni u jugoslovenskom Banatu između dva rata (1918-1941)*, Institut za izučavanje istorije Vojvodine, Novi Sad, 1976.

Promicer Kristijan, „(Ne)vidljivost skrivenih manjina na Balkanu. Neka teorijska zapažanja”, în *Skirvene manjine na*

Balkanu, ed. Biljana Sikimić, Balkanološki institut SANU, Beograd, 2004, 11–25.

Roșu Costa, *Dicționarul preoților români din Banatul sârbesc 1761-2011*, ICRV, Zrenianin, 2011.

Roșu Costa, *Personalități românești din Voivodina (1734-2004)*, Libertatea, Panciova, 2004.

Sfera Ion, *Școala din Locve/Sân-Mihai 1765-2000*, Libertatea, Panciova, 2001.

Šijački Ljubica, *Privreda Banata između dva svetska rata*, Filozofski fakultet u Novom Sadu. Institut za istoriju, Novi Sad, 1987.

Spăriosu Trăilă, „A. Frențiu – preot, publicist, poet, redactor”, *Oameni de seamă ai Uzdinului*, Tibiscus-Augusta, Uzdin – Timișoara, 1998.

Spăriosu-Grofu Vasile, *Istoria satului Uzdin*, Tibiscus, Uzdin, 1999.

Stan Dorinel, *Așezământul monahal Srediștea Mică*, RIS, Vârșeț, 2016.

Stratulat Mariana, Gașpăr Marin, *Monografia Coșteiului 1361-2011*, Libertatea, Panciova, 2011.

Șoșdeanu Petru, *Corul bărbătesc din Uzdin (1898-2008)*, Libertatea, Panciova, 2010.

Trifa Ioan, “Viața Biersiceasă: Probleme actuale,” *Revistă teologică*, 16/1 (ian. 1926), 24.

Turcoane Andrei, *Monografia parohiei Nicolinți*, Comunitatea Românilor din Serbia, Vârșeț, 2006.

Turner Victor, Edith Turner *Image and Pilgrimage in the Christian Culture. Anthropological Perspectives*, Columbia University Press, New-York, 1978.

Țicu Theodor, *Românii din Banatul iugoslav*, Hamilton, 1986.

Ursulescu Florin, *Jankov Most – Iancaid, trecut și prezent*, Comunitatea locală Iancov Most, Novi Sad, 1997.

Ursulescu Florin, Măran Petru, *Biserica din Iancov Most*, Editura Fundației, Novi Sad, 2001.

Vanku Milan, *Mica Înțelegere și politica externă a Iugoslaviei 1920-1938*, Editura politică, București, 1979.

Vesa Pavel, *Episcopii Aradului 1706-2006*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2007.

Бобик Александар, *Вршачко банкарство (1868-1994)*, Видеотехна, Вршац, 1994.

Ђурић-Миловановић Александра, *Двоструке мањине у Србији. О посебностима у религији и етницитету Румуна у Војводини*, Балканолошки институт САНУ, Београд, 2015.

Мицић Милан, *Развитак нових насеља у Банату (1920-1941)*, Војвођанска академија наука и уметности, Нови Сад, 2013.

ANEXE

1. Tablou despre numărul credincioșilor cât și al copiilor ort. români în vârstă școlară din comunele aparținătoare Protopopiatului Panciovei în Iugoslavia, compus pe baza ordinului consistorial dat. 14 ianuarie 1937, nr. 227 B ex. 1937.³⁸³

nr. crt	comuna	nr. credincioșilor	numărul copiilor	observare
1	Alibunar	2093	197	
2	Cubin	966	99	
3	Deliblata	1600	143	
4	Dobrița	207		Nu este secție românească și nici copii
5	Doloave	1601	201	
6	Glogoni	745	56	
7	Iablanca	350	26	
8	Maramorac	1195	100	
9	Ofcea	1372	84	
10	Omolița	378	26	
11	Panciova	705	26	Nu este secție românească
12	Petrovasela	4486	507	
13	Satu Nou	4992	536	
14	Seleuș	2239	200	
15	Uzdin	5502	705	
	TOTAL	27981	2871	

Satu Nou, la 25 ianuarie 1937

Ioan Murgu m. p.
protopresbiter

2. CONVENȚIUNE PRIVITOARE LA REGIMUL BISERICILOR ORTODOXE ROMÂNE DIN BANATUL IUGOSLAV ȘI SÂRBE DIN BANATUL ROMÂN³⁸⁴

Art. 1. Biserica Ortodoxă Română de pe teritoriul Banatului iugoslav, care ținea de episcopiile ortodoxe române de Arad și Caransebeș și Biserica Ortodoxă Sârbă de pe teritoriul Banatului român, care ținea de episcopiile ortodoxe sârbe de Vârșeț și Timișoara vor alcătui fiecare conform acestei Convențiuni, o episcopie autonomă specială sub jurisdicțiunea unui vicar având rang de episcop, cu sediul în Vârșeț pentru vicarul ortodox român și în Timișoara pentru vicarul ortodox sârb.

În anexa prezentei Convențiuni sunt trecute comunele eclesiastice ale acestor eparhii, socotite actualmente ca române ortodoxe, respectiv ca sârbe ortodoxe. În limitele ziselor vicariate, vor putea fi înființate noi comune eclesiastice în conformitate cu Statutele în vigoare.

Art. 2. Biserica Ortodoxă Română din Banatul iugoslav și Biserica Ortodoxă Sârbă din Banatul român sunt organizate conform statutelor și regulamentelor în vigoare înainte de 11 noiembrie 1918, precum și, în sensul dispozițiilor prezentei Convențiuni, sub controlul suprem al statului.

Art. 3. Atât vicarul ortodox român din Vârșeț cât și vicarul ortodox sârb din Timișoara, se vor afla sub dependența Sinoadelor Bisericilor ortodoxe sârbă, respectiv română. Fiecare din cele două Sinoade va delega din sânul său doi membri cari vor hotărî de comun acord, toate chestiunile dogmatice și spirituale privitoare la ambele aceste vicariate. Această comisiune comună va fi prezidată de un al cincilea membru care va fi un înalt prelat anume desemnat de către Sinodul ortodox român, când se vor desbata chestiunile interesând Vicariatul din Timișoara și un înalt prelat anume desemnat de către Sinodul ortodox sârb când se vor desbata chestiunile interesând Vicariatul din Vârșeț.

Art. 4. Această comisiune comună se va întruni, cu cunoștința și binecuvântarea celor doi patriarhi, atunci când se va simți nevoia, în deosebi când va fi vorba de chestiuni interesând unitatea dogmatică a bisericii ortodoxe precum și când se vor discuta chestiuni de dogmă, de taine și de rit, conform doctrinei bisericii ortodoxe.

Art. 5. Alegerea de vicar va fi făcută de către Adunarea eparhială a vicariatului respectiv, care va supune comisiunii comune toate actele privitoare la această alegere. După ce va fi primit binecuvântarea celor doi patriarhi, această comisiune va supune pe candidatul ales examenului canonic. Actele privitoare la examenul canonic al candidatului vor fi supuse din partea comisiunii și prin mijlocirea șefului bisericii teritoriale, ministrului competent în vederea confirmării regale. Candidatul ales și confirmat prin decret regal va fi hirotonit și va obține „gramata”, conform prescripțiilor canonice.

În caz de vacanță, postul de vicar va fi completat într-un termen de cel mult trei luni. Vicarul trebuie să fie supus al statului unde-și exercită sacerdoțiul.

Art. 6. Întrucât privește culpabilitatea canonică a unuia sau altuia dintre vicari se va proceda în conformitate cu prescripțiile canonice.

Art. 7. Adunarea eparhială a Bisericii române din Banatul iugoslav se compune din 45 membri dintre care două treimi laici și o treime clerici.

Mandatul membrilor organelor eparhiale, protopresbiteriale și comunale religioase are o durată de șase ani.

Alegerea preoților parohiali va avea loc în conformitate cu statutele în vigoare. Alegerea va fi făcută în Banatul iugoslav de către adunarea parohială, în Banatul român de către adunarea bisericească și în amândouă cazurile sub președinția protopopului județean. Această alegere va fi aprobată de către Consistoriul eparhial ordinar, respectiv de către Senatul bisericesc, în primă instanță, iar în a doua și ultima instanță de către Consistoriul eparhial, în ședință plenară, în ambele părți ale Banatului.

Art. 8. Sesiunea plenară a secțiunii consistoriale, respectiv a

Consistoriului eparhial, decide în a doua și ultimă instanță asupra chestiunilor judecate în primă instanță și în sesiune ordinară de către secțiunea eparhială, respectiv de către Senatul consistorial, afară de chestiunile disciplinare ale clerului cari vor fi judecate, pentru Biserica română din Banatul iugoslav, în a doua și ultimă instanță în sesiunea plenară a Consistoriului, compus exclusiv din membrii săi bisericești.

Art. 9. Până în momentul înființării unui seminarium teologic, românii din Banatul iugoslav își vor trimite candidații teologi în institutele teologice și în facultățile din România, pe când sârbii din Banatul român își vor trimite candidații în seminariile și facultățile teologice din Iugoslavia. Cele două state își iau angajamentul de a înlesni executarea acestor dispozițiuni.

Art. 10. În vederea executării ordonanțelor date de către organele competente pe bază de legi, precum și a deciziunilor și sentințelor definitive ale autorităților și organelor bisericești, toate autoritățile de stat și autoritățile autonome vor acorda acestora, la cerere, concursul lor administrativ. Tribunalele bisericești vor putea recurge la tribunalele competente, atunci când va trebui stabilită o mărturie.

Art. 11. Subvențiunea pe care autoritățile bisericești o vor obține din bugetul statului respectiv va fi fixată în fiecare an conform nevoilor reale ale bisericii.

Art. 12. Comunele politice și alte autorități autonome cari vor acorda un sprijin financiar pentru nevoile bisericii, vor stabili acest sprijin în proporția numărului credincioșilor lor din parohiile respective, adică din parohiile române din Banatul iugoslav și sârbe din Banatul român.

Art. 13. În cadrul statutelor în vigoare și a prezentei Convențiuni (art. 2), Adunarea eparhială va putea stabili regulamente interne. Noile statute vor fi stabilite după aceleași norme ca și prezenta Convențiune.

Art. 14. Limba oficială a Bisericii Ortodoxe Române în Banatul iugoslav este limba română cu caractere latine. Limba oficială a Bisericii Ortodoxe Sârbe în Banatul român este limba sârbească cu caractere cirilice. Corespondența oficială cu autoritățile, precum și întocmirea documentelor oficiale se

va face conform dispozițiilor legale ale statului pe teritoriul căruia se află biserica în chestiune.

Art. 15. Toate divergențele privitoare la interpretarea acestei Convențiuni vor fi tranșate printr-o înțelegere între ambele guverne și ambele biserici respective. Această Convențiune cuprinzând cincisprezece articole, va intra în vigoare după aprobarea ei de către cele două biserici și ratificarea ei de către cele două guverne.

Spre credința căroră plenipotențiarilor respectivi au semnat prezenta Convențiune și au întărit-o cu pecețile lor.

Făcut în Belgrad, în dublu original, în limba franceză, la 2 iulie una mie nouă sute treizeci și patru.

(ss) *Al. Guvănescu* (ss) *B. Jevtici*.

ANEXA I

DISPOZIȚIUNI TRANSITORII

Art. 1. Având în vedere lipsa de candidați preoți, supuși ai unuia din statele contractante, alegerea de preoți se va putea face și printre candidații, supuși ai celuilalt stat, în conformitate cu regulamentele în vigoare în această privință.

Preotul ales și confirmat este ținut să solicite în termen de o lună, naturalizarea în statul unde este chemat să-și exercite sacerdoțiul.

Cele două guverne se angajează să acorde preoților confirmați scutirea de stagiul legal pentru obținerea naturalizării.

Până la soluționarea cererii de naturalizare preotul își va putea îndeplini îndatoririle eclesiastice și se va bucura de aceleași drepturi ca și ceilalți preoți, în ceea ce privește retribuțiunile. Preoții actualmente în funcțiune cari încă nu sunt supuși ai statului respectiv vor obține această calitate în condițiunile susmenționate.

Art. 2. Cele două guverne se vor pune de acord în ceea ce privește întregirea retribuțiunilor protopopilor, preoților și diaconilor, precum și în ceea ce privește retribuțiunile vicarului episcop, ale consilierilor și funcționarilor Consistoriului Bisericii Ortodoxe Sârbești din Banatul românesc și a Bisericii Ortodoxe Române din Banatul iugoslav.

Art. 3. În scopul de a organiza Biserica Ortodoxă Română în Banatul iugoslav, conform prezentei Convențiuni, mitropolitul din Sibiu va numi trei preoți aleși printre clericii Bisericii Ortodoxe Române din Banatul iugoslav, cari vor fi însărcinați ca în termen de trei luni:

1. Să organizeze circumscriptiile electorale;
2. Să numească comisarii-președinți ai colegiilor electore;
3. Să fixeze data alegerilor pentru adunarea eparhială și
4. Să convoace adunarea eparhială constitutivă.

Ședința constitutivă a adunării eparhiale va fi prezidată de cei mai în vârstă dintre preoții aleși.

Făcută în Belgrad, în limba franceză, în dublu original, la 2 iulie una mie nouă sute treizeci și patru.

ANEXA II

PRIVITTOARE LA BUNURILE BISERICII

Art. 1. În ceea ce privește litigiile ce poartă asupra proprietății denumite „Pusta Tzerei”, asupra căreia Episcopia ortodoxă sârbească din Timișoara avea un drept de emphyteoză, s-a căzut de acord ca: guvernul român să atribue Vicariatului ortodox sârb din Timișoara 100 jugăre de pământ de cultură, cari vor fi delimitate din vechea proprietate „Pusta-Tzerei” agrară numai dacă această proprietate n-a fost încă împărțită în conformitate cu legea agrară română. Aceste 100 (una sută) jugăre de pământ vor fi delimitate în Banatul românesc, pe cât posibil într-un singur lot, sau cel mult în două părți.

Vicariatul ortodox sârbesc din Timișoara va primi din partea guvernului român, în rentă amortizabilă română de expropriere, cu primul cupon, contravaloarea a 120 (una sută două zeci) jugăre, ceea ce reprezintă despăgubirea Bisericii Ortodoxe Sârbești de lipsa de folosire, precum și de toate drepturile pe cari ea le avea asupra acestei proprietăți.

Art. 2. În ceea ce privește proprietatea denumită „Gal-Agora”, aparținând Patriarhiei din Karlovac, a cărei expropriere a fost efectuată în conformitate cu legea agrară română, fundațiunea „Gal-Agora” va primi, conform legii renta de expropriere.

Art. 3. În ceea ce privește proprietatea din Velika Margita (Iugoslavia), aparținând Episcopiei din Caransebeș și care a fost până astăzi redusă prin expropriere la 167 jugăre ea nu va putea fi redusă — prin aplicarea legii agrare — la mai puțin decât 100 (una sută) jugăre de pământ. Episcopia din Caransebeș va primi renta de expropriere legalmente convenită în conformitate cu legea agrară iugoslavă pentru totalitatea jugărelor expropriate.

Art. 4. Cele două delegațiuni constată că proprietatea fundațiunii „Trandafil” a fost expropriată de organele Ministerului Iugoslav de Agricultură, ca un bun indiviz și că va păstra cu acest titlu cele 122 jugăre cari i-au fost lăsate.

În același timp cele două delegațiuni au căzut de acord că această

fundațiune trebuie împărțită în părți egale între Patriarhia din Karlovac și Mitropolia din Sibiu, cu alte cuvinte: cei doi proprietari indivizi vor împărți în părți egale renta de expropriere plătită de stat, de asemenea vor împărți în două părți egale și în natură cele 122 jugăre de pământ cari i-au fost lăsate după expropriere. Cei doi proprietari indivizi vor împărți de asemenea în părți egale veniturile proprietății lor cu începere din 1919 și până în ziua împărțirii definitive pe baza socotelilor (conturilor prezentate) și verificate de comun acord.

Art. 5. În ceea ce privește proprietatea Bisericii Ortodoxe Române din „Novo Selo” (Iugoslavia) se convine a i se lăsa cele două sesiuni de 34 și 35 jugăre, cari vor păstra destinațiunea lor actuală și vor rămâne neatinse în întinderea lor.

În ceea ce privește proprietatea Bisericii, i se vor aplica dispozițiunile legii agrare iugoslave fără a proceda totuși la aplicarea lor înainte de punerea în vigoare a prezentei Convențiuni.

Făcută în Belgrad, în limba franceză, în dublu original, la 2 iulie una mie nouă sute treizeci și patru.

ANEXA III

PRIVITTOARE LA SESIUNILE REDUSE

Art. 1. Guvernul iugoslav recunoaște valabilitatea expropriării celor două (2) sesiuni reduse și anume acelea de la „Ivanda” și Sân-Martinul sârbesc”, aparținând fondului ierarhic din Karlovac, care fond va primi contravaloarea în rentă de expropriere potrivit legii agrare române.

Art. 2. Guvernul român se angajează să completeze până la concurență de 32 (treizeci și două) jugăre fiecare sesiune a parohiilor din Clisura, și anume: Svinița, Pojejena de-Sus, Radimna și Belobreșca. Aceste sesiuni vor fi completate pe cât posibil chiar în parohie; în caz de imposibilitate, într-o rază de cel mult 20 (douăzeci) kilometri de la limita comunei politice în chestiune.

Art. 3. În același timp guvernul român se angajează să nu mai aplice în viitor dispozițiunile legii agrare române următoarelor sesiuni reduse: Sânpetrul-Mare, Cenei, Moldova-Veche, Gelu, Dinaș, Cenadul-Mare, Variaș și o jumătate de sesiune parohiei din Denta.

Făcută în Belgrad, în limba franceză, în dublu original, la 2 iulie una mie nouă sute treizeci și patru.

ANEXA IV

PRIVITOARE LA MĂNĂSTIRI

Deși delegațiunea română susține punctul de vedere al mitropolitului din Sibiu și anume că mănăstirile fac parte din bunurile comune ale celor două Biserici, pe câtă vreme delegațiunea iugoslavă rămâne la punctul de vedere al Patriarhiei din Karlovac, care susține că mănăstirile nu aparțin decât Patriarhiei din Karlovac.

Delegațiunile au căzut de acord ca diferendul între Patriarhia din Karlovac și mitropolitul din Sibiu, care face obiectul procesului judecat de către Curtea de Apel din Budapesta, cu deciziunea nr. 11.134/1916 și despre care Curtea din Budapesta este sesizată prin recursul înaintat de Patriarhia din Karlovac, să fie soluționat în conformitate cu dispozițiunile următoare:

1. Mănăstirea Hodoș-Bodrog este atribuită Bisericii române;
2. Mănăstirea Sfântul Gheorghe, Bezdin, Zlatica și Baziaș, așezate pe teritoriul român, precum și mănăstirile Kusic, Mesic, Vojlovica și altele așezate pe teritoriul iugoslav vor fi atribuite Bisericii ortodoxe sârbești;
3. Biserica ortodoxă sârbească se angajează să înzestreze Vicariatul român din Vârșeț cu 100 (una sută) jugăre de pământ.

Parohiile din Pancevo, Oresac, Homolica, Mesic, Vârșeț și Rusko Selo, precum și protopresbiteriul din Pancevo, vor primi din partea Bisericii Ortodoxe Sârbești, cu titlul de sesiune, o dotațiune de 220 (două sute două zeci) jugăre.

Aceste sesiuni vor fi atribuite pe cât posibil în însăși cuprinsul parohiei și în caz de imposibilitate locală într-o rază de maximum 20 (douăzeci) kilometri de la limita comunei politice. Aceste sesiuni vor fi pe cât posibil într-un singur lot și în caz de imposibilitate vor fi formate cel mult din două părți.

Repartizarea celor 220 (două sute douăzeci) jugăre între parohiile și protopresbiteriul interesate, va fi făcută de către Vicariatul român din Banatul iugoslav.

4. Prin faptul că mănăstirea din Mesic va fi dotată de către

Biserica Ortodoxă Sârbească cu o sesiune la care avea drept de pe urma secularizării mănăstirii Șemlacul Mare și Srediște, nu va mai avea nici un fel de pretențiuni în contra guvernului român.

5. Ca urmare a acestei transacțiuni, cele două Biserici sunt de acord să nu mai ridice alte reclamațiuni de orice natură ar fi ele.

Cheltuelile proceselor decurgând din diferendul privitor la partajul mănăstirilor, și care a fost încheiat prin prezenta Convențiune, nu vor fi reclamate nici de una nici de cealaltă dintre cele două Biserici.

Făcută în Belgrad, în limba franceză, în dublu original, la 2 iulie una mie nouă sute treizeci și patru.

ANEXA V

ACORD RELATIV LA BUNURILE BISERICELOR ȘI ȘCOALELOR, LA FUNDAȚIUNI ȘI LA BUNURILE MĂNĂSTIRILOR

Art. 1. În comunitățile religioase, considerate mixte în 1872, se va institui, în cazul în care împărțirea bunurilor nu va fi fost definitiv efectuată pe cale amiabilă sau judecătorească și în scop de a lichida eventualele procese privitoare la împărțirea averii Bisericii, o comisiune de arbitri, compusă dintr-un delegat al mitropolitului ortodox român din Sibiu și dintr-un președinte ales de comun acord.

În lipsă de înțelegere între cele două delegațiuni asupra persoanei președintelui, președintele comisiunii va fi în Iugoslavia președintele Curții de Apel din Novi Sad, în România primul președinte al Curții de Apel din Timișoara, și în caz de împiedecare, înlocuitorii lor legali.

În procesele cari interesează comunele religioase mixte din Pancevo, Vârșeț, Markovac, Dejan, asupra cărora a fost dată o sentință în primă instanță, comisiunea arbitrală, excluzând orice nouă acțiune judiciară, va examina apelurile introduse și va hotărî în mod definitiv.

Partajul va fi încercat mai întâi pe cale amiabilă, în spiritul Convenției din 1872 și într-un termen de un an de la data instalării vicarului-episcop.

La expirarea acestui termen, dacă partajul pe cale amiabilă nu a putut fi efectuat, se va prevedea un nou termen de un an pentru a intenta un proces care va fi condus conform procedurii civile a statului respectiv.

La împlinirea susziselui termen de doi ani nici un proces nu va mai putea fi intentat.

Procesele încheiate pe cale amiabilă sau prin sentință judiciară nu vor mai putea fi redeschise.

Art. 2. Toate clădirile aparținând bisericilor sau școalelor române sau sârbești din Banat, toate fundațiunile sau instituțiunile, precum și orice alt bun cu destinațiune specială,

cari până la sfârșitul anului 1920 au constituit proprietatea sau au fost în posesiunea susziselor biserici sau școale vor rămâne în proprietatea sau în posesiunea lor fără a schimba destinațiunea lor primitivă.

Art. 3. Bunurile din Regatul Iugoslaviei aparținând episcopiilor și mitropoliilor române, precum și bunurile din Regatul României aparținând episcopiilor și mitropoliilor sârbești vor rămâne proprietatea persoanelor juridice eclesiastice cari au avut până în prezent dreptul de administrațiune și de control asupra acestor bunuri, afară de cazul când ar face obiectul unei alte convențiuni. Făcută în Belgrad, în limba franceză, în dublu original, la 2 iulie una mie nouă sute treizeci și patru.

Indice onomastic

- Adamović, Danilo, preot – 115, 221
Agutescu, primar – 113, 221
Alexandru I Karađorđević,
 regele Iugoslaviei – 51, 85, 117, 118, 131, 134, 173, 221
Almăjanu, Petru, conducător de cor – 120, 221
Ancușa, Romul G.,
 consilier și referent eparhial – 57, 101, 103, 109, 116, 221
Andreescu, Ion, preot – 145, 178, 221
Andressi, dr. Alexandru, medic – 26, 221
Andru, Gherasim,
 protopop – 63, 94, 113, 123, 133, 139, 140, 141, 179, 180,
 184, 185, 221
Anđelković, Miloš, membru al comisiei iugoslave – 51, 221
Ardelean, Ștefan, inginer – 32, 221
Ardelean, Vichentie, profesor – 32, 221
Bagiu, Nicolae, învățător – 64, 221
Balea, Simion, preot – 177, 221
Balea, Ștefan, preot – 105, 167, 170, 221
Balnojan Marișescu Petru, întreprinzător – 33, 221
Baloș, Ioan, preot – 63, 180, 221
Baloș, Teodor, preot – 48, 180, 221
Barbu, Adam, întreprinzător – 20, 221
Bartolomeu, Aron, preot – 26, 221
Băiaș, George, preot – 47, 123, 140, 177, 221
Băla, Petru, învățător – 58, 221
Bălțeanu, Ion, învățător – 86, 221
Bojin, Ilie, preot – 178, 179, 221
Bojin, Traian,
 preot – 66, 78, 81, 84, 133, 140, 146, 147, 170, 171,
 179, 221
Bojin, Victor, preot – 128, 147, 151, 170, 177, 221
Boldovină, Marcu, preot – 94, 110, 123, 127, 179, 221
Bosioc, Iuliu, sculptor – 61, 221
Bota, Aureliu, preot – 47, 177, 178, 221

Bota, Terențiu, preot – 177, 221
 Brânda, Sever, preot – 63, 180, 221
 Bucuța, Emanuel, etnolog – 103, 221
 Bujigan, George, învățător – 22, 26, 221
 Bulic, Adam, secretar general al Astrei – 137, 221
 Buracu, Coriolan,
 directorul bibliotecii din Drobeta-Turnu Severin – 140,
 141, 160, 221
 Butoarcă, dr. Alexandru,
 avocat și senator – 36, 39, 57, 58, 98, 99, 123, 131, 135,
 136, 138, 186, 221
 Butoarcă, dr. Savu, profesor – 96, 97, 222
 Buțu, Alexandru, deputat sinodal – 45, 222
 Cădere, Victor,
 reprezentant diplomatic al României la Belgrad – 39,
 137, 222
 Cârdu, Lazăr,
 preot – 39, 57, 77, 78, 80, 98, 99, 100, 105, 121, 123,
 125, 128, 132, 133, 134, 135, 153, 178, 188, 222
 Cârje, Valeriu, contabil – 20, 222
 Cedomir, preot – 106, 222
 Chiroi, dr. Dimitrie, notar public – 113, 222
 Ciobanu, Teodor, preot – 78, 177, 178, 222
 Cocora, Ioan, preot – 26, 222
 Colojoară, Ion, membru în comitetul Astrei – 133, 222
 Conopan, Onoriu, preot – 47, 146, 179, 222
 Corcea, Avram – 177, 222
 Corcea, Pavel, comerciant – 20, 222
 Cornean, Nicolae, consilier referent – 129, 222
 Corneanu, Cornel, delegat român – 51, 52, 222
 Cornilescu, Dumitru, diacon – 158, 159, 222
 Costescu, Mihail, protopop al Mehadiei, 222
 Crașovan, Ioan, preot – 114, 222
 Cristea, Miron,
 episcop și patriarh al B.O.R. – 20, 41, 74, 184, 222
 Crișan, Ion, compozitor – 32, 154, 222

Cucu, Adam, inginer – 32, 222
Cure, Corneliu, preot – 123, 140, 149, 151, 178, 222
Dabiciu, Ilie, preot – 178, 222
Daković, Stefan, preot – 110, 222
Danciu, Aurel, preot – 170, 177, 222
Danici, Dobrila, învățătoare – 152, 222
David, Ioan, diacon – 129, 222
Davidović, Ljubomir,
 președintele Partidului Democrat – 96, 222
Dee, Livius, preot – 57, 58, 170, 178, 222
Diaconovici, Gheorghe, pictor – Cucu – 222
Dimian, Constantin,
 preot – 94, 97, 109, 119, 121, 123, 128, 133, 145,
 170, 172, 179, 186, 222
Dimitrie, patriarhul B.O.S. – 49, 222
Dimitrievici, Simeon, protopopul Panciovei – 18, 19, 222
Dobrin, George, avocat – 70, 222
Dragomir, George, protopopul Bisericii Albe – 21, 222
Dragomir, Silviu, profesor universitar – 70, 222
Drăgulescu, Iacob, preot – 105, 177, 222
Duca, I.G., ministrul afacerilor externe al României – 55, 223
Emandi, Teodor,
 reprezentantul diplomatic al României la Belgrad – 70, 223
Endresz, protopop – 117, 223
Erina, Ioan, publicist – 96, 223
Farca, Ioan, preot – 62, 149, 180, 223
Fiștea, Adam,
 preot – 39, 94, 96, 98, 113, 123, 134, 135, 140, 170,
 177, 178, 187, 223
Frențiu, Teodor, preot – 124, 180, 223
Frișcan, Ioan, preot – 63, 170, 171, 180, 223
Gârboviceanu, Petru, delegat român – 51, 52, 223
Gașpăr, Pavel, membru în comitetul Astei – 133, 223
Georgije, episcop al B.O.S. – 48, 52, 223
Geția, Ioan, adm. prot. – 177, 223
Gherga, Adam, membru în comitetul Astei – 133, 223

Goanță, Iosif, preot – 178, 223
 Graftner, dr., medic – 102, 223
 Grigore Leu Botoșăneanu, episcop – 157, 158, 223
 Grigorie Comșa,
 episcopul Aradului – 112, 113, 114, 115, 156, 157, 223
 Grofșoreanu, Corneliu,
 directorul Intitutului Banat-Crișana – 97, 223
 Gropșian, dr. Mihail, senator – 70, 223
 Guga, Alexandru, preot – 57, 84, 94, 96, 98, 140, 177, 178, 223
 Gurănescu, A, om politic – 72, 223
 Gzeröfi, preot romano-catolic – 113, 223
 Hadži, dr. Kosta, avocat – 52, 223
 Hoffmann, Stefan, preot romano-catolic – 52, 110, 223
 Ienciu, Moise, delegat român – 51, 70, 133, 223
 Ilarion, arhimandrit – 103, 109, 223
 Imbroane, dr. Avram,
 secretar general în Ministerul Cultelor – 61, 223
 Imbroane, dr. Nicolae, deputat – 70, 223
 Ioan Gură de Aur, teolog – 223
 Ionescu, dr. Petre, membru al delegației române – 52, 223
 Iorga, Iosif, preot – 177, 223
 Iorga, Nicolae, istoric – 133, 223
 Iorga, Nicolae, membru în comitetul Astrei – 46, 223
 Iosif Traian Badescu,
 episcop – 101, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 112,
 115, 116, 161, 223
 Iovanovici, primar – 102, 123
 Istrate, capelan – 114, 223
 Ivacicovici, Procopie, episcop, mitropolit și patriarh – 224
 Ivacicovici, Sofronie, profesor și protopop – 25, 224
 Ivașcu, Ioan, preot – 177, 224
 Jakšić, Žarko, membru al comisiei iugoslave – 51, 224
 Janjić, V., membru al comisiei iugoslave – 51, 224
 Jankulov, reprezentant cercual – 116, 224
 Jebelean, Melania, învățătoare – 151, 224
 Jeftić, Bogoljub, președintele guvernului iugoslav – 71, 224

Jepcea, Pantelimon, membru în comitetul Astrei – 133, 137, 224
Jianu, dr. Ioan,
 avocat și deputat – 36, 45, 67, 68, 94, 95, 123, 224
Jianu, Ștefan, președinte al senatului școlar – 129, 189, 224
Jigorea, Mihaș, diacon catihet – 47, 179, 224
Juga, dr. Velimir, primarul Vârșeșului – 116, 224
Juica, Mihai, protopopul Vârșeșului – 26, 74, 224
Jumanca, Ioan, preot – 119, 177, 224
Jurca, Cornel, preot – 178, 224
Jurjovan, Todor, conducător de cor – 58, 224
Laeșiu, Petru, diacon – 101, 103, 106, 224
Lang, I., preot luteran – 224
Lăpădat, Cuzman, preot – 113, 123, 124, 127, 140, 177, 224
Lefter, Karl și Joseph – 61, 224
Letić, episcop – 52, 115, 224
Katinici, Kraus, maestru zidar – 59, 224
Kićović, director – 116, 224
Kirch, Iosif, primar – 114, 224
Kosirović, dr., primarul Vârșeșului – 68, 224
Krstel, Ivo, ministrul cultelor – 48, 224
Magdescu, Pavel, preot – 178, 224
Magdu, Valeriu, preot – 26, 43, 114, 129, 140, 180, 224
Maniu, Iuliu, om politic – 43, 224
Margan, dr. Vladimir, profesor și savant – 35, 224
Marina, Ioan, preot – 178, 224
Marković, prefect – 136, 224
Măda, Nicolae, director de bancă – 33, 39, 132, 133, 134, 224
Măran, Adam, preot – 119, 120, 170, 171, 177, 179, 224
Mărioara, regina Iugoslaviei – 51, 173, 224
Medzihradsky, dr., prefect de poliție – 102, 116, 224
Miclea, Silviu, student – 119, 138, 225
Miclea, Trifon, protopop – 18, 45, 50, 74, 178, 179, 181, 225
Mihailov, Gavrilă, colonel – 45, 225
Mihailović, Jaša, notar comunal – 115, 225
Militariu, Trifon, preot – 26, 225
Milu, Iancu, preot – 26, 66, 179, 225

Mioc, Vasile, profesor – 182, 225
 Mioșcu, Ion Niță, conducător de cor – 106, 225
 Miron Cristea, episcop și patriarh – 69, 225
 Mităr, Ioan,
 preot – 39, 48, 65, 98, 99, 100, 118, 119, 121, 123, 128,
 132, 133, 134, 135, 149, 167, 168, 170, 177, 178, 189, 225
 Mităr, Tiberiu, profesor – 124, 171, 225
 Miulescu, Paul, protopop de Banat-Comloș – 225
 Moaca, Aurel, asesor în senatul episcopesc – 225
 Moise, Iulian, membru în comitetul Astrei – 147, 225
 Molin, Romul, publicist – 45, 225
 Momirov, protopop – 117, 225
 Momirović, preot – 103, 225
 Morușca, arhimandrit – 112, 225
 Muntean, Eugen, preot – 180, 225
 Murgu Ioan,
 protopopul Panciovei – 50, 57, 63, 65, 84, 85, 94, 99,
 106, 109, 116, 125, 128, 133, 140, 154, 170, 178, 179,
 184, 225
 Murgu, Petru, preot – 179, 225
 Musta, Ștefan, matematician – 32, 225
 Musta, Virgil, preot – 177, 225
 Naia, Ioan,
 învățător și preot – 34, 49, 50, 94, 113, 133, 140, 151,
 177, 225
 Najdaški, Đura, primpretor – 109, 225
 Neagoe, Ioanichie, preot – 26, 145, 146, 179, 225
 Neagoe, Ștefan Popovici, învățător – 23, 25, 85, 225
 Nedelcu, George, avocat – 20, 225
 Nicolae Popea, episcop – 105, 181, 183, 225
 Nicolae Bălan, mitropolit – 156, 159, 225
 Nicolae Velimirovici, episcop – 125, 126, 128, 189, 225
 Nicolaievici, Savu, învățător – 85, 225
 Nicolaevici Savu-Ștegher,
 membru în comitetul Astrei – 133, 225
 Nikolajević, dr. Tihomir, pretor – 113, 225

Nikolić, Stefan, vicar episcopal – 52, 225
Ninčić, Momčilo,
 ministrul afacerilor externe al Regatului S.C.S. – 51, 55,
 92, 94, 108, 115, 225
Novac, dr. Aurel, avocat – 31, 36, 68, 94, 95, 226
Oalge, Constantin, membru în comitetul Astrei – 133, 226
Obădeanu, dr. Pavel, senator – 113, 226
Onciu, Iulian, preot – 171, 179, 226
Oprea, Traian,
 protopopul Vârșetului – 20, 45, 51, 63, 65, 68, 77, 83,
 92, 96, 97, 103, 111, 116, 117, 118, 125, 130, 133, 134,
 139, 142, 151, 167, 177, 178, 183, 186, 226
Oprișa, Virgil, preot – 178, 226
Palek, pictor – 61, 226
Pantelić, Stefan, preot – 110, 226
Papiniu, consilier de legăție – 70, 226
Pavlov, Slavko, reprezentantul autorităților – 106, 226
Păcățean, Mihai, protopopul Comloșului – 43, 112, 226
Pălăgeșu, George, profesor – 35, 226
Păuța, Chirilă, preot – 226
Păuța, Octavian, preot – 167, 170, 178, 226
Perian, Ștefan, preot – 118, 123, 178, 226
Perin, Valeriu, preot – 57, 63, 84, 107, 109, 170, 171, 179, 226
Perin, Valeriu Filaret, preot – 84, 152, 153, 170, 172, 179, 226
Petrescu, Nicolae Comnen, delegat român – 51, 226
Petrică, Traian, capelan – 57, 123, 178, 226
Petrică, Teodor,
 preot – 36, 47, 48, 93, 94, 98, 99, 106, 121, 123, 133,
 149, 177, 187, 226
Petrovici, Corneliu, preot – 177, 178, 226
Petrovici, Savu, învățător – 105, 226
Petrovici Stoichescu, Dimitrie, profesor și protopop – 25, 226
Petrovici, Ștefan, preot – 180, 226
Pinter, Ioan, preot – 180, 226
Pod, Ioan, căpitan – 20, 226
Popa, C., consilier – 112, 226

Popa, Ștefan, preot – 45, 82, 93, 94, 179, 226
Popasu, Ioan, episcop – 18, 20, 22, 103, 226
Popasu, Constantin, medic – 101, 109, 226
Popescu, Damian, preot – 60, 140, 179, 226
Popescu, Traian, preot – 107, 133, 141, 147, 170, 179, 226
Popović, Božidar, protopop – 68, 226
Popovici, dr. Gheorghe, profesor – 112, 226
Popovici, Ioan, preot – 23, 226
Popovici, Iosif, preot – 21, 226
Popovici, Nicolae, preot – 148, 226
Popovici, Timotei, capelan – 179, 227
Popovici, Traian, preot – 57, 179, 227
Popovici, Vichentie, preot – 23, 227
Popovici, Victor, preot – 94, 109, 147, 172, 178, 179, 184, 227
Popoviciu, Antoniu, preot – 48, 177, 227
Popoviciu, Aureliu, preot – 177, 178, 227
Popoviciu, dr. Iosif, profesor universitar – 227
Popoviciu, Nicolae, preot – 20, 172, 227
Popoviciu, dr. Nicolae, avocat – 178, 227
Popoviciu, Simeon, preot – 179, 227
Preda, George, vicepreședintele Astrei – 131, 142, 227
Promitzer, Cristian – 11, 227
Proștean, dr. Octavian, medic – 20, 45, 227
Purković, Vladimir, primar – 110, 227
Puticiu, Corneliu, preot – 177, 227
Rada, Liviu, preot – 180, 227
Radivoi, Elena, profesoară – 35, 227
Radojević, Vlad., membru al comisiei iugoslave – 51, 227
Radonjić, Jovan, membru al comisiei iugoslave – 51, 52, 227
Radulovici, Vasile, mare proprietar – 227
Raica, I., diacon – 112, 227
Raichici, Nicolae, preot – 114, 180, 227
Rajić, dr., prefect – 114, 227
Roman, Nicolai,
preot și publicist – 79, 81, 84, 98, 99, 102, 113, 118,
123, 124, 130, 138, 178, 188, 227

Roman, Romulus, învățător – 31, 40, 123, 227
 Roșca, Teodor, diacon episcopesc – 57, 101, 103, 109, 116, 227
 Roșu, Gruia, preot – 119, 155, 178, 227
 Rudnean, Constantin, diacon și profesor – 32, 128, 129, 227
 Simionescu, Ion, profesor universitar – 52, 227
 Secoșan, Sava, preot – 47, 177, 227
 Serafin, Vasile, preot – 81, 119, 177, 227
 Simici, Gheorghe, activist cultural – 148, 227
 Shön, pastor – 117, 227
 Slankamenac, Toșa, preot – 106, 227
 Sokić, Manojlo, directorul gazetei Pravda – 68, 227
 Spajić, Kosta, primarul Bisericii Albe – 105, 227
 Spăriosu, Ioan, preot – 177, 227
 Spăriosu, Ioniță, activist cultural – 119, 227
 Stefan, Ioan, membru al delegației române – 228
 Steff, Anton, pictor – 61, 62, 228
 Stoian, Pavel, preot – 147, 177, 228
 Stoica, Petru, învățător și director de bancă – 45, 228
 Stojanović, preot – 103, 228
 Suciu, Constantin, preot – 178, 228
 Suciu, Coriolan, preot – 84, 179, 228
 Șaguna, Andrei, episcop și mitropolit – 25, 112, 167, 187, 228
 Șchiopu, Iosif, capelan – 180, 228
 Șdicu, Corneliu, preot – 167, 170, 177, 178, 228
 Șdicu, Gheorghe,
 preot – 57, 81, 84, 93, 94, 108, 128, 140, 147, 179, 228
 Șdicu, Martin, preot – 178, 228
 Șdicu, T., preot – 177, 228
 Șerban, Vichentie, protopop de Banat-Comloș, 228
 Șocardă, Trifu, membru în comitetul Astrei – 133, 228
 Șofariu, Nicolae, învățător – 58, 106, 109, 110, 228
 Șoșdeanu, Eftimie,
 membru în comitetul Astrei – 133, 149, 180, 228
 Șoșdeanu, Iova, activist cultural – 165, 228
 Șperchez, Ștefan,
 preot – 57, 62, 84, 109, 128, 137, 170, 171, 172, 179, 228

Tărfăloagă, David, protopop – 19, 228
 Tătucu, Ioan, preot – 94, 170, 171, 178, 228
 Tempea, Iosif, preot – 228
 Tempea, Marius, preot – 180, 228
 Teorean, Gheorghe, preot – 180, 228
 Tincu Velia, Nicolae, profesor și protopop – 19, 23, 25, 228
 Tomici, Ioan, protopop – 25, 228
 Topală, Livius, preot – 58, 179, 228
 Topală, Pavel, preot – 110, 140, 151, 170, 179, 228
 Trailovici, Octavian, preot – 61, 119, 170, 177, 228
 Trailovici, Victor, preot – 170, 177, 228
 Trifa, Iosif,
 întemeietorul Oastei Domnului – 156, 158, 159, 160, 228
 Trifon, Andrei, preot – 228
 Tretter, George, preot romano-catolic – 108, 228
 Uroș, Aurel,
 preot – 84, 119, 123, 124, 125, 126, 129, 151, 163,
 170, 179, 189, 228
 Ursulescu, Gurie, învățător – 123, 124, 133, 228
 Vasile Lăzărescu, episcop – 57, 81, 99, 115, 116, 135, 228
 Vărădean, Alexandru, preot – 170, 177, 228
 Velceleanu, Anuța, învățătoare – 152, 229
 Vidu, Ion, compozitor – 120, 174, 229
 Vlad, Aurel, ministru – 229
 Voin, învățător – 114, 229
 Voin, Ștefan, membru în comitetul Astrei – 133, 229
 Vuia, Ignatie, profesor și episcop – 25, 229
 Vujić, Milutin, preot – 114, 229
 Vuković, colonel – 229
 Zaberca, Isidor, preot – 107, 109, 178, 179, 229
 Zamfirescu, Constantin, profesor – 35, 229
 Zepeniag, dr. Petru, avocat – 20, 26, 182, 229
 Zgaverdea Dimitrie, director eparhial – 101, 109, 116, 229

INDICE GEOGRAFIC

- Alba, județ – 156
Alibunar – 18, 30, 36, 38, 42, 45, 58, 59, 66, 83, 93, 94, 96, 98,
101, 106, 113, 119, 121, 123, 125, 129, 134, 136, 148, 151,
164, 171, 172, 178, 183, 186, 188, 207
Arad – 17, 23, 25, 26, 28, 36, 41, 43, 47, 49, 53, 101, 112, 115,
127, 157, 159, 185
Argentina – 31
Australia – 31
Banat – 12, 13, 14, 22, 24, 25, 27, 28, 29, 31, 34, 35, 41, 44, 48,
49, 50, 55, 69, 71, 72, 95, 130, 142, 150, 159, 161, 163,
165, 173, 175, 219
Banatul iugoslav (sârbesc) – 11, 13, 16, 24, 29, 30, 31, 32, 33,
34, 36, 38, 41, 51, 52, 53, 56, 72, 74, 79, 100, 108, 111,
112, 113, 114, 116, 118, 121, 124, 125, 129, 130, 132, 134,
135, 136, 137, 142, 143, 149, 159, 160, 164, 165, 166, 167,
168, 173, 181, 183, 186, 188, 217, 213
Banatul românesc – 34, 35, 51, 53, 72, 213
Banat-Comloș – 17, 43, 112, 185
Bavaniște – 110, 163
Băcești – 186
Beba Veche – 43, 44
Becicherecul Mare (Petrovgrad, Zrenianin) – 23, 29, 71, 98,
112, 113, 114, 130, 134, 183, 185
Belgrad – 39, 49, 51, 52, 55, 68, 70, 71, 99, 117, 131, 212, 213,
215, 137
Belobreșca – 216
Bezdin – 217
Bihor, județ – 184
Biserica Albă – 16, 17, 21, 22, 29, 36, 42, 44, 94, 101, 134, 169,
170, 177, 183
Brețcu – 185
București – 34, 61, 130, 142, 159, 161, 186
Budapesta – 181, 217
Butin – 42
Canada – 31

Caransebeș – 17, 21, 25, 41, 44, 47, 49, 50, 71, 83, 100, 101, 102,
111, 116, 123, 124, 127, 129, 135, 145, 159, 161, 163, 164,
177, 178, 181, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 209, 214

Cenadul Mare – 216

Cenei – 216

Cernăuți – 183

Ciclova Română – 182

Chiscău – 184

Chisoroș (Rusko selo) – 42, 43, 115, 130, 180, 185

Clec – 42, 114, 130, 180, 185

Clopodia – 42

Cluj – 114

Coștei – 42, 47, 57, 60, 85, 88, 90, 91, 94, 96, 104, 112, 135, 145,
167, 168, 169, 170, 177

Covăcița – 94

Crepaja – 163

Crișana – 15

Cuvin – 18, 33, 42, 50, 57, 58, 61, 62, 83, 84, 94, 109, 110, 134,
140, 154, 178, 184, 189, 207

Dejan – 42

Deliblata – 18, 25, 42, 46, 57, 59, 74, 75, 94, 109, 110, 178, 184,
188, 207

Denta – 216

Diniaș – 216

Dobrița – 18, 42, 50, 57, 75, 83, 102, 108, 125, 152, 179, 189, 207

Dobrogea – 30

Doloave – 18, 42, 75, 84, 94, 109, 123, 128, 129, 163, 164, 179,
189, 207

Europa – 11, 28, 156

Ecica – 23, 26, 30, 42, 43, 63, 83, 113, 114, 129, 130, 140, 159,
160, 180, 185

Gelu – 216

Glogoni – 32, 42, 57, 65, 75, 83, 84, 102, 104, 107, 153, 165, 171, 179

Făget – 188

Ferdin (Novi Kozjak) – 84

Ferendia – 42

Franzfeld (Kačarevo) – 42, 179

Gătaia – 42
Gherman – 42, 78
Gherteniș – 42
Glogoni – 18, 32, 42, 58, 64, 65, 75, 83, 84, 102, 104, 107, 153,
165, 171, 179, 207
Grebenăț – 30, 42, 47, 48, 101, 104, 105, 113, 140, 164, 169, 170,
171, 177, 187
Hodoș-Bodrog – 217
Iablanca – 42, 47, 65, 85, 87, 88, 91, 105, 109, 111, 140, 170,
177, 207
Iabuca – 42, 65, 102, 107, 112, 186
Iancaid – 11, 23, 114, 115, 130, 180, 185
Ilangea – 84
Imperiul Austro-Ungar -11, 157
Iugoslavia – 33, 34, 35, 39, 43, 55, 59, 60, 71, 76, 77, 78, 80, 84,
95, 97, 109, 112, 113, 116, 117, 122, 127, 131, 134, 135,
138, 165, 173, 174, 182, 185, 187, 211, 214, 215, 219
Jamu Mare – 42, 78
Jamul Mic – 30, 34, 42, 47, 65, 80, 101, 104, 105, 164, 166, 177, 188
Jebel – 187
Karlsdorf (Banatski Karlovac) – 177
Karlovac (Sremski Karlovci) – 12, 15
Kikinda (Chichinda Mare) – 48, 115
Kusić – 217
Lugoj – 12, 24, 120, 181, 187, 188
Maramorac – 18, 24, 42, 58, 65, 75, 83, 85, 109, 111, 125, 154,
159, 160, 179, 189, 207
Marcovăț – 42, 65, 67, 105, 109, 111, 114, 115, 150, 151, 170, 177
Marsilia–85, 117
Mărghita (Mare) – 32, 42, 46, 49, 50, 94, 101, 104, 111, 113, 140,
151, 168, 177
Mehadia – 101
Mesici – 32, 42, 109, 111, 114, 117, 177
Modoș (Jaša Tomić) – 112
Moldova Nouă – 44, 182
Moldova Veche – 216
Monarhia Habsburgică – 16

Nakovo – 115
Nicolinț – 20, 36, 42, 46, 47, 48, 57, 61, 75, 78, 93, 95, 98, 105,
149, 164, 177, 187
Novi Sad – 73
Ofcea – 42, 57, 59, 60, 102, 107, 140, 141, 147, 179, 188, 207
Oltenia – 15
Omolița – 18, 42, 50, 61, 75, 109, 110, 140, 151, 179, 207
Oplenac–85, 117
Oradea – 185
Oravița – 181
Oreșăț – 32, 42, 48, 101, 104, 105, 123, 128, 149, 169, 170, 171,
177, 186
Panciova – 16, 17, 18, 24, 29, 33, 39, 42, 50, 57, 75, 94, 96, 102,
106, 107, 108, 109, 117, 123, 127, 129, 134, 136, 152, 154,
167, 179, 181, 182, 183, 189, 207
Paris – 11
Parta – 42, 177
Percosova – 42, 78
Petrovasâla (Vladimirovac) –18, 26, 32, 30, 33, 38, 42, 45, 46, 57,
58, 62, 64, 65, 67, 83, 84, 93, 94, 97, 99, 101, 106, 119, 120,
123, 128, 130, 132, 135, 145, 146, 151, 152, 153, 154, 169,
170, 171, 172, 179, 183, 186, 187
Pojejena de Sus – 216
Pustiniș – 43, 44
Rachitova- 187
Radmina -?
Râtișor – 34, 42, 64, 101, 105, 113, 124, 127, 140, 141, 143,
160, 177, 188
Regatul Iugoslavia – 33, 34, 37, 57, 76, 92, 118, 122, 153, 155,
174, 182, 185
Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor – 11, 13, 21, 28, 29, 30,
31, 38, 43, 47, 48, 51, 52, 54, 55, 67, 86, 128, 182, 186, 187
România – 11, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 42, 44, 46, 48,
52, 53, 63, 86, 87, 92, 115, 116, 118, 134, 145, 149, 150,
156, 157, 160, 164, 165, 182, 183, 186, 187
Rusova – 115
Saint-Germain, Pacea de la – 48

Sasca Montană – 183
Sasca Română – 44
Satu Nou (Banatsko Novo Selo) – 18, 24, 26, 27, 30, 32, 33, 42,
45, 46, 47, 50, 57, 61, 62, 73, 75, 83, 93, 99, 101, 106, 121,
127, 128, 129, 136, 140, 167, 171, 178, 179, 181, 183, 184, 207
Sălcița – 42, 85, 87, 88, 91, 94, 109, 111, 112, 164, 170, 178
Sărcia (Sutjeska) – 23, 42, 43, 94, 113, 130, 139, 140, 159, 160,
179, 180, 185
Sân Ianăș (Barițe) – 23, 25, 30, 42, 63, 164, 178
Sân Mihai (Lokve) – 18, 30, 32, 42, 57, 64, 77, 98, 132, 140, 141,
149, 151, 153, 159, 160, 164, 178, 188
Sânpetrul Mare – 216
Seleuș – 13, 18, 30, 32, 42, 45, 57, 76, 81, 83, 84, 94, 102, 108,
117, 127, 140, 151, 171, 172, 179, 207
Serbia – 14, 15, 36, 46
Sfântu Gheorghe – 217
Sibiu – 12, 19, 45, 52, 130, 142, 156, 183, 185
Srediștea Mică (Malo Središte, Pârneaora) – 13, 23, 42, 74, 76,
77, 79, 81, 85, 101, 105, 111, 164, 170, 173, 178
Sremski Karlovci – 15, 23, 35
Straja – 48, 65, 105, 122, 123, 127, 132, 149, 164, 167, 168, 169,
170, 171, 178, 186
S.U.A – 31
Svinița – 216
Șemlacul Mare – 42, 218
Timișoara – 28, 29, 32, 46, 52, 53, 130, 134, 135, 145, 149, 174,
181, 187
Toracul Mare – 23, 36, 30, 32, 42, 43, 62, 115, 130, 149, 180, 185
Toracul Mic – 23, 30, 42, 43, 63, 115, 130, 180, 185
Transilvania – 12, 15, 156, 159, 185
Turnu Severin – 140, 141, 142, 160, 185
Ungaria – 28
Uzdin – 18, 26, 42, 46, 47, 65, 66, 75, 78, 80, 81, 83, 102, 108,
140, 145, 164, 165, 171, 179, 181, 207
Variaș – 216
Vatin – 78

Vârșeț – 17, 19, 29, 21, 26, 29, 33, 35, 37, 39, 41, 42, 44, 45, 47,
53, 60, 61, 65, 67, 68, 71, 75, 91, 94, 96, 101, 104, 113,
116, 123, 125, 131, 132, 134, 135, 137, 139, 147, 148,
154, 155, 160, 167, 174, 178, 182, 186, 188, 189

Versailles – 28

Vidra de Sus – 156

Vlaicovăț – 30, 42, 49, 105, 123, 124, 178

Voivodinț – 42, 58, 104, 164, 167, 168, 169, 171, 178

Vojlovica–75, 109, 117

Vrani – 44, 85, 87, 88, 90, 91

Vrăniuț – 44

Zlatița – 217

Zrenjanin – 23, 29